

İLKAY S. KARAMAN

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019

T.C

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PERİKLES DÖNEMİ VE ATİNA

İLKAY SİNAN KARAMAN

TEMMUZ-2019

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PERİKLES DÖNEMİ VE ATİNA

İLKAY SİNAN KARAMAN

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi OLCAY TURAN

TEMMUZ-2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi İlkay Sinan KARAMAN'ın "Perikles Dönemi ve Atina" başlıklı tezi 05/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr.Öğr.Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylıyorum.

Doç.Dr. Faruk DOĞAN
Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Dr.Öğr.Üyesi Olcay TURAN
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Dr.Öğr.Üyesi Olcay TURAN

Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin Serdar TABAKOĞLU

Dr.Öğr.Üyesi Hacer ATEŞ

Kırklareli Üniversitesi

Kırklareli Üniversitesi

Trakya Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çevresinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İlkay Sinan KARAMAN

05/07/2019

ÖZ

PERİKLES DÖNEMİ VE ATİNA

Karaman, İlkay Sinan

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi: Olcay Turan

Temmuz 2019

Perikles, Helenler ile Perslerin girişmiş olduğu çetin mücadelelerin yaşandığı M.Ö. 495 yılında dünyaya gelmiş ve M.Ö. 461 yılına gelindiğinde Atina'da baskın güç olmuştur. Atina'da gücü eline alan Perikles, kısa sürede muhalefeti bertaraf etmiş ve bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Tarihsel süreçte yaşamış olduğu değişikliklere rağmen izleri şu an dünyamızda da etkili olan bu reformlar sayesinde Perikles, demokrasi neferlerinin en önde gelen isimlerinden biri olarak anılmıştır. Dış politikada ise saldırgan bir duruş takınan Perikles, Attika-Delos Deniz Birliği'ni süreç içerisinde Atina İmparatorluğuna çevirmiş ve birliği, Atina emperyalizminin taşıyıcısı haline getirmiştir. Perikles'in dış politikası, Atina liderliğindeki Attika-Delos Deniz Birliği'nin emperyalist çıkarlarının, Peloponnesos Birliği polislerinin çıkarları ile çatışmasına sebep olmuştur. Bu sebepten kaynaklı olarak iki birlik üyesi polisler, sık sık birbiriyle savaş durumuna gelmiştir. Sonunda ise Helenler için sonun başlangıcı sayılabilecek Peloponnesos Savaşı (M.Ö. 431- M.Ö. 404) patlak vermiştir. Perikles, savaşın henüz başı sayılabilecek bir dönemde (M.Ö. 429) hayatını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Perikles, Attika-Delos Deniz Birliği, Peloponnesos Savaşı, Atina, Demokrasi*

ABSTRACT

PERICLES PERIOD AND ATHENS

Karaman, Sinan İlkey

Master of Arts, History

Supervisor: Dr. Academic Member Olcay Turan

July 2019

Pericles was born in 495 BC, when the hard struggles of the Hellenes and Persians took place, and in 461 BC he became the dominant power in Athens. Having taken power in Athens, Pericles quickly defeated the opposition and carried out a series of reforms. In spite of the changes experienced in the historical process, Pericles was named as one of the most prominent names of the democratic carriers thanks to these reforms which are effective in our world. In foreign policy, Pericles took an aggressive stance, transformed the Attic-Delos Naval Union into the Athens Empire in the process and made the union a carrier of Athens imperialism. Pericles' foreign policy has caused the imperialist interests of the Attic-Delos Naval Union, led by Athens, to clash with the interests of the Peloponnesian Union. For this reason, these two polices, which are members of the union, have often come to war with each other. Finally, the Peloponnesian War (431 BC-404 BC) erupted which could be considered the beginning of the end for the Hellenes. And Pericles lost his life in a period (429 BC) when the war was just beginning.

Key Words: *Pericles, Attica-Delos Sea Union, Peloponnesian War, Athens, Democracy.*

ÖNSÖZ

Tarihsel her karakter, kimi zaman mübalağadan kimi zaman ise hicivlerden üstüne düşen payı almıştır. Perikles'te, bahsi geçen bu konudan payına düşeni mübalağa olarak alanlardandır. İdeolojik bir figür olan Perikles, gerçekleştirmiş olduğu reformlar sonucunda demokrasinin en büyük neferlerinden biri olarak anılmıştır. İdeolojik bir figür olmanın sağladığı popülerite, Perikles'in gerçek değerinin tarafsız olarak belirlenmesinde en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü çalışmamızda tarafgir bir tutumdan uzak durarak Perikles'in gerçek tarihsel değerini saptamaya, reformlarındaki temel gayeye, Perikles'in tyranlığa dönüşmeye başlayan yönetim anlayışına ve bahsi geçen dönemdeki Atina polisinin emperyalist dış politikasına ışık tutmaya çalıştım.

Çalışmamızı hazırlarken yararlandığımız başlıca antik kaynaklar: Plutarkhos'un "*Hayatlar*" eserinin "*Perikles*" biyografisi, Thukydides'in "*Peloponnesos Savaşları*" adlı baş yapıtı, Aristophanes'in "*Eşekarıları, Kömürcüler, Barış*" adlı tragedya oyunları ve Aristoteles'in Atina yönetimi hakkında bilgiler sunduğu "*Atinalıların Devleti*" adlı eseridir. Çalışmamız süresince bize yol gösteren başlıca modern kaynaklar ise: Donald Kagan'ın "*Pericles Of Athens And The Birth Of Democracy*" ve "*The Archidamian War*" isimli çalışmaları, Ayşen Sina'nın "*Atinalı Perikles Yaşamı ve Dönemi*" adlı eseri, Vincent Azoulay'ın "*Pericles of Athens*" başlıklı çalışması ve Olcay Turan'ın "*Thukydides'in Aktarımına göre Atina Salgınunun Gerçek Etkileri*" adlı makelesidir.

Çalışmam süresince desteğini hiç esirgemeyen, hayatımın her noktasında ellerinden gelen desteği fazlayısla sunan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İkinci olarak ise tez çalışmam boyunca manevi desteğini arkamda hissettiğim, başta Gizem Aslı Karaman ve Gönül Şimşek olmak üzere emeği geçen bütün herkese teşekkür ederim. Üçüncü olarak ise üniversite hayatım boyunca arkamda duran, Antik Çağları bana sevdiren, tezin konusunun belirlenmesinden tutun, tezin her noktasında emeği bulunan sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Olcay Turan'a borç bilirim. Son olarak bu

konulara ışık tutan ve konunun aydınlanmasında payı bulunan bütün araştırmacılara minnetlerimi sunarım.

İlkay Sinan Karaman

Temmuz, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PERİKLES'İN HAYATI.....	15
1.1. Perikles'in Çocukluğu.....	16
1.2. Perikles'in Gençliği.....	20
1.3. Perikles'in Özel Hayatı	22

İKİNCİ BÖLÜM

M.Ö. 431 TARİHİNE KADAR PERİKLES'İN POLİTİK KARIYERİ VE ATİNA	29
2.1. Perikles'in Politikaya Girişi	30
2.2. Kimon'un Bertaraf Edilmesi ve Atina'da Yönetimin Ele Geçirilmesi .	32
2.2.1. Tutucular ile Nihai Savaş.....	35
2.2.2. I. Peloponnesos Savaşı.....	46
2.2.3. Atina'nın Müttefiklerine Karşı Üstünlük Sağlaması	50
2.2.4. Samos Savaşı	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PELOPONNESOS SAVAŞI.....	57
3.1. Savaş Öncesi Durum.....	57
3.2. Savaşın İlk Yılı.....	65
3.3. Perikles'in Son Askeri Operasyonları ve Ölümü	73
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	83
EKLER.....	89
EK 1:	89
EK 2:	90
EK 3:	91
EK 4:	92
EK 5:	93

EK 6:	94
EK 7:	95
EK 8:	96
EK 9:	97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
Öte.	: Öteki
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayıları

GİRİŞ

Tarih boyunca ister sıradan isterse de önemli makamları işgal etmiş ya da mühim işler başarmış olsun her insan yaşadığı dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel hayat tarzından etkilenmiştir. Atinalı ünlü devlet adamı Perikles'de söz konusu önermeden azade değildir. Perikles'in doğduğu dönem, Helen dünyasının kültürel anlamda altın çağına yükselişine gebe olmasına karşın siyasi olarak karmaşa ve mücadele dönemidir. Pers-Helen savaşlarının sonunda ise Helenler, özellikle de Atina büyük bir güç haline gelmiştir.

Perikles'in doğduğu dönemde yaşanan olaylara bakarsak ilk olarak karşımıza Persler ve Helenler arasında yaşanan emperyal çekişmenin sonucu olarak İon isyanı çıkmaktadır. İon isyanı da beraberinde Pers-Helen Savaşlarını getirmiştir. Ardından Persler ile Helenler arasında bir dizi savaş (Marathon, Thermophylai, Salamis Savaşı, Artemision, Plataia, Mykale) yaşanmıştır. Uzun yıllar savunmada kalan Helenler, Kserkses'in Hellas Seferi sonrasında başarısızlığa uğramasının sonucunda, elde ettikleri başarıları devam ettirmek ve Asia'daki Helenleri özgürleştirmek gayesiyle M.Ö. 478-477 yıllarında Atina önderliğinde Attika-Delos Deniz Birliği'ni kurmuşlardır. Bu süreci takiben Themistokles ve Kimon, Atina iktidarında baskın güç haline gelmiştir. Atina, Attika-Delos Deniz Birliği'nin en güçlü üyesi olarak sahip olduğu konumun avantajlarını kullanmak suretiyle zaman içinde birlik üyeleri üzerinde hegemonya kurarak büyük bir güce kavuşmuştur. Söz konusu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için süreçte katkısı olan Perikles'in faaliyetlerine ve doğduğu dönemde yaşanan olaylara yakından bakmak gerekmektedir.

Hellas'ın arızalı bir coğrafi yapıya sahip olması Helenler'in Antik Çağ boyunca merkezi bir siyasi yapı ortaya çıkaramamalarının temel nedenlerinden biridir. Merkezi bir yapı meydana getirememelerinin bir sonucu olarak Hellas, irili ufaklı pek çok polis¹ arasında bölünmüştür. Bu

¹En erken örnekleri tunç devrine dayanan, en ilkel devlet örgütlenmesidir. Polisler adı verilen bu en eski şehir devletlerinin etrafı sur duvarı ile çevrilidir ve agora adı verilen bir pazar yeri vardır. Ayrıca polisin hazinelerinin saklandığı, tapınakların bulunduğu ve polisin yönetimini sağlayan kurumların yer aldığı, yüksek bir tepeye kurulan akropol'de bulunmaktadır. Bu polisteler için; eleutharia(özgürlük), autonomia(bağımsızlık), autarkheia (ekonomik bağımsızlık) en önemli belirleyici unsurdur.

durum ise her bir polis in kendi yasasının ve kendi siyasi kurumlarının oluşmasını tetiklemiştir.² S3z konusu polislerden en 3nemlileri Atina, Sparta, Korinthos, Megara ve Thebai'dir. İsmi ge3enler i3inden Sparta ve Atina diğerlerinden farklı olarak Helen d3nyasının lideri olabilmek gayesi ile uzun yıllar m3cadele etmişlerdir. Perslere karşı y3r3t3len m3cadelenin 3zellikle Batı Anadolu safhasında Helenlerin başarısız olmasının temel nedenlerinden birinin polis in siyasi kimliğinden kaynaklandığını iddia etmek yanlış olmaz.

M.3. 547 tarihinde Kyros 3nderliğindeki Persler, Batı Anadolu'nun en 3nemli siyasi g3c3 3lan Lydia Krallığını ortadan kaldırmışlar ve takip eden s3re3te Batı Anadolu'daki Helen yerleşimlerini ele ge3irmışlerdir. Persler, b3lgedeki h3kimiyetlerini kalıcı hale getirmek gayesi ile satraplık 3rg3tlenmesini hayata ge3irmışler ve bu bağlamda b3lge Sardeis ve Daskyleion satraplıklarınca idare edilmeye başlanmıştır.³

Persler'in Batı Anadolu'daki Helen yerleşimlerini ele ge3irmelerini takip eden zamanda, Pers hakimiyetine karşı hoşnutsuzluk işaretleri ortaya 3ıkmaya başlamış, bu durumun bir yansımасы olarak i3erinde yaşanılan d3nemin entelekt3elleri sayılabilecek bazı insanlar, Hellas'a 3zellikle de Atina'ya iltica etmek zorunda kalmışlardır.⁴ İ3n İşyanının ortaya 3ıkma nedenleri arasında Perslerin, Helenlerin en 3nemli ticari rakibi olan Fenikelileri desteklemesi ilk sıralarda yer almaktadır.⁵ Bununla birlikte İ3n İşyanının ortaya 3ıkmasındaki en 3nemli sebep ise M.3. 513 tarihinde I. Darius'un ger3ekleştirdiği İskit Seferi bağlamında ortaya 3ıkan gelişmelerdir. Her ne kadar Persler sefer sonunda hedeflerine tam olarak ulaşmamışlarsa da stratejik konumda yer alan Hellepontos ve Bosphoros boğazlarını ele ge3irmek suretiyle Helenlerin Pontus Euksinos ile ger3ekleştirdikleri ticareti

² Ahmet G3zli, "Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler ve Bunların Nitelikleri", *Folklor/Edebiyat, Uluslararası Kıbrıs 3niversitesi Yayınları*, C.21, S.81, (2015/1) s.189.

³ Peter Levi, "Eski Yunan", *Atlaslı B3y3k Uygarlıklar Ansiklopedisi*, 3ev. Neşe Erdilek, C.3, İstanbul: İletifim Yayınları, 1987, s.129.

⁴ Fatma G3liz Mutlu, *Euripides'in Oyunlarında Peloponnesos Savaşı'nın Yankılanışı*, (Doktora Tezi), Ankara 3niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit3s3, Ankara 2008, Y3K: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.228132), s.VII.

⁵ Cevriye Doğan, *Pers-Grek Askeri ve Siyasi M3nasebetleri*, (Y3ksek Lisans Tezi), Gazi 3niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit3s3, Ankara 2013, Y3K: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 346163), s.39.

kontrol edebilecek bir konuma yükselmişlerdir.⁶ Sonuç olarak ticari faaliyetleri zarar gören Batı Anadolu'daki Helen yerleşimleri isyanın ortaya çıkması için gerekli hazır bulunuşluk seviyesine erişmişlerdir.

İsyanın fitilini ateşleyen hadise M.Ö. 500 dolaylarında vukuu bulmuştur. Belirtilen tarihte Miletos tyranı olan Aristogotas, Persler'i Naxos adasına karşı sefer düzenlemeye ikna etmiş fakat seferin istenen şekilde devam etmemesi üzerine cezalandırılacağından çekinerek Miletos'a gelmiş ve burada isyan ateşini yakmıştır.⁷

Aristogoras, İonialıların tek başlarına Pers İmparatorluğuna karşı başarı elde edemeyeceğinin farkındaydı ve bu sebeple o dönemde Hellas'ın en güçlü kara gücüne sahip olan Sparta'dan yardım talebinde bulunmuştur. Bununla birlikte yapılan müzakereler esnasında yanlılıkla Spartalılar'a, Pers İmparatorluğunun 3 aylık yürüme mesafesi uzaklığında olduğunu bahsetmesi üzerine ümit ettiği desteği alamamıştır.⁸

Aristogoras, Sparta'dan umduğu desteği bulamayınca rotayı o dönemde Hellas'ın bir diğer önemli gücü olan Atina'ya çevirmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber Atinalılar isyana 20 gemilik bir katkı vermiş, ayrıca Eretria da 5 gemi göndermiştir.⁹

Elde ettiği destek sonrasında Aristagoras, Persler'in Batı Anadolu'daki satraplık merkezi olan Sardeis'e saldırmış ve akropolisi ele geçirememiş olmasına rağmen aşağı kenti yağmalamıştır. Bununla birlikte büyük bir Pers gücünün gelmekte olduğu haberinin duyulması üzerine Helenli isyancılar

⁶ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, İstanbul: Adam Yayınları, 1999, s.254.; Böylece Persler, Kıta Hellas'da bulunan Helenler ve Asia'da bulunan İonialıların, özellikle de Miletos ve Atina'nın Pontus Euksinos'tan gelen tahıl ticaretine sekte vurmuştur. Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.73.

⁷ Naxos adasından kovulan aristokratlar, polisin hakimiyetini tekrar ele geçirebilmek için Miletos tyranı Aristagoras'tan yardım talep etmişlerdir. O esnada Aristagoras'da oldukça gönençli bir bölge olan Naxos adasını ele geçirme arzusunda olmakla birlikte bu amacını gerçekleştirecek olanaklardan yoksundu. Bu nedenle Aristagoras Sardeis satrabı Artafernes'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Aristagoras, Sardeis satrabını ikna edebilmek amacıyla sefer sonunda elde edilmesi olası durumlar konusunda bilgi vermiştir. Bunun üzerine Artafernes Pers kralı Darius'un da görüşünü almış ve sonrasında Megabades komutasındaki 200 gemiyi Miletos tyranının emrine vermiştir. Bununla birlikte Megabades ve Aristagoras arasında yaşanan anlaşmazlık sebebiyle Naxos adası 4 ay boyunca kuşatılmışsa da ele geçirilememiştir. Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006, V. 31-37.

⁸ Herodotos, V. 49-50.

⁹ Hülya Boyana, "Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia ile ilişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 21, S.1, (Temmuz/2006), s.23.

Sardeis'den ayrılarak Ephesos'a gitmişlerse de Persler tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Bununla beraber Sardeis'in yağmalanması sonrasında Byzantion'da dahil olmak üzere Hellespontos'daki polislerle ek olarak Karia ve Kypros'da isyana katılmıştır. Ephesos'da yaşanan başarısızlık sonrası Atina desteğini çekmiştir.¹⁰ İş birliğinin yok denecek kadar az olması isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenlerinden biridir.

Darius, Pers İmparatorluğunun sahip olduğu askeri güç sayesinde isyanın kolaylıkla bastırılabilceğini tahmin etmekteyse de Atina'nın isyana müdahale etmesi olayların farklı bir boyuta taşınmasına vesile olmuş ve Darius'un da aşağılayıcı bir üslupla “*kim bu Atinalılar*” dediği kaynaklar tarafından aktarılmıştır.¹¹ Ancak Atinalılar ile Perslerin tanışması daha önceki bir tarihe dayanmaktadır. Atina, M.Ö. 507-506 tarihleri arasında Sparta'ya karşı Persler'den yardım istemiş olmasına karşın Sardeis satrapı Artaphrenes'in isteğinin tam olarak anlaşılabilmesi¹² ve Atina'nın İon İsyanına destek vermesi Atina-Pers ilişkisinde tamiri mümkün olmayan bir tahribata vesile olmuştur. Zira Perslerin nazarında egemenliklerini tanımış bir halkın bu tarz bir davranışı kabul edilemezdi.¹³ Yaşanan olayların yansıması olarak Darius, söz konusu gelişme sonrasında Atinalıların cezalandırılması gerektiğine inanmaktaydı ve yaşananları unutmamak için ilginç bir çözüm yolu bulmuştu. Herodotos, Darius'un adamlarından birine her yemek getirdiğinde “*ey kral Atinalıları unutma*” diye telkinde bulunmasını emrettiğini aktarmıştır.¹⁴

İsyanın başlamasından kısa bir süre sonra Persler harekete geçmiş ve ayaklanmayı bastırma görevi I. Darius'un damatlarından Daurises, Hymaias ve Otanes'e verilmiştir. Pers ordusu adı geçen komutanların idaresinde üç koldan isyanı bastırma gayesi ile harekete geçmiş olmalarına karşın çok fazla başarı kazanamamaları üzerine birleşerek doğrudan isyanın merkezi olan Miletos'a saldırmaya karar vermişlerdir. Neticede M.Ö. 494 tarihinde

¹⁰ Herodotos, V. 103.

¹¹ Herodotos, V. 105.

¹² Sardeis satrapı Artaphrenes, Atinalılardan hakimiyetin kabulü anlamına gelen toprak ve su vermelerini talep etmiştir. Toprak ve su vermenin ne anlama geldiğini bilmeyen Atinalılar bu talebi aralarında yaşanan iletişim eksikliğinden dolayı yanlışlıkla olsa kabul etmiştir.

¹³ Thomas R. Martin, *Eski Yunan: Tarih öncesinden Helenistik Çağ'a*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s.183.

¹⁴ Herodotos, V.105.

gerçekleşen Lade Deniz Muharebesi sonucunda isyanın kaderi belirlenmiş ve Miletos'un Perslerin eline geçmesi sonucunda M.Ö. 499'da başlayan İon İsyanı sona ermiştir.

İon isyanı'nın bastırılmasından kısa süre sonra Mandorios Trakia üzerine bir keşif seferi düzenlemiştir. Böylece Persler, İon isyanı'ndan dolayı öfkeli olduğu Atina'ya saldırmadan önce bir nevi ön hazırlık yapmıştır.¹⁵ Mandorios bu sefer sonucunda birçok Trakia şehrini ele geçirmiş, hakimiyetini güçlendirmiş ve amacına ulaşmıştır. Lakin donanmasının Athos yakınlarında fırtınadan dolayı hasar görmesi ve Bryglerin, Pers kampına ani saldırısı yüzünden Anadolu'ya dönmek zorunda kalmıştır.¹⁶

İon İsyanı'nın bastırılması sonrasında Perslerin doğrudan Hellas'a sefer düzenlemeleri sonucunda Maraton Savaşı yaşanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Maraton Savaşının nedenleri arasında Atina'nın yanlış anlamadan kaynaklanan sebeplerle Pers vassalı haline gelmesi ve bu duruma ek olarak İon İsyanı'na destek sağlaması ilk sıralarda yer almaktadır. Persler açısından Atina'nın davranışlarını görmezden gelmek imkânsız olduğundan savaş kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

İleri görüşlü bir devlet adamı olan Themistokles, İon İsyanı'nın Persler tarafından bastırılması sonrasında sıranın çok geçmeden Atina'ya geleceğini fark etmiştir.¹⁷ Zira Mandorios'un Trakia üzerine sefer düzenlemesi sıranın Atina'ya geldiğinin en önemli göstergesidir. Themistokles, Atina'nın güçlü bir donanmaya sahip olması halinde kendisini koruyabileceğini iddia etmiş ve bu bağlamda güçlü bir donanma kurmak gayesiyle harekete geçmiştir. Bununla birlikte Themistokles'in planına karşı çıkan Miltiades'in faaliyetleri neticesinde, Themistokles'in donanma planından vaz geçilmiştir. Miltiades, Perslerin savaş taktikleri ve donanımları konusunda bilgi sahibi olmasından ötürü Helen hoplitlerinin onlar karşısında üstünlük sağlayacağını ve bu sebeple kara gücüne önem verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁸

¹⁵ Murat Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi Klasik ve Helenistik Dönemler*, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010, s.73.

¹⁶ Herodotos, VI. 44-45.

¹⁷ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, s.247.

¹⁸ Mansel, a.g.e. s.249.

Pers kralı I. Darius, sefer öncesinde gönderdiği elçiler vasıtasıyla Atina'nın teslim olmasını talep etmişse de bu öneri reddedilmiş hatta elçiler katledilmiştir.¹⁹ Söz konusu hadise savaşın fitilini ateşleyen en önemli nedenlerden biridir.

M.Ö. 490 yılının ilkbaharında Datis ve Artafernes komutasındaki Pers donanması Kilikia'dan hareketle ilk olarak İonia'ya sonrasında Naxos üzerinden Euboia adasına ulaşmıştır. İon İsyanına 5 gemi ile destek olan Eretria polisini ele geçirilmiştir. Persler arasında yer alan eski tyran Hippias'ın verdiği bilgiler sonucunda Attika bölgesinin doğusundaki Maraton Ovası'na çıkartma yapmaya karar verilmiştir. Bu esnada Atina'daki siyasi ve askeri komutayı üstlenen Miltiades, ilk olarak Hellas'ın en güçlü kara kuvvetine sahip olan Sparta'dan yardım talep etmiş olmasına karşın Spartalılar çeşitli bahaneler²⁰ ileri sürerek teklifi ötelemişlerdir. Yalnızca Plataia polisi yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir.²¹

Miltiades komutasındaki Atina ordusu 10.000 kişiden, Pers ordusu ise yaklaşık 600 gemi ve 30.000 kişiden oluşmuştur.²² İki ordu karşı karşıya geldiğinde Miltiades'in uyguladığı taktik neticesinde Atinalılar üstün Pers kuvvetleri karşısında önemli bir başarı elde etmişlerdir.²³ Savaş sonunda Pers tarafında 6400 kişi hayatını kaybetmiş, Atina saflarında ise yalnızca 192 asker yaşamını yitirmiştir.²⁴ İlk çatışmayı Atinalılar kazansa da Persler vazgeçmemiş ve Attika'yı dolaşarak Atina yakınlarında tekrar karaya çıkmayı denemişlerse de Atina kuvvetlerinin zamanında bölgeye ulaşmasından ötürü Pers kuvvetleri geri dönmek zorunda kalmışlardır. Atina'nın elde ettiği başarı Helenler arasında Perslerin yenilmezliği mitinin

¹⁹ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı, Ankara: Dost kitabevi Yayınları, 2003, s.179.

²⁰ Sparta'nın yardıma gelmeme sebebi inançlarına göre dolunayın daha gerçekleşmemiş olmasıdır. Herodotos, VI. 106.

²¹ Herodotos, VI. 106-108.

²² Eren Karakoç, "Yunan-Pers Savaşları, Maraton Savaşı, Termopil Savaşı, Salamis Deniz Savaşı, Platea Savaşı", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, (Ocak-Şubat 2018), s.98.

²³ David Padrusch (Yönetmen), *Judgement Day at Marathon*, Bölüm: 8, Yayın Tarihi, 1 Mayıs 2009.

²⁴ Marathon savaşının kazanılmasından sonra efsaneye göre Pheidippides savaştan sonra 42 km yolu koşarak Atina'ya gelmiş ve Nike(zafere) diye bağırıştır. Günümüzdeki Maraton koşularının mesafesi de buradan esinlenilmiştir. Martin, a.g.e., s.184.

yıkılmasına neden olmuştur ki elde edilen moral ve motivasyon ileriki yıllarda gerçekleşecek Kserkses'in Hellas seferinde meyvelerini vermiştir.

Persler I. Darius'un hakimiyeti esnasında Maraton'da Atina karşısında ağır bir yenilgi almışlardır. Her ne kadar I. Darius, söz konusu yenilginin intikamını almak amacıyla hazırlıklara başlamışsa da M.Ö. 487 tarihinde Mısır'da ortaya çıkan isyan sebebiyle Persler Helenler'e karşı hemen harekete geçememişlerdir. Takip eden dönemde I. Darius'un M.Ö. 485 yılında hayatını kaybetmesi Helenler'e gerçekleşmesi olası Pers saldırısına karşı hazırlanma imkânı vermiştir.²⁵

I. Darius'un ölümü sonrasında Pers tahtına Kserkses geçmiş ve kısa sürede Mısır'daki isyanı bastırmıştır. Mısır meselesinin halledilmesi sonrasında Kserkses, Hellas'a karşı çıkacağı seferin hazırlıklarına başlamıştır. Herodotos, Kserkses'in Helenler'e karşı duyduğu intikam hırsını unutmamak için, kız kardeşinin oğlu Mardonios'a, sürekli olarak şu şekilde telkinde bulunmasını istediğini aktarmaktadır: *"Efendimiz, Perslere bu kadar kötülük etmiş olan Yunanlılara haddini bildirmezseniz olmaz"*.²⁶ Bir başka deyişle zaten Kserkses'in aklında olan düşüncüyü Mardonios körüklemiştir.

M.Ö. 490-480 yılları arasında Persler ortaya çıkan iç problemlerle ilgilendikleri esnada Hellas'ın en güçlü iki devletinde biri olan Atina, M.Ö. 482 tarihinde Laurion'daki gümüş madenlerinde yeni bir rezerv ortaya çıkarmıştır. O döneme kadar elde edilen zenginlik adet olduğu üzere halka dağıtılması gerekirken, ileri görüşlü devlet adamı Themistokles elde edilen yeni gelir kaynağının savaş gemisi üretiminde kullanılması gerektiğini ileri sürmüş ve neticede teklifinin kabul edilmesini takiben yeni bir donanma²⁷

²⁵ Mansel, a.g.e., s.254-255.

²⁶ Herodotos, VII. 5.

²⁷ Bu inşa edilen donanma Trirem denilen gemilerden oluşmuştur. Triremlerin özelliklerine bakarsak eğer 30 metre uzunluğunda, 3 güverteye sahip, yaklaşık saatte 15 km hız yapan ve kolay manevra yapabilen, toplam 200 kişilik mürettebata sahip gemilerdi. Bu gemilerin bir benzeri 1985 yılında *"Olympias"* adı verilerek yapılmıştır ve Neon Faliron'da sergilenmektedir. Jane, Chisholm ve öte., *Antik Yunan Ansiklopedisi Mezopotamya, Mısır, Yunanistan ve Roma*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2012, s.179.; Ayrıca bu geminin mürettebatı yoksul kesim olan theles sınıfından karşılandı. Bu durum karşısında şöyle tepkiler doğdu: *"kölelerimiz kölesi olduk ve bütün suçlu Themistoklesindir"*. Gerçekten de bu durum demokrasinin gelişmesine ve theles sınıfın siyasal ve toplumsal alanda konumunun yükselmesine sebep oldu. Arnaldo Momigliano, "Sea Power in Greek Thought", *The Cassical Review*, C.58, S.1 (May, 1944), s.2.

inşa edilmiştir.²⁸ Bir diğer deyişle Themistokles Atinalıların geleceğini denizde görmüştür.²⁹

Atina, Themistokles liderliğinde yeni bir donanma oluşturmak suretiyle Perslere karşı önemli bir savunma imkanına kavuşmuştur. Dönemin en kalabalık ordusuyla başka türlü baş edemeyeceklerini anlayan Helenler kendi aralarında bir birlik kurmak zorunda olduklarını anlamışlardır.³⁰ Bunun üzerine Hellas’da yer alan sayıları 30’un üzerinde çok sayıda polis M.Ö. 481’de Perslere karşı ittifak yapmışlardır. Böylece Helen birliği kurulmuştur. Yapılan oylama neticesinde hem kara ordusunun hem de deniz ordusunun komutasını Sparta üstlenmiştir.³¹

M.Ö. 480 yılına gelindiğinde Kserkses hazırlıklarını tamamlamış ve Hellas üzerine sefere çıkmıştır. Herodotos’un abartılı anlatımına karşın modern araştırmacılar Hellas seferi esnasında Pers ordusunun 200.000 askere ek olarak 600 gemiden müteşekkil bir donanmadan meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir.³² Herodotos’un ve Aiskhülos’un Pers ordusu hakkında verdiği bilgiler abartılı olsada Pers ordusunun büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.³³ Persler bu orduyu egemenliği altında bulunan uluslardan ve kendi askerlerinden oluşturmuştur.³⁴ Donanmada ise Pers askerlerinden ziyade, sadece Pers egemenliği altındaki uluslardan yararlanılmıştır.³⁵

²⁸ Freeman, a.g.e., s.187.

²⁹ Chester G. Starr, *Antik Çağda Deniz Gücü*, çev. Gürkan Engin, İstanbul: Homer Kitapevi, 2000, s.27.

³⁰ V. Diakov- S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi 1- Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, çev. Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, s.306.

³¹ Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimleri Yayınları No:307, 1970, s.237.

³² Freeman, a.g.e., s.186.

³³ Herodotos ise ordunun sayısını, yanında bulunan ve diğer işlerle koşturan insanları da katarak toplam 5.283.220 olarak vermiştir. Herodotos, VII. 186.; Pers ordusunun büyüklüğü hakkında bilgi veren diğer bir kaynak ise Aiskhülos’un tragedyası olan Persler oyunudur. Aiskhülos, Pers ordusundan şöyle bahsetmiştir:

...Çünkü tüm güçleri Asyalıların,
Genç Kral’ın peşinde,
Gitti Yunan ülkesi ’ne,
Ve ne bir haberci ne de bir atlı
Vardı Pers şehrinde...

Aiskhülos, *Persler*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, 12.

³⁴ Pers ordusu ve donanması; kendi askerlerinin yanında kendine tabi olan milletlerden oluştu. Bunlar bazı Helen şehirleri, Kypros, Kilikia, Mısır ve Fenikelilerdir. Olcay Turan, ” Kyzikos Deniz Muharebesi Özelinde Perslerin Deniz Gücüne Bakışı” *Tarih Okulu Dergisi*, S.37, (Aralık 2017), s.889.

³⁵ Turan, Kyzikos Deniz Muharebesi., s.889.

Çoğunluğu Atinalılardan oluşan birleşik Helen ordusu takribi 10.000 kişi dolaylarındaydı. Atinalılar, Persler karşısındaki dezavantajlarını azaltmak gayesi ile o dönemde Hellas'ın en güçlü ordusuna sahip olan Sparta'ya başvurmuşsa da Spartalılar Apollon Kameios³⁶ festivalini ileri sürerek tam bir destek yerine, sadece Kral Leonidas komutasında 300 kişilik küçük bir birlik göndermişlerdir.

Kserkses önderliğinde Pers kuvvetleri Sardeis'e ulaştıktan sonra, Persler Hellas'a elçiler göndererek hakimiyetlerinin tanınmasını istemişlerdir. Helen polislerinden bir kısmı Pers ordusunun ne kadar kalabalık olduğunu duyunca korkudan tebaa olmayı kabul etmiştir. Bununla beraber daha önce elçileri öldürdükleri için Atina ve Sparta'ya elçiler gönderilmemiştir.³⁷

Pers ordusu Hellespontos'a kurulan iki köprüyü kullanmak suretiyle karşı yakaya geçerken, donanma ise kıyıdan orduyu takip etmiştir. Söz konusu gelişmelerin yaşandığı esnada Helenler Pers kuvvetlerini Orta Hellas'da yer alan Thermophylai'de karşılamaya karar vermişlerdir.³⁸ M.Ö. 480 tarihinde gerçekleşen muharebeyi Persler kazanmıştır.³⁹

Karada her iki taraf birbiriyle mücadele halindeyken Eurybiades komutasındaki Helen donanması Persleri Artemision'da yenilgiye uğratmışlarsa da karadaki ordunun başarısız olması üzerine Helen donanması Attika'yı savunmak gayesi ile güneye yani Salamis'e çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁰

Thermophylai ve Artemision muharebeleri sonrasında Pers kuvvetlerinin Attika'ya ulaşması üzerine Atinalılar bir kararname yayınlamışlardır. Bu

³⁶ Doris geleneklerine göre kutlanan bir bayram.

³⁷ Herodotos, VII. 133.

³⁸ Helen birliklerinin asıl amacı Thermophylai'de, Pers birliklerini oyalamaktı. Bu sebepten dolayı Thermopylai geçidi uygun bir yer olarak seçildi. Thermopylai geçidinin dar bir geçit olmasından dolayı burada gerçekleşecek bir savaş göğüs göğüse olacaktı. Bu durumda Spartalı seçkin savaşçıların bir miktar başarı kazanmasını olanaklı gözükmekteydi.

³⁹ Gerçekleşen muharebenin ilk günü Persler sayıca az olan Helenlere karşı üstünlük kuramamıştır. Ancak Ephialtes adında bir kişi Perslerin Thermophylai geçidini geçmesini sağlayacak dağ yolunu haber vermesi sonucunda işler değişmiştir. Böylece Leonidas komutasındaki Helen kuvvetleri Persler tarafından kuşatılmış ve kahramanca çarpışmalarının sonucunda öldürmüştür. Herodotos, VII. 213-220.; Daha sonraki yıllarda Thermopylai geçidinde Spartalı kahramanlar için dikilen bir anıtta: "*Ey yolcu var söyle onlara Lakedoimon'da, emirlere itaat ettik biz, işte yatıyoruz burada*" yazmaktadır. Doğan, a.g.e., s.55.

⁴⁰ Kserkses savaş esnasında Helen donanmasını kuşatmak için ordusunu ikiye ayırmıştır. Ancak kuşatmakla görevli olan Pers donanması Euboia yakınlarında fırtınaya yakalanarak doğanın azizliğine uğramıştır. Herodotos, VIII. 13.

kararnameye göre polislerini terk ederek Troizen, Aigina ve özellikle de Salamis adasına göç etmek zorunda kalmışlardır.⁴¹ Atina'nın boşaltılması sonrasında Persler çok az bir direnişle karşılaşarak Atina'yı işgal etmiş ve İon İsyanı'nda tahrip edilen Sardeis'e karşılık Atina'yı yakmışlardır.

Bu esnada Helen donanmasının nerede savaşıacağı üzerine hummalı tartışmalar yaşanmıştır.⁴² Nihayetinde M.Ö. 480 tarihinde Salamis Körfezinde gerçekleşen savaşı Helenler kazanmıştır. Salamis savaşında alınan yenilgi sonrasında Kserkses, Hellas'ı terk ederek kışı geçirmek için Sardeis'e gitmiş ve arkasından ülkesine dönmüştür.⁴³ Pers donanması Aioli yerleşimlerinden biri olan Kyme'nin karşısına demirlemiştir; Mardonios'un komutasındaki Pers ordusu ise Thessalia'ya çekilmiş ve sonraki süreçte Hellas'ın fethi ile görevlendirilmiştir.

Savaş sonrasında Themistokles Hellepontos'da yer alan köprüleri yıkmayı önermiş olmasına karşın isteği kabul görmediği gibi İon yerleşimlerinin isyan tertip etmesi fikri de benimsenmemiştir.⁴⁴ Bu fikirlerin kabul görmemesinin iki nedeni vardır. Bunlardan ilki Sparta'nın deniz seferlerine sıcak bakmaması, diğeri de Spartalıların İonialıları sevmemesiydi. Zira Sparta, İon ayaklanmasına da destek vermemişlerdi.

Kserkses tarafından Hellas'ın fethi ile görevlendirilen Mardonios, Helen Birliğini dağıtmak gayesiyle özellikle Atina ile müzakerelerde⁴⁵ bulunsa da

⁴¹ Herodotos, VIII. 41.

⁴² Donanmanın başında bulunan Eurybiades ve diğeri birçok komutan savaşa Peloponez civarında girmek istemişti. Themistokles ise bu fikre karşı en büyük muhalif olmuştu. Themistokles'in düşüncesine göre açık denizde Yunan filosu bir başarı elde edemezdi. Bu yüzden dar bir boğaz olan Salamis Adası ve civarında savaş yapması gerekmekteydi. Themistokles'in ikna çabaları sonuçsuz kaldı ama bir oyun yaparak savaşı Salamis körfezinde donanmayı savaşa sokmaya başarabildi. Themistokles gece gizlice Sikinnos adındaki birisini Perslere göndermiş Helen ordusunun anlaşmazlığından ve kaçmak için hazırlık yaptığından bahsetmişti. Kserkseste, Themistokles'in bu oyununa kanmış ve bir filo göndererek Helenleri kuşatmaya kalkmıştı. Bunun sonucunda Artık Helenler, Peloponez'e çekilemezdi ve Salamis'te savaşmak zorunda kalmıştı. M.Ö. 480 yılında Salamis Körfezinde yaşanan savaş Themistokles'in düşündüğü gibi oldu. Manevra yeteneği düşük olan Pers donanması, Yunanlıların ani saldırıları karşısında çaresiz kaldı ve düzeni bozulan Pers donanması birbirine çarparak mahvoldu. Herodotos, VIII. 58-86.

⁴³ Salamis Körfezinde bozguna uğrayan Kserkses altı ayda geldiği yolu otuz günde dönmek zorunda kalmıştır. Cornelius Nepos, *Ünlü Komutanların Yaşamları*, çev. Furkan Akderin, İzmir: Yakın Kitapevi, 2011, Themistokles, 5.

⁴⁴ Mansel, a.g.e., s.268.

⁴⁵ Mardonios biliyordu ki Atina donanmasından eksik kalacak bir muhalif güç, karşısında duramazdı. Bu sebeptendir ki Makedoniyalı Alexandros'u elçi olarak Atina'ya gönderdi ve bütün Yunan devletlerinin egemenliğini Atina'ya vereceklerini söyledi. Atinalıların cevabı

başarısız olmuştur.⁴⁶ M.Ö. 479 tarihinde Mardonios komutasındaki Pers ordusu tekrar güneye doğru hareket ederek boş olan Atina'yı ikinci kez yıkıma uğrattıktan sonra kuzeye doğru çekilerek Plataia Ovasında karargâh kurmuştur.⁴⁷ Helen birlikleri de Kithairon eteklerine yerleşmişlerdir. Pers ordusunun sayısı 70.000 piyade 10.000 süvariden, Helen birlikleri ise yaklaşık 15.000 askerden oluşmuştur.⁴⁸ Helen birliklerinin hamlelerini yanlış anlayan⁴⁹ Mardonios bir süre sonra kuvvetlerine saldırı emri vermiş olması sonucunda, Sparta ve Atina önderliğindeki Helen birlikleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaşta Mardonios hayatını kaybetmiştir.⁵⁰

Plataia Savaşının gerçekleştiği esnada denizde de iki kuvvet karşı karşıya gelmiştir. Helenlerle denizde karşılaşmayı göze alamayan Persler, Kserkses'in İonia'yı korumak için bıraktığı kara ordusuna sığınmak zorunda kalmıştır.⁵¹ Yapılan savaşta Helenler, Perslere karşı üstünlük kurmuştur. Elde edilen başarılar sonrasında İonia bölgesinde yer alan Helen polisleri Pers hakimiyetine karşı isyan etmişler ve başlarındaki Pers yanlısı tyranları kovmak suretiyle bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yaşanan gelişmeler karşısında Pers kralı herhangi bir faaliyette bulunmadığı gibi durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.

Mykale muharebesini takiben Helen donanması Hellespontos'a yönelmişse de Peloponnesoslular daha fazla mücadeleyi sürdürmek istememeleri sebebiyle geri dönmüşlerdir.⁵² Atinalılar ise tahıl ticareti yolunu

kendilerine yakışır şekilde oldu: “Hiçbir zaman, güneş bugün izlediği yolu izledikçe hiçbir zaman Kserkses ile anlaşma yapmayacağız”. Herodotos, VIII. 143.

⁴⁶ Mansel, a.g.e., s.268.

⁴⁷ Atinalılar bunun üzerine Sparta'dan yardım istedi. Spartalılar başta işi ağıra aldı. Çünkü Isthmos'a duvar örmüşlerdi. Ancak Atinalıların, Perslerle ittifak yapacak olmalarından korktukları için yardım etmek zorunda kaldılar. 5.000 Spartalı askeri Pausanias komutasında savaşmak için görevlendirdi. Bunun üzerine Mardonios ordusunu biraz daha kuzeye çekti ve Asoposta kamp kurdu. Herodotos, IX. 7-19.

⁴⁸ Karakoç, a.g.m., s.104.; Ayrıca Plataia Savaşına katılmış olan Helen devletlerin adlarının bulunduğu “burmalı sütun” şu an İstanbul'da Sultan Ahmet meydanındadır. Mansel, a.g.e., s.270.

⁴⁹ Pers askerlerinin karşısında Spartalı askerler durmuştu ama Spartalı piyadeler (300 Spartalı asker hariç) Perslerle hiç karşılıklı savaşmamışlardı. Bunun üzerine Sparta ile Atinalılar yer değiştirmişti. Mardonios, Helenleri zor durumda bırakmak üzere Gargaphia kaynağının sularını kirletmesi sonucunda Helenler mecburen yer değiştirmek zorunda kalmıştı. Sparta ordusunun Pers ordusu karşısına geçmemesini ve bu yer değiştirme durumunu, yanlış algılayan Mardonios saldırıya geçmişti. Herodotos, IX. 46-51.

⁵⁰ Freeman, a.g.e., s.192-193.

⁵¹ Herodotos, IX. 96.

⁵² Herodotos, IX.114.

güvence altına almak için sefere devam etmişler ve stratejik bir konuma sahip olan Sestos'u iki aylık bir kuşatma sonrasında ele geçirmişlerdir.⁵³

Plataia ve Mykale savaşları sonrasında savaş Hellas'da sona ermiştir. Bununla beraber Persler ve Helenler arasında yaşanan mücadele sona ermekten oldukça uzaktır. Helenlerin asıl amacı Batı Anadolu kıyılarını ele geçirmek suretiyle Persleri Anadolu'nun içlerine sürmek ve Aegeus Pontos'daki Pers varlığına son vermektir. Bu amaçlarına ulaşmak için Helenlerin komutanı unvanını taşıyan Pausanias, donanmanın başına geçerek Karia ve Kypros'ı Pers hakimiyetinden kurtarmıştır. Sonrasında Propontis'e geçmiş ve Byzantion'u ele geçirmiştir. Elde ettiği başarıları karşın Pausanias'ın Byzantion'da tyran gibi davranması ve Persler ile gizli ilişkiler kurması üzerine İonlar'ın önerisi ile donanmanın komutasını Atina üzerine almıştır.⁵⁴

Hellas'ta yaşanan Pers-Helen Savaşlarından sonra Atina, Helen dünyasında büyük bir güç olmaya başlamıştır. Kurulan Atina donanması üzerine inşa edilecek bir imparatorluğun temelleri bu sancılı süreçte atılmıştır.

Helenler, Persler'e karşı yürütülen mücadeleyi devam ettirmek, Anadolu ve adalardaki Helen polislerinin bağımsızlığını sağlamak ve Persler'in Hellas'da yaptıkları yıkımın öcünü almak amacıyla M.Ö. 478/77 yılında Atina liderliğinde Attika-Delos Deniz Birliğini kurmuşlardır. Kurulan bu birliğin merkezi, Aegeus Pontos'un ortasında bulunan, dinsel olarak önemli bir durumda olan Apollon'un kutsal adası Delos idi.⁵⁵ Birliğin örgütlenişi Themistokles'in de yardımlarıyla Atinalı devlet adamı Aristides tarafından gerçekleştirilmiştir. Kısa sürede 300 dolayında polis birliğe dahil olmuştur. Yapılan düzenlemeler neticesinde herhangi bir yerleşim birliğe dahil olduğunda bağımsızlığını korumaktaydı. Bununla beraber Persler'e karşı yürütülecek ortak mücadele de gerekli olan kara ve deniz kuvvetlerinin toplanması ve komutanın Atina'ya verilmesi karar altına alınmıştır. Birliğe katılan yerleşimler Persler ile yapılan mücadeleye katkı bağlamında gemi ve asker vermekle yükümlüydüler. Bunları veremeyecek durumda olanlar ise

⁵³ Diakov ve Kovalev, a.g.e., s.309.

⁵⁴ Mansel, a.g.e., s.276.

⁵⁵ Boyona, a.g.m., s.25.

vergi ödemek zorundaydılar. Her şehrin vergi miktarı, Perslerin zamanında yaptığı vergilendirme esas alınarak belirlenmiştir.⁵⁶ Verilen vergi miktarını gösteren mermer steller Atina Akropolünde sergilenmiş ve bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.⁵⁷ Aristides'in yaptığı düzenleme neticesinde birliğin vergi miktarı yıllık 460 talantonu bulmuştur.⁵⁸ Toplanan vergiler Delos Adası'ndaki Apollon ve Artemis tapınaklarında muhafaza edilmiştir.⁵⁹ Son olarak anlaşmayı kabul eden devletler denize demir külçeler atmışlar ve külçeler su yüzüne çıkana kadar anlaşmanın devam edeceği üzerine yemin etmişlerdir.⁶⁰

Üye olan devletlerin savunmaları için birliğe vergi ya da gemi vermesi ileride Atina'yı hem askeri hem de ekonomik açıdan güçlendirmiş, müttefik devletlerini de Atina karşısında savunmasız yapmıştır.

Birlik kurulmasını müteakip Thrakia ve Propontis ile boğazlarda yer alan yerleşimleri Pers hâkimiyetinden kurtarmıştır. M.Ö. 471 tarihinde Salamis kahramanı Themistokles Atina'daki iç çekişmeler sonucunda, sürgün edilmiş, sonrasında Persler'e sığınmak zorunda kalmıştır.⁶¹ Bu olay sonrasında Atina'da savaş yanlısı Miltiades'in oğlu Kimon, politik olarak ön plana çıkmıştır. Kimon, M.Ö. 466 yılında savaşa gerek kalmadan Karia ve Lykia'yı deniz birliği'ne sokmayı başarmıştır. Sonrasında Pamphylia kıyısındaki Eurymedon (Köprüçay) Savaşında Persleri ağır bir yenilgiye uğratmış; bu başarı sonrasında Persler, Güney Anadolu sularından tamamen uzaklaştırılmışlardır. Kimon'un bu başarısı Athena Promakhos heykeliyle taçlandırılmıştır.⁶²

Eurymedon yenilgisinden bir sene sonra Kserkses bir suikast sonucu hayatını kaybetmiş, yerine en küçük oğlu I. Artaxerxes kral olmuştur. M.Ö. 460/59 tarihleri arasında Atina donanması Mısır'daki isyanı desteklemek için

⁵⁶ Mansel, a.g.e., s.278.

⁵⁷ Tekin, Eski Yunan Tarihi, s.79.

⁵⁸ Boyana, a.g.m., s.26.

⁵⁹ Şenel, a.g.e., s.242.

⁶⁰ Belkan Açar, *Antik Çağda Deniz Gücü ve Önemli Deniz Savaşları*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.211437), s.43.

⁶¹ Plutarkhos, *Yaşamlar Themistokles ve Camillus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınevi, 2011, Themistokles. 27.

⁶² David Stuttard, *Sappho'dan Sokrates'e 50 Hayat Hikayesiyle Antik Yunan Tarihi*, çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.71.

bölgeye gitmesi ile birlikte Persler ve Helenler bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Her iki taraf 10 yıl boyunca Doğu Akdeniz'in hakimiyeti bağlamında mücadele etmiş; bununla beraber Kimon önderliğindeki birlik donanması, M.Ö. 454 yılında Persler tarafından Kypros'taki Salamis açıklarında yenilgiye uğramıştır.⁶³ Bu yenilgi üzerine M.Ö. 454 yılında birliğin hazinesi Atina'ya taşınmıştır.⁶⁴ Çünkü Persler tarafından her an Delos Adasına bir saldırı düzenlenebilirdi. M.Ö. 450 yılında ise Kimon, Kypros'taki Kition kuşatması esnasında hastalanarak ölmüştür. Diğer bir görüşe göre ise kuşatma sırasında aldığı bir yara ölümüne sebep olmuştur.⁶⁵ M.Ö. 449 yılında Kypros yakınlarında yeniden karşı karşıya gelen bu iki kuvvet arasında gerçekleşen savaşı birlik donanması kazanmıştır. Ardından Perikles, Kallias adlı diplomatı Persler'in başkenti olan Susa'ya göndermiş ve her iki taraf M.Ö. 449'da Kallias Barışı olarak bilinen anlaşmayı kabul etmiştir.⁶⁶ Adı geçen barış anlaşması ile birlikte Pers-Helen Savaşlarının ilk aşaması sona ermiştir.⁶⁷ Helen polisleri üzerinde Pers tehdidi kalmamasına rağmen Attika-Delos Birliği varlığını Atina'nın hizmetlerini karşılamak üzere devam ettirmiştir.

⁶³ Tanilli, a.g.e., s.259.

⁶⁴ Bu taşınan hazinenin parası Perikles'in yayınladığı bir kararname ile Persler tarafından yıkılan Atina'daki yapıların onarımında kullanılmıştır. Atina görkemli bir polis haline getirilmiş ve bir imparatorluk başkenti olma halini almıştır. Muzaffer Demir, "Genel Hatlarıyla Atina Demokrasisi ve Liderleri (MÖ 600-400)", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.103-104, (Temmuz-Ekim 2001), s.41.; Attika-Delos hazinesinden gelen paralar ve artan gümrük vergileri Atina da radikal demokrasinin gelişmesine yolunu açmıştır. Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Ana hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s.38.; Attika-Delos Birliği artık bir savunma aracı olmaktan çıkmış ve Atina'nın en büyük sömürü silahı haline gelmiştir. Birlikten ayrılmak isteyenlerde her zaman karşısında Atina'nın saldırgan tutumunu bulmuştur.

⁶⁵ Plutarkhos, *Hayatlar Kimon – Lucullus*, çev. Ayşen Sina, Ankara: Hel Yayıncılık, 2013, Kimon. 19.1.2.

⁶⁶ Kallias Barışı ile Persler ile Helenler arasındaki sınır Khelidonia Adalarını olarak belirlenmiştir. Şükrü Özüdoğru, *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, (Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2008, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.229316), s.18.

⁶⁷ Tanilli, a.g.e., s.259.

1. BÖLÜM

PERİKLES'İN HAYATI

Soylu bir aileye mensup olan Perikles, M.Ö. 495 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası Mykale Savaşı kahramanı Atina'nın en önemli komutanlarından Ksanthippos, annesi ise ünlü Alkmaionid⁶⁸ soyundan gelen Agariste'dir. Çocukluğu ve gençliği hakkındaki en önemli kaynaklardan biri Plutarkhos'un kaleme aldığı "*Hayatlar*" eserinin "*Perikles*" bölümüdür. Ayrıca Herodotos'ta "*Tarih*" adlı eserinde Perikles'in doğumu hakkında bir kesit sunmuştur. Kafasının şeklinden dolayı "*soğan kafalı*" lakabı takılan Perikles dönemin aristokrat bir ailesinden gelmiş olmasından dolayı kuşkusuz çağdaşı olan birçok kişiden daha iyi bir eğitim almıştır. Henüz genç bir yaş sayılabilecek 23 yaşında, yani M.Ö. 472 yılında sergilenen Aiskhülos'un, Salamis Deniz Savaşını konu aldığı "*Persler*" oyununda Khoregosluğu⁶⁹ üstlenmiştir. Khoregosluğunu üstlendiği bu oyun Perikles'in politik düşüncelerinin genç yaşta oluşmaya başladığının en güzel göstergesidir.

Perikles'in ilişkilerine bakacak olursak eğer M.Ö. 455/54 civarında kuzeni Hipponikos ile bir evlilik yaptığını görmekteyiz. Bu evlilikten Hipponikos, Perikles'e; Ksanthippos ve Paloros adında iki oğul vermiştir. Ancak Perikles'in Aspasia'ya gönlünü kaptırmasından dolayı bu evlilik M.Ö. 445 yılında sona ermiş ve Perikles ömrünün kalan zamanlarını Aspasia ile birlikte geçirmiştir. Perikles'in Aspasia'dan kendi adını taşıyan bir çocuğu olduğu bilinmektedir. Ancak Perikles ve Aspasia arasında yaşanan birliktelik, Perikles'in siyasi kariyerinden ötürü her daim saldırı malzemesi olarak

⁶⁸ Alkmaionid ailesi Atina'nın en zengin ailelerinden biridir. Megakles, Kleisthenes gibi ünlü devlet adamları bu soydan çıkmıştır. Ancak bu ailenin ismi sürgün vakalarına çok karışmıştır. Bunların en ünlüsü ise şu hikayedir: M.Ö.630 yılında Kylon, Atina'da yönetimi ele geçirmeye kalksa da başarısız olmuştur. Kylon'un başarısızlığın ardından kaçmış destekçileri ise Athena tapınağına sığınmıştır. Sonrada canlarına zarar gelmemesi koşuluyla bir anlaşma yapıp teslim olmuşlardır. Ancak teslim olan Kylon taraftarları, tapınaktan çıkar çıkmaz öldürülmüştür. Bu olayın sorumlusu olarak Alkmaionid ailesi görülmüş, lanetmiş hepsi sürgün edilmiştir. Diakov ve Kovalev, a.g.e., s.290.

⁶⁹ Khoregos: Her yıl Atina'da düzenlenen şenliklerde sahne alan, tiyatro çalışmalarında yer alan koronun faaliyetleri için gerekli finansal desteği sağlayan zengin kişi. Ayrıca Bknz. Ayşen Üstün, *Euripides'in 'Medeia' Adlı Oyunu ve Çağdaş Bir Anlayışla Sahnelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 217414), s.7.

görülmüştür. M.Ö. 440 yılında gerçekleşen Samos Savaşı ve Peloponnesos Savaşlarının başlıca nedeni olarak Aspasia görülmüştür.

1.1. Perikles'in Çocukluğu

Anne ve baba tarafından asil bir aileye mensup olan Perikles, siyasi kariyeri esnasında bu durumun sağladığı olanaklardan sonuna kadar yararlanmıştı. Atina'ya yakın ama Attika da bulunan Kholargos demosuna mensup ve Akamantis kabilesinin bir üyesidir.⁷⁰ Perikles, Ksanthippos ve Agariste çiftinin üç çocuğundan sadece birisidir. Ksanthippos ve Agariste'nin; Perikles dışında Ariphon adında bir erkek ve ismi bilinmeyen bir kız çocuğa da sahip oldukları bilinmektedir.⁷¹ Perikles'in kız kardeşinin isminin bilinmemesinin muhtemel nedeni, o dönemde kadınların toplumsal hayattaki rolüyle ilişkilidir.

Perikles'in babası Ksanthippos ostrakismos yasası⁷² uyarınca sürgün edilen dördüncü kişi, tyran olmaya kalkışmadığı halde sürgün edilen ilk kişidir.⁷³ Ostrakismos yasası ilk kez M.Ö. 488/87 yılında uygulandığı ve her yıl bir defa uygulandığı göz önüne alındığında Ksanthippos M.Ö. 484/83 yılında sürgün edilmiştir.⁷⁴ Ancak bu sürgün süresi olması gerek gibi 10 yıl sürmemiş ve muhtemelen Perslerin, M.Ö. 480 yılında Helen topraklarına tekrar saldırması sonucunda, ihtiyaç görülerek geri çağrılmak zorunda kalmıştır. Ksanthippos'un sürgününün 10 yıl sürmediğine ait bilgileri Herodotos'un Salamis ve Mykale Savaşlarında Ksanthippos'a yer vermesinden ve hatta Mykale Savaşında donanmanın komutanlarından biri olarak gösterilmesinden anlaşılmaktadır.⁷⁵ Mykale Savaşının, Helenler tarafından kazanılması da kuşkusuz Ksanthippos'a oğlunun da yararlanacağı

⁷⁰ Ayşen Sina, *Atinalı Perikles Yaşamı ve Dönemi*, Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011, s.19.; Bir kişinin demos'a kayıt olma yaşı on sekizdir. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 42.1.

⁷¹ Sina, a.g.e., s.21.

⁷² Kleisthenes döneminde çıkan ostrakismos yasası'nın amacı tyranların Atina yönetimini ele geçirmesini önlemektir. Yasa şöyle işlemiştir: Yılın belli bir günü insanlar toplanarak tyran olmaya çalıştığına inandığı bir kişinin aleyhinde, ismini bir çömlek parçasına yazıp oy kullanıyordu. Bir kişi için verilen oy 6.000'i geçmesi durumunda o kişi sürgüne yollanıyordu ve 10 yıl boyunca yurda dönmesi yasaklanıyordu. Başta tyranlığı engellemek için çıkarılan yasa sonra tüm güç kazanan kişilere uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca Bknz. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 22.1-8.

⁷³ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 22.6.

⁷⁴ Sina, a.g.e., s.22.

⁷⁵ Herodotos, VIII. 131.

büyük bir şan getirmiştir. Pausanias'ın belirttiğine göre Atina akropolünü tekrar yaptıran Perikles, Mykale Savaşında Perslere karşı savaşta gösterdiği kahramanlıktan dolayı babası Ksanthippos'un bir heykelini de yaptırıp akropole koydurmuştur.⁷⁶

Perikles'in annesi Agariste ise ünlü Alkmaionid ailesine mensup bir kişidir. Perikles'in anne soyundan dedesi Sikyonlu bir tyrandı ve büyük dayısı ise ünlü reformcu Kleisthenesdi.⁷⁷ Perikles'in Kleisthenes'in yeğeni olarak anılması, zamanla genç Perikles'i etkilemiş olması muhtemeldir. Benzer bir şekilde dayısının yolunu izleyen Perikles'te, ilerleyen tarihlerde Atina tarihinin en önemli siyasi reformcularından biri haline gelmiştir.

Perikles'in tam olarak hangi tarihte doğduğu mevcut kaynaklarla şu ana kadar aydınlatılamamıştır. Perikles'in doğum tarihi hakkındaki modern araştırmacıların iki görüşü bulunmaktadır; bunlardan ilki M.Ö. 495 yılında doğduğu, diğeri ise M.Ö. 493 yılında doğmuş olduğu yönündedir. Ancak Kimon'un Eurymedon seferinden sonra donanma komutanı olarak sefere çıktığını göz önüne aldığımızda M.Ö. 495 yılında doğmuş olması daha muhtemel gözükmektedir. Agariste'nin Perikles'i dünyaya getirmesi ile ilgili olan tek bilgiyi Herodotos şöyle vermiştir:

... Bir ikinci Agariste doğdu, bu da ilk Kleisthenes kızının adını taşıyordu. Ariphton oğlu Ksanthippos ile evlendi, tam ana olacakken bir rüya gördü, rüyada bir aslan doğuruyordu ve birkaç gün sonra Ksanthippos'a bir oğul doğurdu, bu oğul Periklesti.⁷⁸

Herodotos'un kaleme almış olduğu bu dizeler iki açıdan oldukça önemlidir. Herodotos'un Perikles'i aslana benzeterek abartılı bir yaklaşımla kahramanlaştırması, Herodotos'un Perikles ile ilgili düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. Perikles ismi Herodotos'un "*Tarih*" adlı baş yapının tek bir yerinde geçmesine rağmen; Herodotos'un Perikles hayranı olması muhtemeldir.⁷⁹ Diğer bir gösterge ise Helen dünyasında kadının durumu

⁷⁶ Pausanias, *Description of Greece 1-2*, ed. William Henry Samuel Jones, The Loeb Classical Library, 1918, I. 25.

⁷⁷ Andre Bornard, *Antik Yunan Uygarlığı*, çev. Kerem Kurtgözü, C.1 İlyada'dan Parthenon'a, İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 2004, s.224.

⁷⁸ Herodotos, VI. 131.

⁷⁹ Herodotos'un Perikles'in politikaları doğrultusunda kurdurduğu önemli bir yerleşim olan Thourioi kolonisine yerleşmesi, kendisinin Perikles'in politikalarının destekleyicisi olduğunu ve bu düzlemde hizmet ettiğini göstermektedir.

hakkında çıkartılacak yorumdur. Agariste, Helen dünyasında ev kadınının görevi olan, çocuk doğurma görevini yerine getirmiş ve Ksanthippos'a bir oğul vermiştir. Bu nedenle Agariste kadına çizilen en önemli görevi yerine getirmiştir.

Dönemin Atina toplumunda eğitim, önemli bir konu olmasından dolayı Perikles çocukluğunda iyi bir eğitim almıştır. Perikles, eğitimini dönemin ünlü eğitimcileri olan Atinalı Damon, Eleali Zenon ve Klazomenai'li Anaksagoras'tan almıştır. Bu kişiler ileride de Perikles'in akıl hocalığını yapmış ve yeri geldiğinde Perikles'e karşı gerçekleşen saldırılardan nasibini almıştır.⁸⁰

Perikles müzik eğitimini, en az diğer hocaları kadar kendini etkileyen dönemin ünlü şahsiyeti Atinalı Damon'dan almıştır. Plutarkhos'un aktardığına göre; Atinalı Damon bir sofistti⁸¹ ve sofist olduğunu saklamak için müziğin arkasına saklanmış, bir kılıf gibi müziği kullanmıştır.⁸² Atinalı Damon, ritim ve melodinin insanın ruhsal durumuyla ilgili olduğunu ileri sürmüştür.⁸³ Yine Plutarkhos, Perikles'in ayrıca Pithokleides adındaki birisinden de müzik konusunda bir eğitim aldığını eserinde yazmıştır.⁸⁴

Perikles hocası olan Eleali Zenon'dan da soru-cevap yöntemi ile (elenkhos) rakiplerinin iddialarını çürütmeyi öğrenmiştir.⁸⁵ Perikles'in çağdaşı olan Suktates'de tıpkı Perikles gibi retorik ve diyalektik alanında oldukça yetkin bir diğer kişidir.

Perikles'in en çok görüştüğü hocası ve fikir babası ise Klazomenai'li Anaksagoras'dır.⁸⁶ Anaksagoras yaşadığı dönem içerisinde en çok dikkat çeken doğa felsefecilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁰ M.Ö. 432 yılında Perikles'e karşı muhalefet güçlenmiş ve bundan sadece Perikles değil yakınları da etkinleşmiştir. M.Ö. 432 yılında Anaksagoras dinsizlik ve vatana ihanet ile suçlanmıştır. Hocasının başına bişey geleceğinden korkan Perikles, M.Ö. 432 yılında Anaksagoras'ı şehirden göndermiş ve Anaksagoras ölümüne kadar Lampsakos'a yaşamını sürdürmüştür. Damon ise M.Ö. 430 yılında Perikles'in muhalifleri tarafından sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca bkz. Sina, a.g.e., s.39-51.

⁸¹ Sofistin kelime anlamı bakımından bilgili kişi manasına gelmektedir. Sofistler para karşılığında öğretilerini öğreten kişilerdir.

⁸² Plutarkhos, *Yaşamlar Perikles ve Fabius Maximus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınevi, 2005, Perikles, 4.

⁸³ Sina, a.g.e., s.41.

⁸⁴ Plutarkhos, Perikles, 4.

⁸⁵ Stuttard, a.g.e., s.101.

⁸⁶ Plutarkhos, Perikles, 4.

Anaksagoras'a göre, altın nasıl küçük kırıntılardan oluşmuş ise evrende küçük kırıntılara benzer, küçük kütlelerden oluşmuştur.⁸⁷ Evren ve dünyanın oluşumu konusundaki görüşleri ileride başına bela olacak Anaksagoras gerçekten de Perikles'in eğitiminde büyük bir yer sahiplenmiştir. Perikles'e soyut düşünme yeteneğini ve yumuşak bir hitabet gücünü kazandıran kişi olarak Anaksagoras kabul edilmiştir.⁸⁸

Anaksagorastan güçlü hitabet yeteneğini öğrenen Perikles bu yeteneğinin karşılığı olarak *Olimpian* takma adını kazanmıştır. Diodoros'un belirttiğine göre; *Olimpian* takma ismi Peloponnesos Savaşı arifesinde yapmış olduğu, ileride değineceğimiz ikna edici konuşma sonrasında verilmiştir.⁸⁹ Plutarkhos'da Perikles'in ikna edici konuşması hakkında, en büyük politik rakibi olan Thukydides ile Lakedaeimonia kralı Arkhidamos arasında geçen bir konuşmayı örnek vermiştir. Her ne kadar bu konuşmanın gerçek olup olmadığı bilinmese de Perikles'in hitap gücünü göstermesi bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu konuşmadan Plutarkhos şöyle bahsetmiştir:

...Lakedaemonyalıların kralı olan Arkhidamos ona kendisinin mi yoksa Perikles'in mi daha iyi bir güreşçi olduğunu sorduğunda, şu yanıtı verdi: Güreşte onu ne zaman yere atsam, düşmediğinde direterek beni yener ve durup seyredenleri düştüğünü görmelerine karşı kendisine inandırır...⁹⁰

Perikles'in çocukluğu ile ilgili bilgiler, dönemi konu olan Antik Çağ yazarları tarafından bu kadar bahsedilmiştir.⁹¹ Elimizdeki bilgiler ışığında Perikles'in ailesi, doğumu ve nasıl bir eğitim aldığı konularında bilgi sahibi olmaktayız. Perikles'in soylu bir aileye mensup olması, babası Ksanthippos'un askeri başarıları ve sürgünü, bahsettiğimiz kişilerden almış

⁸⁷ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.71.

⁸⁸ Stuttard, a.g.e., s.101.

⁸⁹ Perikles yapmış olduğu bu konuşmada Atina ve Sparta'nın; eksilerini, artılarını kıyaslamış ve neden Atina'nın savaşa girmesi gerektiğini anlatmıştır. Bu konuşma ile Atina meclisi ikna eden Perikles savaşa girmesinde itici rollerden biri olmuştur. Diodoros Siculus, *Bibliotheca*, ed. C. H. Oldfather, *Diodorus Sicily II.*, Loeb Classical Library, London, 1953, XII. 7.

⁹⁰ Plutarkhos, Perikles, 8.

⁹¹ Perikles'in yaşadığı dönemi konu alan Antik Çağ yazarları; Plutarkhos, Herodotos, Diodoros ve Aristotelestir.

olduğu eğitim vb. yaşadığı bütün olaylar kişiliğinin oluşmasında ve ileride büyük bir devlet adamı olarak tarih sahnesine çıkmasında etkili olmuştur.

1.2. Perikles'in Gençliği

Perikles gençliğinde, çevresindeki insanlarla çeşitli nedenlerden dolayı iyi ilişkiler kuramamıştır. Başının orantısız ölçüde büyük olmasından dolayı hep alay konusu olmuş, bu durum muhtemelen Perikles'i çevresindeki insanlardan uzaklaştırmıştır. Plutarkhos'un aktardığına göre Periklesin kafasının büyük olması komedi şairlerinin elinde alay konusu olmuş ve Perikles'e "soğan kafa" lakabını takmışlardır.⁹² Kratinos adındaki bir komedi şairi ise Perikles'in kafasının büyük olmasıyla ilgili şu dizeleri yazmıştır:

Bir keresinde kraliçe Ayartma'yı yatağına aldı Kronos;

Ve tüm tyranların en büyüğü oldu çocukları.

Tanrılar kafa-zorlayıcı adını verdiler ona⁹³

Yine bir Antik Çağ şairi Perikles'in kafasının büyüklüğünü şiirinde şöyle betimlemiştir:

Şimdi ezilir kendi başının yükü altında,

Ve on bir odasından dev kafasının,

Gönderir tüm kente gürültü patırtıyı⁹⁴

Ayrıca Perikles gençliğinde halkın karşısına pek çıkmamış, içine kapanık kendi halinde bir yaşam sürmüştür. Geleneksel arkadaşlıkları reddeden Perikles, insanların kıskançlıklarını engellemek için toplumsal olaylardan ve toplantılardan kaçınmıştır.⁹⁵ Perikles'i böyle bir düşünce ve davranış yapısına iten şey Plutarkhos'a göre; tyran Peistratos'a benzerliği ve soylu bir aileden geldiği için ostrakismos ile sürgün edilmekten korkmasıdır.⁹⁶ Ama kuşkusuz daha on bir yaşında küçük bir çocuk iken babasının sürgüne gönderilmesi Perikles'i bu denli ağır etkilemiş ve üzerinde büyük bir travma bırakmıştır. Bu sebeplerden dolayı Perikles içine kapanık ve çevresindeki olaylara şüphe

⁹² Plutarkhos, Perikles, 3.

⁹³ Plutarkhos, Perikles, 3.

⁹⁴ Plutarkhos, Perikles, 3.

⁹⁵ Vincent Azoulay, *Pericles of Athens*, çev. Janet Lloyd, Foreword by Paul Cartledge, English ed. Princeton, N.j.: Princeton University Press, 2010, s.84.

⁹⁶ Plutarkhos, Perikles, 7.

ile bakan biri olarak gençlik dönemini geçirmiştir.⁹⁷ Ayrıca çevresindeki olaylara şüphe ile bakmasında Anaksagoras'tan aldığı sorgulama odaklı eğitimin etkisi azımsanmayacak kadar büyüktür.

Perikles yirmi üç yaşına geldiğinde, M.Ö. 472 yılında sergilenmiş olan Aiskhülos'un "*Persler*"⁹⁸ oyununda Khoregosluğu üstlenmiştir.⁹⁹ Khoregosların görevi; kutlanacak olan şenliklerde sahnelenen tiyatro oyununu çalıştırmak ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Khoregoslar oyunun bütün masraflarını kendi cebinden karşılamakla yükümlüdür. Bu yüzden Khoregosluk görevi üstlenen kişiler halkın önde gelen varlıklı ailelerinden çıkmıştır.¹⁰⁰

Periklesin bu oyunda Khoregosluk görevini seçimle mi yoksa kendi isteğine bağlı mı olarak aldığı günümüzde de aydınlatılamamıştır.¹⁰¹ Yani bir diğer deyişle Khoregosluk görevinde, esas olan istek mi yoksa verilen bir görev mi olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte Perikles'in kariyeri göz önüne alındığında söz konusu görevi kendi isteği ile üstlenmiş olması muhtemeldir. Daha önce de ifade edildiği üzere Salamis Savaşı'nın kazanılmasında Atina donanması önemli bir rol oynamıştır. Perikles, Atina açısından donanmanın ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu Salamis örneğinden hareketle kısa sürede fark etmiş ve bu bağlamda ileri dönemlerde de donanmanın geliştirilmesine azami önem vermiştir. Perikles'in bu oyunda almış olduğu görevden dolayı, daha küçük sayılabilecek yaşta bile Atina'yı bir deniz imparatorluğuna dönüştürme hayali kurduğu iddia edilebilir. Aynı zamanda Perikles'in, donanma konusunda Themistokles'e hayran olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁰²

⁹⁷ Azoulay, a.g.e, s.90.

⁹⁸ Atina yurtseverliğinin en iyi örneklerinden biri olan bu oyunun konusu Perslerin Hellas seferi esnasında Salamis Deniz Savaşında aldığı ağır mağlubiyet ve bu mağlubiyetin Pers ülkesinde doğurmuş olduğu feryattır.

⁹⁹ Christopher Pelling, "Aiskhylos'un Persler Oyunu ve Tarih", çev. Ayşen Sina, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, S.46/1, (2006), s.119.

¹⁰⁰ Sina, a.g.e., s.32.

¹⁰¹ Sina, a.g.e., s.34.

¹⁰² Sina, a.g.e., s.37.

1.3. Perikles'in Özel Hayatı

Tarihte önemli yer işgal eden pek çok şahsiyet gibi Perikles'in özel yaşamında magazin malzemesi olarak kullanılmıştır. İfade edilen durumun temel nedeni, siyasi rakiplerinin ortaya attığı Perikles hakkındaki iddialardan kaynaklanmaktadır.

Perikles'in o dönemki ilişkilerini anlamak için, yaşadığı toplumdaki kadın algısını da iyi bilmek gerekmektedir. Kadın; dönemin Atina toplumunda ikinci planda yer almakta, toplumdan uzaklaştırılmış, siyasal haklardan yoksun bırakılmış ve evin belli bölümüne hapsedilmiş bir şekilde yaşamak durumunda kalmıştır. Kadınların evde yaşadığı bölüme “*gynaikon*” ismi verilirdi ve kadının evden dışarı çıkmaması beklenirdi.¹⁰³ Çok küçük yaşta evlendirilen kadınlar, evlilik ve boşanma konusunda da söz sahibi değillerdi.¹⁰⁴ Kadının görev tanımı ise sadece çocuk doğurmak ve ev işleri ile ilgilenmekti. Bir ilişkide çocuk olmaması yüksek ihtimalle boşanmayı da beraberinde getirirdi.¹⁰⁵

Kadınlar kendine biçilen görevlerden dolayı dört sınıfa bölünmüşlerdir. İlk olarak “*Gyne Gamet*” denilen ev işleriyle uğraşan, çocuk doğuran, evlenen kişi olan kadınlardır. İkinci sınıf “*Pallake*” denilen nikahsız birliktelik yaşanan kadınlardır. Üçüncü sınıf “*Hetaira*” denilen üst sınıf kişilere hizmet veren; dansçılar, fahişeler vb. kişilerden oluşan kadınlardır. Hetairaların iyi eğitim görmüş oldukları ve felsefe vb. şeylerle uğraştıkları bilinmektedir. Son sınıf ise “*Pornai*” adındaki cinsel istekleri tatmin edici kadınlardır.¹⁰⁶

Perikles'in M.Ö. 455/54 civarında kuzeni olan Hipponikos ile evlendiği modern araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Bir başka deyişle bu evlilik aşk temellerine dayanmamış, dönemin geleneklerine uygun olarak yapılmıştır. Perikles bu evlilik gerçekleştiğinde 39/40 yaşında ve siyasal kariyerinin üst noktalarındadır. Perikles'in ilk eşi Hipponikos, “*Gyne Gamet*”

¹⁰³ Didem Demiralp, “Eski Yunan Kültüründe Kadının Yeri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Bilim ve Eleştiri*, C.5, S.9, (2008), s.138.

¹⁰⁴ Derya Karaaslan, “Antik Yunanda Kadın Olmak”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, (2014), s.165.

¹⁰⁵ Karaaslan, a.g.m., s.165.

¹⁰⁶ A. Semih Tulay, *Miletoslu Aspasia*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008, s.122.

¹⁰⁷ Robert D. Cromey, “Perikles' Wife Chronological Calculations”, *Virginia Commonwealth University*, (July, 1982), s.209.

olarak ifade edilen gruba dahildir. Aşk temelinden yoksun olan Perikles ile Hipponikos'un evliliği; Perikles'in, Aspasia'ya âşık olmasından dolayı M.Ö. 445 yılında da kopmuştur.

Hipponikos'un, Perikles'ten önce başka bir evliliği olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸ Muhtemelen Hipponikos'un ilk evliliğinin bitme nedeni, dönemin kadınlarının başlıca görevi olan çocuk dünyaya getirme görevini yerine getirememiş olmasından kaynaklanmıştır.

Hipponikos, Perikles'e Ksanthippos ve Palaros adında iki erkek çocuk vermiştir. Hipponikos ile Perikles arasındaki ilişki sona erdikten sonra Hipponikos başka bir evlilik gerçekleştirmiş ve bu evlilikten Kallias adında bir çocuğu olmuştur. Perikles'in Hipponikos'tan olan çocuğu Ksanthippos, M.Ö. 454/53 yılında doğmuştur¹⁰⁹ ancak Palaros'un ne zaman doğduğu hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Perikles'in eşi olacak olan Aspasia ile tanışması M.Ö. 447 yılında vuku bulduğu bilinmektedir.¹¹⁰ Perikles'in Hipponikos ile ayrılması ise M.Ö. 445 yılında gerçekleşmiştir¹¹¹ ve M.Ö. 441 yılından önce Perikles, Aspasia ile yaşamaya başlamıştır.¹¹² Belirttiğimiz bu tarihler üzerinden bir yorum üretecek olursak Palaros ile Ksanthippos arasındaki yaş farkının en fazla 10 civarında olduğunu söyleyebiliriz.

Ksanthippos ismi aynı zamanda Perikles'in babasının ismidir ve çocuğa bu ismin verilme nedeni geleneklerin bunu emretmesidir. Perikles diğer çocuğuna ise Poseion'un oğlu Palaros'un adını vermiştir.¹¹³ Perikles'in geleneklerin dışına çıkarak çocuklarından birine kendi ismini vermemesi daha önce bir evlilik yaptığı, ancak bu çocuğun bebekken öldüğü kanısını doğurmuştur.¹¹⁴ Ama Perikles, Aspasia'dan olan çocuğuna kendi ismini vermesi bu görüşü geçersiz kılmaktadır.

¹⁰⁸ Robert D. Crome, "On Deinomache", Published by: Franz Steiner Verlag, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C. 33, S.4 (4/4, 1984), s.385.

¹⁰⁹ Crome, "Perikes", s.210.

¹¹⁰ Crome, "Perikles", s.211.

¹¹¹ Tulay, a.g.e., s.145.

¹¹² Micheal Vickers, "Alcibiades and Aspasia: Notes on the Hippolytus", *Dialogues d' Histoire Ancienne*, C.26, S.2, (2000), s.10.

¹¹³ Crome, "Perikles", s.209.; Bu Perikles'in Deniz Tanrısı Poseidon'a bir şükran sunması olarak adlandırılabilir. Çünkü bilindiği üzere Perikles'in politikadaki temel görüşü deniz üstünlüğüdür.

¹¹⁴ Crome, "Perikles", s.209.

Perikles üzerinde oldukça etkili olduğu iddia edilen Aspasia ise M.Ö.470 dolaylarında Miletos'da dünyaya gelmiştir. Aspasia'nın babası Aksiokhos'dur.¹¹⁵ Felsefe ile ilgilenmesi ve hitabet sanatına olan hakimiyeti iyi bir eğitim aldığını, dolayısıyla da varlıklı bir aileye mensup olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Aspasia'nın, Atina'ya gelme hikayesi şöyle gerçekleşmiştir: Perikles'in amcası olan Alkibiades, M.Ö. 486/85 yılında ostrakismos ile sürgün edildikten sonra Miletos'a yerleşmiş ve burada Aksiokhos'un büyük kızı ile evlenmiştir. M.Ö. 450 yılında da karısı ve karısının kardeşi olan Aspasia'yı alarak Atina'ya gelmiştir.¹¹⁶ Aspasia ile Perikles arasındaki yaş farkı yirmi beştir. Bu bilgi doğrultusunda Aspasia, Atina'ya yirmi yaşında gelmiştir.¹¹⁷

Aspasia, Atina'ya geldikten kısa bir süre sonra güzel konuşma ve felsefe üzerine bir okul açmıştır. Bu okul o dönemdeki diğer okullardan farklı olarak geceleri de çalışmış ve kısa sürede adından söz ettirmeye başlamıştır. Söz konusu okulun geceleride faal olmasının temel sebebi gündüz çalışmak zorunda olan elit kesimin katılımını sağlamak ve dolayısıyla daha fazla gelir temin etmektir. Gündüz gençlere ders verirken geceleri de parası olan insanlara içkili söyleşiler (symposion) düzenlemiştir. Bu faaliyet Aspasia'nın ileride kötü kadın olarak adlandırılmasına ve çoğu kişi tarafından *hetaira* sınıfından biri olarak sınıflandırılmasına sebep olmuştur.¹¹⁸

Zaman içerisinde bu içkili toplantılara erkekler kadınlarıyla beraber katılmaya başlamıştır. Kadınlar Aspasia'nın açmış olduğu bu okul sayesinde toplumsal hayatta daha fazla yer bulmuş ve Aspasia ile birlikte seslerini yükseltmiştir.¹¹⁹ Bu sebeptendir ki Aspasia, kadın hareketini başlatan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir.¹²⁰ Kısa sürede kurduğu okul filozofların, sofistlerin, eşleriyle gelen kadınların, siyasetle ilgilenenlerin geldiği bir kültür evi haline gelmiştir. Sokrates ve öğrencileri de sık sık Aspasia'nın sohbetine katılmıştır.¹²¹

¹¹⁵ Plutarkhos, Perikles, 24.

¹¹⁶ Sina, a.g.e., s.173.

¹¹⁷ Tulay, a.g.e., s.146.

¹¹⁸ Tulay, a.g.e., s.125.

¹¹⁹ Rukiye Akkaya Kia, "Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (2015), C.73, S.1, s.11.

¹²⁰ Tulay, a.g.e., s.147.

¹²¹ Sina, a.g.e., s.178.

Açtığı okulda verdiği eğitim ile kısa sürede kendinden söz ettiren Aspasia M.Ö. 447 tarihinde Perikles ile tanışmıştır. Kuşkusuz Aspasia'nın siyaset ve felsefeyle uğraşması Perikles'in dikkatini çekmiş ve onunla beraber yaptığı sohbetlerden haz almıştır.¹²²

Perikles'in Aspasia ile birlikteliği M.Ö. 440 yılında meyvesini vermiş ve bir çocukları olmuştur. Çift çocuğunun ismini babası ile aynı olarak Perikles koymuştur. Ancak bu çocuk Perikles'in, M.Ö. 451 yılında çıkardığı vatandaşlık yasası gerekçesiyle uzun yıllar boyunca Atina vatandaşı sayılmamıştır. Perikles'in sonradan çıkardığına pişman olduğu bu yasa Atina vatandaşı olmayı sadece Atinalı bir anne ve babadan olmaya bağlamıştır. M.Ö. 429 yılında Perikles iki oğlunu (Ksanthippos ve Paloros) salgın hastalıktan kaybettikten sonra kendi yasasını kaldırmış ve uzun yıllar sonra Genç Perikles Atina vatandaşı olmuştur. Perikles'in oğlunun Atina vatandaşı olabilmesi için vatandaşlık kanununu revize ettiği ileri sürülmüşse de¹²³ söz konusu kanunun gerçekte salgın dolayısıyla azalan nüfusu artırma isteğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ayrıca bu yasa ile Peloponnesos Savaşları sırasında kırılan nüfusun yerine yeni asker sağlamaya ve kendisine karşı doğan tepkileri azaltmaya çalışmıştır. Genç Perikles, Atina vatandaşı olduktan sonra ise M.Ö. 406/05 yılında strategos¹²⁴ seçilmiştir.¹²⁵

Perikles'in cinsel hayatı çoğu Antik Çağ komedyacı yazarları tarafından çeşitli nedenlerle kötü anlatılmıştır. Thasoslu Stesimbrotos'un eserinde; Perikles, oğlu Ksanthippos'un karısıyla birlikte olduğu, Antisthenes'in bir eserinde; Kimon sürgündeyken Elpinike'ye yatma teklifi ettiği, Hermippos'a ait olduğu bilinen bir suçlamaya göre ise; Aspasia'nın eve Perikles için özgür kadınlar aldığına dair suçlamalar vardır.¹²⁶Oğlu Ksanthippos ile Perikles'in arasının açık olduğu bilinen bir gerçektir ancak Perikles'in oğlu ile arasının açık olmasının nedenini başka yerlerde aramak daha doğru olur. Çünkü Ksanthippos, kardeşi ve annesi küçük yaşta babaları Perikles tarafından terk edilmiştir. Bu sebepten dolayı babasına kızgınlığının geçmemiş ve ona karşı

¹²² Plutarkhos, Perikles, 24.

¹²³ Sina, a.g.e., s.180.

¹²⁴ Ordunun başındaki kişi.

¹²⁵ Sina, a.g.e., s.180.

¹²⁶ Sina, a.g.e., s.174-176.

ömrünün sonuna kadar muhalefet olmuştur. Diğer gerçeği kanıtlanmamış iddialara gelirsek eğer halkın Aspasia'ya bakışından ve Perikles'in politik kariyerinden kaynaklanmıştır. Çünkü Aspasia, dönemin mevcut tabularına karşı olan tarihsel bir figürdür. Perikles'in son yıllarında kendisine karşı artan muhalefeti göz önüne alırsak eğer bunların hepsi çirkin birer saldırı silahı olarak kullanılmıştır.

Perikles ve Aspasia hakkında çıkan dedikodular sadece bu kadarla sınırlı kalmamıştır. Aspasia'nın Miletoslu olmasından dolayı Atina'nın Samos'a savaş açması ve Peloponnesos savaşının ana nedenlerinden biri olan Megara kararnamesinin yayınlanmasında Aspasia'nın etkili olduğu söylenmiştir.¹²⁷ Ancak bu iddialar da gerçekten uzaktır. Şu bir gerçektir ki Perikles'in yayılcı ve emperyalist politikası bir gün Samos'a savaş açmayı zorunlu kılmış ve Miletos ile Samos arasındaki anlaşmazlık bir bahane olmuştur. Bu savaş vukuu bulduğu esnada Samos, İonia polislerinin en güçlüsüydü.¹²⁸ Atina bu savaştan sonra Aegeus Pontos'daki hedefini gerçekleştirmiştir. Megara kararnamesinin nedeni de tamamen Samos ile aynı olarak Atina'nın emperyalist ve yayılcı politikasının bir sonucudur. Aegeus Pontos'da üstünlüğü ele alan Atina şimdi de yüzünü Peloponnesos ülkesine çevirmiştir ve bu da yaklaşan sonunu hızlandırmıştır.

Perikles'e hali hazırda politik saldırıların olduğu ortadadır ve bu beraberliğin saldırıların artmasına neden olduğu aşikardır. Aspasia'da Perikles'e yöneltilen suçlamalardan nasibini almıştır. Plutarkhos'un aktardığına göre Hermippos adındaki bir komedyacı tarafından Aspasia dinsizlikle suçlanmış ve mahkemeye verilmiştir. Perikles'te çok sevdiği Aspasia'yı mahkemede gözyaşı dökerek zorla kurtarmıştır.¹²⁹

Perikles'in Peloponnesos Savaşı sırasında okuduğu, savaş şehitlerinden çok Atina şehrinin güzellemesinin ve Atina vatandaşlığının övgüsünün yapıldığı cenaze söylevinin yazarının Aspasia olduğu düşünülmektedir.¹³⁰ Aspasia'nın hem Perikles'in hem de Sokrates'in belagat hocası olduğu kabul

¹²⁷ Sina, a.g.e., s.177.

¹²⁸ Plutarkhos, Perikles, 28.

¹²⁹ Plutarkhos, Perikles, 32.

¹³⁰ Kia, a.g.m., s.11.

edilmektedir.¹³¹Bir diğer değişle Aspasia, bu konuda Perikles'ten öndedir. Bu sebeptendir ki cenaze söylevinin yazarı Aspasia olabilir.

Plutarkhos, Perikles'in M.Ö. 429 yılında ölümünden sonra Aspasia'nın koyun ticareti ile uğraşan Lysikles ile yaşadığını yazmıştır.¹³²Bu bilgi Thukydides'in, Lysikles için verdiği M.Ö. 428 ölüm tarihi ile uyuşmamaktadır.¹³³Eserini M.S. 1. Yüzyılda yazan Plutarkhos büyük ihtimalle kendinden önceki yazarlardan alarak bu bilgiyi vermiştir. Peloponnesos savaşları sırasında eserini kaleme alan Thukydides'in bilgisinin Plutarkhos'un bilgisinden daha doğru olduğu aşikârdır.

¹³¹ Tulay, a.g.e., s.150.

¹³² Plutarkhos, Perikles, 24.

¹³³ Sina, a.g.e., s.179.

2. BÖLÜM

M.Ö. 431 TARİHİNE KADAR PERİKLES'İN POLİTİK KARİYERİ VE ATİNA

Perikles başta politikaya atılmakta karamsar bir tutum sergilese de, kendisini politikadan geri tutamamıştır. Sırasıyla Themistokles, Kimon ve Ephialtes'in çeşitli nedenlerden dolayı bertaraf olması, Perikles'in iktidardaki yolunu açmıştır. M.Ö. 461 yılında Perikles iktidarı ele aldıktan sonra, iç politikada birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin başında ise Dikasteriaların kurulması, kamu görevlilerine maaş bağlanması ve kura ile seçilmesi, kamu görevlilerinin mülkiyet sınırlamasının en aza indirilmesi ve M.Ö. 451 yılında çıkarılan vatandaşlık yasası gelmektedir. Çıkarılan bu yasalar ile Perikles, halkın yönetime katılmasını sağlamıştır. Ancak aynı zamanda yerini güçlendirerek, demokrasiye tezat olarak tek adam rejimini kurmuştur. Thukydides, Perikles'in yönetiminden şöyle bahsetmiştir: *"Yönetim biçimi demokrasi olarak adlandırılrsa da gerçekte var olan bir monarşiydi."*¹³⁴

M.Ö. 450 yılında Kimon'un ölümü üzerine muhalefet koltuğuna yine Kimon'un bir akrabası olan Thukydides oturmuştur. Kısa sürede halkın desteğini arkasına alan Thukydides, Perikles'in iktidarını sarsmaya başlamıştır. Ancak Perikles'in çabaları üzerine Thukydides M.Ö. 442 tarihinde sürgüne gönderilmiştir.¹³⁵ M.Ö. 432'de sürgünden dönen Thukydides'in etkisi kısa sürede yine karşılık bulmuş ve 27 yıl süren Peloponnesos Savaşı arifesinde eleştiri okları yine Perikles'i bulmuştur. Lakin bu oklardan sadece Perikles değil, etrafında bulunan dostları da nasibini almıştır.¹³⁶

Perikles'in dış politikasına bakacak olursak emperyalist bir politika güttüğünü söyleyebiliriz. Perikles'in emperyalist dış politikada ki taşıyıcı

¹³⁴ Thukydides, *Peloponnesos Savaşları*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Belge Yayınları, 2017, II. 65.

¹³⁵ Plutarkhos, Perikles, 14.

¹³⁶ Laertios, a.g.e., s.72.

gücü ise Attika- Delos Deniz Birliği olmuştur. Birlik süreç içerisinde gerek güç kullanarak gerekse Atina tarafından çıkartılan kararnameler ile asıl görevinden sapmış ve Atina, deniz imparatorluğu haline dönüşmüştür. Emperyalist dış politika ayrıca Atina'yı Sparta ile karşı karşıya getirmiş ve iki tarafında destekçilerinin yer aldığı Peloponnesos Savaşının patlak vermesine sebebiyet vermiştir. M.Ö. 446 yılında imzalanan 30 yıl barışı ile ateşkes ilan edilmiş ve bir süreliğine ortalığın yatışmasını sağlamıştır.

M.Ö. 440 yılında ise Miletos ile Samos adası arasında Priene toprakları konusunda bir anlaşmazlık patlak vermiştir. Atina bu iki polis arasında yaşanan anlaşmazlıkta, kendine rakip olarak gördüğü Samos'un karşısında yer almış ve Samos'a askeri bir harekât gerçekleştirmiştir.¹³⁷

2.1. Perikles'in Politikaya Girişi

M.Ö. 472 yılında oynanan Aiskhülos'un "*Persler*" oyunundan, M.Ö. 463 yılında gerçekleşen Perikles'in Kimon'u mahkemeye verme olayına kadar geçen sürede Perikles ile ilgili pek bilgi bulunmamaktadır.¹³⁸ Ama Perikles'in politikaya girişi hakkındaki genel bilgiler Plutarkhos'un aktarımında mevcuttur. Perikles M.Ö. 461 tarihinde Demokratların lideri konumuna yükselmiştir ki bu noktadan hareketle yukarıda ifade edilen tarihler arasında siyasetle yakından ilgilendiği ve konumunun sağladığı avantajları sonuna kadar kullandığını iddia etmenin yanlış olmayacağı kanısındayız.

Plutarkhos'un aktardığına göre Perikles önceleri siyasetten uzak durmuş, kendini askerlik mesleğine vermiştir. Ancak daha sonra Aristides'in ölmesi, Themistokles'in sürgün edilmesi ve Kimon'un genel olarak uzak yerlerde seferde olmasından doğan boşluğu iyi değerlendirmiş ve siyasi yaşama atılmıştır.¹³⁹ Zira dönemin Atina'sında askerlik mesleği, siyasetle ilintili olduğundan çok uzun süre siyasetten uzak kalması beklenemezdi. Perikles'in gençlik yıllarında siyasetle yakından ilgilenmemesinin muhtemel nedenleri arasında daha önceden de ifade edildiği üzere ostrakismos mahkemesinden duyduğu korku olma olasılığı oldukça yüksektir. Ayrıca yine daha önceden

¹³⁷ Plutarkhos, Perikles, 25.

¹³⁸ Stuttard, a.g.e., s.101.

¹³⁹ Plutarkhos, Perikles, 7.

bahsettiğimiz gibi Ksanthippos'un, Perikles daha küçük bir çocuk iken sürgüne gitmesi, Perikles'te bir travma durumu yaratmış olabilir.

Perikles siyasete atılınca Atina'nın tek bir caddesinde yürümeye başlamış ve bu cadde de onu agora ve konsey salonuna götürmüştür.¹⁴⁰ Bunun nedeni birbirine zıt iki nedenden biri olarak açıklanabilir: ilki suikaste uğrama korkusuyla ara sokaklara girmekten çekinmiş kalabalık yerleri tercih etmiş olması, ikincisi ise halkın arasına karışarak halk nazarında itibarını artırma gayesidir. Ziyafet çağrılarında uzak durarak çağrılan davetlere sadece nezaketen uğrayıp, uzun süre kalmadan oralardan ayrılmıştır. Ayrıca Perikles kendisine sorulan her soruya cevap vermemiş, her fırsatta halka konuşma yapmaya başlamıştır.¹⁴¹ Kendisinin hitap gücünün farkında olmasından dolayı kişilere değil topluma seslenmeyi hedeflemiş ve bunda da aldığı eğitim neticesinde başarılı olmuştur. Yani Perikles siyasi kariyerinin başında temkinli adımlar atmıştır. Göstermiş olduğu bu hal ve hareketler Perikles'i bir süre arka planda bırakmış olmasına rağmen, kendini hazır hissedene kadar zaman kazanmasını ve pişmesini sağlamıştır.

Plutarkhos'un "Kimon" biyografisinde, Kallisthenes'ten aktardığını belirterek kaleme aldığı bir bölümde Perikles'in ve dava arkadaşı Ephialtes'in ismi şöyle geçmiştir:

*...Öyle ki Perikles'in 50 gemiyle ve Ephialtes'in yalnızca 30 gemiyle Khelidonia Adalarının öbür tarafından denize açıldıklarını, ama barbarlara ait herhangi bir donanmayla karşılaşmadıklarını söyler...*¹⁴²

Bu olayın tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinmemekle beraber gerçekliği de tartışma konusudur. Çünkü M.Ö. 449 yılında imzalan Kallias Antlaşmasında; Persler'in ve Helenlerin Khelidonia'ya bölgesini geçmeyecekleri beyan edilmiştir. Ancak bu tarihte Perikles'in dava arkadaşı Ephialtes hayatta değildir. Böyle bir olayın gerçekleşmesi ancak Kimon'un Eurymedon zaferinden sonra olmuş olabilir. Henüz Kallias Antlaşması imzalanmamış olmasına rağmen, yani bir sınır belirlenmeden önce, Eurymedon'da ağır bir yenilgiye uğrayan Persler, Helenlerin yaşadığı sulara

¹⁴⁰ Plutarkhos, Perikles, 7.

¹⁴¹ Plutarkhos, Perikles, 7.

¹⁴² Plutarkhos, Kimon, 13.5.

girmeye cesaret edememiştir. Ayrıca Atina’da bir kişinin önemli bir devlet görevi alabilmesi için 30 yaşını aşmış olması gerektiği bilinmektedir. Perikles’in doğumu hakkında modern bilim adamlarının kabul ettiği tarih M.Ö. 495 yılı olduğuna göre bu deniz aşırı sefer M.Ö. 465 yılından sonra gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Perikles ve Ephialtes’in katılmış olduğu bu deniz aşırı seferde donanmanın başında yer almaları, M.Ö. 465 dolaylarında askeri bakımdan yüksek yerlere geldiklerinin birer göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Perikles ve Ephialtes diğer siyasetçilerde olduğu gibi (Themistokles, Kimon) asker kökenli politika adamlarıdır.

2.2. Kimon’un Bertaraf Edilmesi ve Atina’da Yönetimin Ele Geçirilmesi

M.Ö. 463 yılına gelindiğinde Perikles’in gerçekten siyasette güçlenmiş olduğunu gösteren bir olay yaşanmıştır. Bu olay Kimon’un mahkemeye verilmesidir ki olay şu şekilde cereyan etmiştir: M.Ö. 465 yılında Atina için; maden kaynakları bakımından önem teşkil eden ve vazgeçilmesi muhtemel olmayan Thasos Adasında çıkan isyanı bastırmak için Kimon sefere çıkmıştır. Kimon, Thasos isyanını bastırdıktan sonra Makedonia’yı istila edebilecek bir güce sahip olmasına rağmen bunu yapmamıştır. Thasos Adasından döndükten sonrada Kimon, Makedonia Kralı Aleksandros’tan rüşvet aldığı yönünde suçlamalarla karşılaşmış ve mahkemeye verilmiştir.¹⁴³ Bu suçlamayı yapan kimseler, Kimon’un Thasos seferinde olmasını iyi kullanan ve gittikçe güçlenen muhalefettir. Muhaliflerin başında ise yıldızı parlamaya başlayan Ephialtes ve Perikleştir. Plutarkhos’un, Stesimbrotos’tan aktardığına göre Elpinike, Perikles’in suçlamasını çekmesi için ayağına gitmiş ve Perikles’te *“Ah Elpinike Ah, bu işi konuşmak için çok yaşlısın”* dediğini söylemiştir.¹⁴⁴ Kimon nasıl aklandığını bilmediğimiz bu davadan ceza almadan kurtulmuştur.

M.Ö. 464 yılında Lakedaimonia ülkesinde gerçekleşen depremde beraberinde getirdiği sonuçlar bakımından Perikles’in yükselişine katkısı olmuştur. Yaşanan bu depremin yarattığı yıkım ve bu yıkımı fırsat bilerek

¹⁴³ Plutarkhos, Kimon, 14.2.

¹⁴⁴ Plutarkhos, Kimon, 14.4.

ayaklanan helotlar¹⁴⁵ Sparta'yı zor durumda bırakmış ve Sparta bu zor durum karşısında Atina'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Atina'da güçlenen muhalefetin sözcüsü durumunda olan rüşvet yemezliği ve halk savunuculuğuyla bilenen, Sophonides'in oğlu olduğu düşünülen Ephialtes, yardım fikrine karşı çıkmış ve mecliside buna ikna etmiştir. Hatta Ephialtes daha da ileri giderek Sparta'ya yardım etmektense, bunu fırsat bilerek saldırmayı önermiş, ama böyle bir saldırı gerçekleşmemiştir. Depremin ve helot isyanının sancılarını çeken Sparta M.Ö. 462 yılında tekrar yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerinde Kimon komutasında ki 4000 hoplit yardım için Messenia'ya yola çıkmış ancak yola çıktıklarına pişman bir şekilde geri dönüş yolunu tutmuştur. Sparta'nın beklediği Atina kuşkusuz Pers-Helen savaşlarından önceki Atina idi. Ama yardıma gelenler Pers-Helen Savaşı galibi ve süreç içerisinde güçlenen Atinalılardı. Bu durum Spartalılar arasında kısa sürede korkuya yol açmış ve başka yöntemler tasarladıkları iddiasıyla Atinalıları geri göndermişlerdir.¹⁴⁶ Sparta'nın, Atinalıların yardımlarından endişe duymasının bir diğer sebebi ise Atina'nın demokrasi yanlısı tutumundan dolayı isyanın daha da artmasından korkmalarıdır. Kimon'un düştüğü bu kötü durumu ve polis dışında olmasını fırsat bilen demokratik partinin başında olan Ephialtes eline geçen fırsatı çok iyi bir şekilde değerlendirerek en güçlü kurum olan Areopagos Meclisine saldırmıştır.¹⁴⁷ Ephialtes, Areopagos Meclisinin olağan üstü yetkilere sahip olmasından dolayı gerçekleştirmek istediği demokratik devrime engel olmaya çalışacağına farkındaydı ve bu yüzden ilk saldırdığı yer Areopagos Meclisi olmuştur. Areopagos Meclisi Atina'da aristokratların yıllardır devleti yönettiği yerdir. Bu meclis zaman içerisinde gücünü kaybetmesine rağmen Salamis Deniz Savaşı esnasında halka dağıttığı 8 drahmi ile halk nezdinde tekrardan güçlenmiş ve eski gücüne kavuşmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Helotlar; Sparta'nın Lakonia ve Messenia bölgesinde yaşayan Sparta nüfusunun çoğunluğunu oluşturan, özgür olmayan insanlardır.

¹⁴⁶ Plutarkhos, Kimon, 17.2.

¹⁴⁷ Emel Karayel, *Atina Demokrasisi ve Thukydides'in Eserine Yansıması*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 102474), s.83.

¹⁴⁸ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 23.1.

Ephialtes'in Areopagos Meclisine karşı yaptığı ilk saldırı birçok meclis üyesine davalar açarak görevinden uzaklaştırmak olmuştur.¹⁴⁹ Daha sonra muhalefetine Boule (Beşyüzler Meclisi) toplantısında da devam eden Ephialtes, kısa süre içerisinde Areopagos Meclisinin çoğu yetkisini kaldırmıştır. Eisangelia (devlete karşı işlenmiş suçları yargılama), dokimasia (memurluktan önce yapılan sınav) ve euthyna (görevin kötüye kullanılıp kullanılmadığını değerlendirme) gibi Areopagos Meclisinin elinde bulunan yetkiler Ephialtes'in reformlarından sonra Boule Meclisine, Heliaia (Halk Mahkemesi) ve Ekklesia'ya (Halk Meclisine) devretmiştir. Ayrıca yine Areopagos Meclisinin elinde bulunan, kanunların koruyucusu olma (nomophylakia) yetkisi de alınmış ve graphe paranoman yasası çıkartılmıştır. Bu yasa ile herhangi biri kanunları kaldırmaya yönelik harekette bulunduğu kişi hakkında suç duyurusunda bulunma hakkına sahip olmuştur.¹⁵⁰ Areopagos Meclisinin elinden bu yetkiler alındıktan sonra, sadece adam öldürme ve dini suçlarla ilgili davaları görmekle sınırlandırılmıştır.¹⁵¹ Areopagos Meclisinin düştüğü bu durum Atina'da var olan siyasi sistemin değiştiğinin en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır.

Areopagos Meclisinin yetkilerinin kaldırılmasında Perikles'inde Ephialtes ile beraber olduğu Aristoteles'in "*Politika*" eserinde zikredilmektedir.¹⁵² Ancak Plutarkhos'un "*Hayatlar*" adlı eserinde ve Aristoteles'in "*Atinalıların Devleti*" adlı eserinde, Areopagos Meclisinin yetkilerinin kaldırılmasında Perikles'in rolünün olup olmadığının bahsedilmemiş olmasından dolayı, günümüzde modern tarihçilerin tartıştığı bir konudur. Perikles'in, Ephialtes'ten sonra partide ikinci adam olduğu, Ephialtes'in ölümünden sonra lider olduğu bilindiğine göre Areopagos Meclisine karşı yapılan saldırıda Perikles'in yer almamış olması ilginç olurdu. Ayrıca Perikles'in, Ephialtes'den aldığı reform bayrağını geri adım atmadan daha ileri taşımış olması, ikilinin Areopagos Meclisinin kalkmasında paralel düşüncelere sahip olduklarını göstermektedir.

¹⁴⁹ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 25.2.

¹⁵⁰ Sina, a.g.e., s.62-66.

¹⁵¹ Karayel, a.g.e., s.86.

¹⁵² Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitapevi, Nisan 1975, II. 12.

Kısa sürede Areopagos gibi köklü bir kurumu ortadan kaldırmayı başarmış olan Ephialtes'in düşüşü de yükselişi gibi hızlı olmuştur. Aklında olan sosyal reformları gerçekleştiremeden¹⁵³ Tanagra'lı Aristodikos tarafından bir suikast sonucunda M.Ö. 461 yılında öldürülmüştür. Eğer bu kişi tarafından öldürüldüğü doğru ise Areopagos Meclisini ortadan kaldırmış olduğu ve buna tepki olarak tutucular tarafından bir suikast düzenlendiği söylenebilir. Ancak Plutarkhos; Perikles'inde, İdomeneos tarafından suikast ile suçlandığını belirtmiştir.¹⁵⁴ Eğer gerçekten Perikles tarafından suikast düzenlenmiş ise bu kesinlikle kıskançlık ve kariyer hırsından kaynaklanmaktadır. Zira Ephialtes'in ölümünden sonra Perikles gerek Demokratik Partide gerekse Atina'da lider konumuna gelmiş ve yönetimi eline almıştır. Ephialtes, Perikles'e nazaran daha halkçı bir politika izlerken, Perikles ise daha fazla orta sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir politika gütmüştür.

2.2.1. Tutucular ile Nihai Savaş

Kimon'un ostrakismos yasası ile bertaraf edilmesi ve hemen akabinde Ephialtes'in suikast sonucunda ortadan kaldırılmasıyla, Perikles için iktidara giden yoldaki en önemli engeller ortadan kalkmıştır. Perikles iktidarda baskın güç olduktan sonra ise eski düzene karşı savaş açmış ve Atina yönetimi konusunda kronolojisi belli olmayan bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Perikles'in gerçekleştirdiği reformlar, araştırmacılar tarafından halkın yönetime iştiraki ve M.Ö. 451 tarihindeki Atina vatandaşlığının formülasyonu olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır.¹⁵⁵

Perikles'in halkı yönetime katmak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu icraatlarının başında, Solon döneminde kurulmuş olan jürili mahkeme Heliaia'nın yerine Dikasteria'yı kurmak yer alır. Gerçekleşen reformlarla birlikte; magistratların adli yetkilerinin kısıtlanması, Areopagos Meclisinin kaldırılması, Attika-Delos Birliği üyesi müttefikler arasında yaşanan anlaşmazlıktan doğan davaların Atina'da görülmesi, Heliaia Mahkemesinin

¹⁵³ Tanilli, a.g.e., s.265.

¹⁵⁴ Plutarkhos, Perikles, 23.

¹⁵⁵ Mogens Herman Hansen, *The Athenian Democracy In The Age Of Demosthenes*, çev. J.A. Crook, London: University of Oklahoma Press Norman, 1999, s.39.

yetersiz kalmasına sebep olmuştur.¹⁵⁶ Sonuç olarak Atina'nın içinde bulunduğu bu siyasal konjonktür karşısında, mevcut yargı sistemi bir reforma ihtiyaç duymuş ve Dikasteria adında bir mahkeme kurulmuştur. Dikasteria Mahkemelerinin yargıç sayısı her demostan 600 kişi olmak üzere toplamda 6.000 olarak belirlenmiş ve yılda 300 civarı dava görülmüştür.¹⁵⁷ Yargıç seçiminde ise otuz yaşını aşmış ve devlete borcu olmayan yurttaşlar arasında kura ile seçime gidilmiştir.¹⁵⁸ Yargının gecikmesini önlemek için davası görülen kişinin konu dışına çıkmaması üzerine yemin ettirilmiş ve konuşma süresi bir su saati ile kısıtlanmıştır.¹⁵⁹ Kura ile seçilen yargıçlar hakkaniyetli ve vicdani duygularına göre oy vereceği konusunda ant içmişlerdir.¹⁶⁰ Yargı sonucunda oy verme işlemi için yargıçlara birinin ortası delik, diğerinin ise ortası delik olmayan iki adet bakır halka dağıtılmıştır ve oy işlemi tamamlandıktan sonra oylar yargıçların verdiği karara göre iki ayrı sandığa ayrılıp sayılarak, çoğunluğun kararı geçerli olmuştur.¹⁶¹ Bu da Atina'da, profesyonel bir yargı sisteminden ziyade çoğunluğun sözünün esas olduğu, ana gövdesini yurttaşların oluşturduğu, amatör bir yargı sistemi olduğunun göstergesidir.¹⁶² Aristoteles'in aktardığına göre; Perikles zamanında ilk defa yargıçlara bir obolos gibi pekte yüksek olmayan bir meblağ ödenmeye başlanmıştır.¹⁶³

Perikles'in kurmuş olduğu bu yeni yargı sistemi sıradan yurttaşlardan oluştuğu için halk tarafından destek görmüş, doğurduğu sonuçlar bakımından ise bazı eskiçağ yazarları tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Aristoteles'in aktardığına göre; sıradan yurttaşların yargıç olması, yargı sistemine rüşvetin karışmasına sebep olmuştur.¹⁶⁴ Ancak yargıç sayısının fazlalığı, rüşvetin önüne aşılması zor bir taş duvar örmüştür. Yine Aristoteles; kura ile atılan bu mahkemelerin, güç kazandıktan sonra halkı memnun

¹⁵⁶ Karayel, a.g.e., s.90-91.

¹⁵⁷ Donald Kagan, *Pericles Of Athens And The Birth Of Democracy*, New York: Free Press, 1991, s.47.

¹⁵⁸ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 63.3.

¹⁵⁹ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 67.4.

¹⁶⁰ Aristoteles, *Politika*, II. 8.

¹⁶¹ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 68. 2-3.

¹⁶² Freeman, a.g.e., s.241.

¹⁶³ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 27.3.

¹⁶⁴ İlk rüşvet alan kişinin Pylos'u düşmana kaptırdığı için yargılanan Anytos'un verdiği ve kendini bu yolla kurtardığını belirtir. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 27.5.

etmek için çalıştığını söylemiştir.¹⁶⁵ Aristophanes'te tıpkı Aristoteles gibi yargıçlara para verilmesinin yargı sistemini bozduğu kanaatinde varmıştır. Ancak Aristophanes'in "*Eşek Arıları*" eserinde ki eleştirisi daha çok Kleon döneminde yargıçlara verilen ödeneğin üç obolos'a çıkartılıp karlı bir işe dönüşmesi ve hemen hemen her konunun bir dava meselesi yapılmasından kaynaklanmıştır. Aristophanes'in "*Eşek Arıları*" adlı tragedyasında yargı sisteminin bozukluğunu gösteren bu örnek diziler durumun vahametini göstermektedir:

...Ya bugün mahkeme kurulmazsa,

Nereden çıkacak yemek paramız?

Yargı margı olmazsa,

Neyle doycak karnımız...¹⁶⁶

Perikles döneminde yapılan diğer bir reform ise kamu görevlilerine belli bir miktarda ücret verilmeye başlanmasıdır. Perikles'in ücret uygulaması yürürlüğe girmeden önce, Atina diğer Helen polislerinde olduğu gibi, kamu görevleri ve kent için yapılan hizmetler genellikle hali vakti yerinde olan kişiler tarafından yerine getirilmiştir. Yani kamu yararına harcanan paralar şehrin zenginlerinin cebinden çıkmıştır. Masrafları karşılayamayacak durumda olan toplumsal kesim ise devlet yönetimde uzun yıllar kendine yer edinememiştir ve aristokrasi egemen yönetim şekli olmuştur. Bu durumun halkın yönetime katılmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğunun farkında varan Perikles, kamu görevlilerine ücret ödemeyi sağlayan yasayı çıkarmıştır.¹⁶⁷ Aristoteles'in aktardığına göre ise ücret uygulamasının fikir babası Perikles'in hocası olan Damon'dur. Damon, halka büyük oranda yardımda bulunan Kimon ile maddi anlamda boy ölçüşemeyen Perikles'e: "*Senin paran yetmiyorsa halka kendi parasını dağıt*" şeklinde bir öneride bulunmuş ve ücret uygulaması ilk olarak böyle başlamıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Aristoteles, Politika, II. 12.

¹⁶⁶ Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunları*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu-Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017. s.17.

¹⁶⁷ Kagan, *Pericles Of Athens*, s.48.

¹⁶⁸ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 27.4.

Kamu görevlilerine ücret ödemeyi kabul eden uygulamadan ilk olarak yargıçlar yararlanmış ve kısa süre içerisinde meclis toplantılarına katılanlardan tutun, devletin çeşitli kademelerinde görev alan hemen herkes (strategoslar hariç) yararlanmaya başlamıştır. Ödenen miktar çok fazla olmamasına rağmen yapılan bu ödeme sayesinde insanlar işlerinden arta kalan zamanlarda politika ile uğraşma imkânı bulmaya, meclis toplantılarına ve mahkemelere katılmaya başlamıştır.¹⁶⁹ Demokrasinin olmazsa olmazı olan bu uygulama sayesinde Perikles halkı yönetime katarak hem aristokratlara ağır bir darbe indirmiş hem de Kimon'un cömertliğine kendi cebinden para harcamayarak zekice bir uygulama ile cevap vermiştir.

Kamu görevlerinin belli bir mülkiyete göre verilmesi demokrasinin ruhuyla örtüşmemektedir. Solon döneminde yapılan yasalar ile halk geliri bakımından; pentakosiomedimnoi, (yıllık 500 medimnoi üzeri üretim yapan kişiler), hippeis (yıllık 300 ile 500 medimnoi arasında üretim yapan kişiler), zeugitai (bir çift öküzü olan yıllık 200 ile 300 medimnoi arasında üretim yapan kişiler), thetes (yıllık 200 medimnoi'nin aşağısında üretim yapan kişiler) olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır ve kamu görevleri de bu sınıflar esas alınarak verilmiştir.¹⁷⁰ Solon tarafından yürürlüğe koyulan, kamu görevlilerini belli bir mülkiyet esasına göre sınırlayan uygulama Perikles tarafından esnetilmeye başlamıştır. İlk defa M.Ö. 458/57 yılında *zeugitai* sınıfına mensup bir yurttaş Atina'da arkhon olmuştur.¹⁷¹ Perikles'in mülkiyet sınırlamasını aza indiren bu uygulaması sayesinde Atina'da devlet yönetimi konusunda söz sahibi olma hakkı daha geniş kesimlere yayılmaya başlamıştır.

Tıpkı yargıç seçimlerinde olduğu gibi Perikles'in radikal demokrasisinde, kamu kurumlarında alınan görevlerin çoğu da kura yöntemi ile dağıtılmıştır. İlk olarak Kleisthenes döneminde başlayan bu uygulama, magistratların yetkilerinin çok olmasından dolayı geniş bir alanda uygulanmamıştır. Ancak Perikles ile birlikte magistratların yetkileri gerek adli gerekse idari bütün alanlarda kısıtlanmış ve küçük birimlere bölünerek aralarında dağıtılmıştır. Sonuç olarak magistratlık görevini kolaylaştırmış ve

¹⁶⁹ Şenel, a.g.e., s.245.

¹⁷⁰ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 7.3.

¹⁷¹ Kagan, *Pericles Of Athens*, s.47.

kamu görevleri daha rahat denetlenmeye başlamıştır.¹⁷² Yaşanan gelişmeler sonucunda kura ile kamu görevlilerinin atanmasının önü açılmıştır. Ancak seçilen kişiler göreve başlamadan önce, dokimasia adı verilen bir güvenlik soruşturmasına alınmışlardır. Dokimasia’da adayın yaşının otuzun üzerinde olmasına, Atina vatandaşlığına sahiplik durumuna ve aynı görevde daha önceden bulunup bulunmadığına bakılmıştır.¹⁷³ Kura yöntemi ile görev başı yapan arkhonlar ise önce Boule’nun önünde sonra Dikasteria önünde toplam iki kere dokimasia geçmesiyle mükellef tutulmuştur.¹⁷⁴ Ayrıca herhangi bir yurttaşın aynı görevde iki kez üst üste bulunmaması ve görev süresinin 1 yıl ile sınırlandırılması sağlanmıştır. Görev yeri ve süresine getirilen bu sınırlandırma kişilerin nüfuz kazanması engellenmeye çalışılmıştır.¹⁷⁵ Görev süresine dolduran kişiler görevi boyunca yaptıkları faaliyetlerin hesabını logites adı verilen görevlilere vermek zorundadır.¹⁷⁶ Böylece yolsuzluğun, rüşvetin ve görevini kötüye kullananların önüne geçilmeye ve devlete karşı suç işleyenler cezalandırılmaya çalışılmıştır.

Yetenek, zekâ, bilgi, birikim isteyen bazı meslekler; strategosluk, mimarlık gibi, hemen yukarıda bahsetmiş olduğumuz kura ve görev süresi bakımından onların dışında yer almaktadır. Strategos ve mimarların seçimi kuradan ziyade Ekklesia’da el kaldırarak oy kullanma şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁷⁷ Oy kullanılarak seçilen bu kişiler de her kamu görevlisi gibi yaptıkların hesabını vermekle yükümlü tutulmuşlardır. Ancak strategosların görev süresince yaptıklarını denetleme yetkisi logisteslerde değil Ekklesia’nın yetki alanına verilmiştir. Ekklesia’da yurttaşların el kaldırarak verdiği oylar sonucunda görevine devam etmesi veya ceza verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸ Oy kullanılarak doğrudan seçimle göreve getirilen kişilerin görev süresinde herhangi bir kısıtlama bulunmamakla birlikte aynı görevde birçok defa bulunma haklarına da sahiplerdir. Örnek

¹⁷² Kagan, *Pericles Of Athens*, s.47.

¹⁷³ Hansen, a.g.e., s.218.

¹⁷⁴ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 55.2.

¹⁷⁵ Karayel, a.g.e., s.98.

¹⁷⁶ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 54.2.

¹⁷⁷ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 61.1.

¹⁷⁸ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 61.2.

vererek açıklamak gerekirse Perikles çok uzun süre boyunca üst üste strategos seçilmiş ve bir kerede Ekklesia'nın aldığı karar ile cezalandırılmıştır.

Perikles dönemi Atina'sındaki en önemli yönetsel organlar Ekklesia ve Boule meclisleridir. Bunlardan Ekklesia günümüz yasama ve yargı organı gibi işlev görürken, Boule ise danışma meclisi ve yürütme kuruluna benzemektedir.¹⁷⁹

Ekklesia Meclisinin kapıları on sekiz yaşını aşmış, Atina vatandaşı olan her Atinalı erkeğe açık tutulmuş ve oy hakkı tanınmıştır. Aristoteles'in aktardığına göre; Ekklesia Meclisinde toplantıya katılan her yurttaşta bir drakme (6 obolos), ana toplantı içinde 9 obolos ücret ödenmiştir.¹⁸⁰ Ancak Perikles döneminde daha düşük bir miktar verilmiş olması ve Kleon döneminde bu sözü edilen miktarın verilmiş olması muhtemeldir. Hense Leonard ise verilen ücreti önceleri bir obolos sonra ise üç obolos'a çıkartıldığı görüşündedir.¹⁸¹ Boule Meclisine başkanlık yapmak için seçilen her phyle döneminde, biri ana toplantı olmak üzere toplam dört kez Ekklesia Meclisi toplanmak ile yükümlüdür. Yapılacak olan toplantıların gününü ve gündemini belirleme görevi Prytaneis'lara adı verilen görevlilere verilmiştir.¹⁸² Ekklesia Meclisi; savaşa ve barışa karar verme, strategosları atama, yasa yapma, ostrakismos yapılıp yapılmayacağına karar verme, elçileri kabul etme, magistratları denetleme, Attika-Delos birliği üyesi polisler ile ilgili olaylara bakma gibi oldukça geniş yetkilerle donatılmış bir meclistir.¹⁸³ Ekklesia Meclisinde herhangi bir karar alınması ise katılan yurttaşların el kaldırarak oylamasıyla gerçekleşmiştir.

On sekiz yaşını aşmış Atina vatandaşı olan her erkeğin katılması ve oy hakkının olması Ekklesia Meclisini, Atina'da demokrasinin işlediği en muazzam kurum haline getirmiştir. Ancak polisin merkezinden uzakta oturanlar için günlerce yol çekip bu meclisin toplantılarına katılmak pek

¹⁷⁹ Kagan, *Pericles Of Athens*, s.49.

¹⁸⁰ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 62.2.

¹⁸¹ Hense Leonard, *Helen-Latin Eski-Çağ Bilgisi*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.172.

¹⁸² Her phyle elli Boule Meclisi üyesinden oluşur ve kura ile belirlenen ilk 4 phyle yılın 36 günü diğer phyleler ise otuz beş günü Boule Meclisine başkanlık eder. Günlerin sayısı belirlenirken 354 gün olan ay takvimi esas alınmıştır. Bir yılda yapılan toplantı sayı 10 adettir. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 43.2-3.

¹⁸³ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 43.3-5, 44.4.

mümkün olmamıştır.¹⁸⁴ Bu durum demokrasinin şehirli unsurlar tarafından işlenmesine, kırsal kesimlerde yaşayanların fikirlerinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca çalışan insanların gündelik işini bırakıp meclis toplantısına sürekli olarak katılması pek mümkün olmamıştır. Bahsi geçen iki sebepten dolayı Ekklesia Meclisine katılım ancak nüfusun dörtte birine nasip olmuştur.¹⁸⁵

M.Ö. 462 yılında Areopagos Meclisinin kaldırılmasıyla oluşan boşluk Boule Meclisi ile kapatılmıştır. Boule Meclisi üyeleri otuz yaşını doldurmuş yurttaşlar arasından, her phyle'den 50 kişi olmak üzere kura ile belirlenmiş ve görevi 1 yıla sınırlandırılmıştır. Aristoteles Boule Meclisine katılan yurttaşlara beş obolos ücret ödendiğini belirtmiştir.¹⁸⁶ Ancak yukarıda Ekklesia Meclisine katılanlara verilen ücrette bahsettiğimiz gibi Perikles döneminde daha az bir ücret almaları ve Kleon döneminde bu ücreti almış olmaları muhtemeldir. Devlet meselelerinin ilk görüşüldüğü yer olan Boule Meclisi, tartışılması ve kararlaştırılması gereken konuyu Ekklesia Meclisine sunmakla görevlendirilmiştir. Ekklesia'nın aldığı kararların uygulamasından da sorumlu kılınmış olan meclis resmen bir yürütme kurulu gibi işlev görmüştür.¹⁸⁷ Ayrıca görevleri arasında; suçluyu mahkemeye sevk etme, maliye ile ilgili memurları denetleme, dokuz arkhon ve bir sonraki yıl Boule Meclisinde göreve başlayacak olan memurların dokimasia'sını gerçekleştirme, savaş gemileriyle ilgili meselelere bakma, Ekklesia Meclisinden önce gelen elçiler ile ön görüşme yapma gibi yetkiler ile donatılmıştır.¹⁸⁸

Perikles, halkın yönetime katılmasını sağladığı reformlar sayesinde, rakiplerine karşı iktidardaki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu reformlar sayesinde aristokratların yönetim üzerindeki nüfusunu kırılmış ve eski sistemin devamı için çabalayan tutuculara ağır darbe vurulmuştur. Diğer bir deyişle ise Perikles, gerçekleştirmiş olduğu reformları rakiplerini bertaraf etmek ve iktidarını sürdürebilmek için bir araç olarak kullanmıştır. Uygulamış olduğu

¹⁸⁴ Kagan, *Pericles Of Athens*, s.49.

¹⁸⁵ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.68.

¹⁸⁶ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 62.2.

¹⁸⁷ Tekin, *Eski Yunan Tarihine Giriş*, s.69.

¹⁸⁸ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 45.1-4, 46.1.

politikalar sonucunda Perikles, Atina'da iktidardaki tek güç olmuş ve rejimi demokrasi görünümünde monarşiye evrilmiştir.¹⁸⁹

Yukarıda saydıklarımızın dışında Perikles tarafından M.Ö. 451 yılında bir vatandaşlık yasasının çıkarıldığı bilinmektedir. Bu yasa ile birlikte Atina vatandaşlığına kabul edilmek için hem Atinalı bir annenin hem de Atinalı bir babanın çocuğu olma koşulu getirilmiştir.¹⁹⁰ Çıkarılan bu yasa iki temel tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki vatandaşlık yasasının kimleri kapsadığıdır. (M.Ö. 451'den önce doğan çocuklara mı uygulandığı yoksa M.Ö. 451'den sonra doğan çocuklara mı uygulandığı sorunsalı) Yasanın getirdiği diğer tartışma ise Perikles'in bu yasayı çıkartmaktaki amacının ne olduğudur.

MacDowell'a göre M.Ö. 451 yılında Atinalı bir anneden dünyaya gelen bir çocuk M.Ö. 433 yılında Atina vatandaşı olarak kabul edilmiştir.¹⁹¹ French'in bakış açısına göre ise M.Ö. 469 yılında doğan bir çocuk M.Ö. 451 yılında Atina vatandaşlığına alınmıştır.¹⁹² Hansen'in yaklaşımına göre ise M.Ö. 451 yılında yetişkin olmayan bir çocuk Atina vatandaşı kabul edilmemiş ve yasa geçmişe dönük uygulanmamıştır.¹⁹³ Yani M.Ö. 451 yılında on sekiz yaşını doldurmuş Atinalı anneden veya babadan olmayan kişiler vatandaş olabiliyorken, M.Ö. 450 yılına gelindiğinde on sekiz yaşına gelen kişinin vatandaş olabilmesi için Atinalı bir anne ya da babadan olması beklenmiştir. Büyük olasılıkla ise gayri meşru çocuklar vatandaş olarak kabul edilmemiştir.

Perikles'in vatandaşlık hakları ile ilgili yasayı hazırlamadaki amacı konusunda modern araştırmacılar pek çok farklı iddiada bulunmuşlardır. Bunlardan ilki Helen-Pers savaşlarından sonra sürekli olarak Atina'nın nüfusun da gerçekleşen artış ile bağlantılıdır. Atina'nın ticari ve ekonomik olarak kalkınışı, ticaret ile uğrasan metoikoslar için bir cazibe merkezi haline gelmesine sebep olmuş ve polislin nüfusu gün be gün artmıştır. Vatandaşlık yasası yürürlüğe girmeden önce ise Atinalı bir kadın ile evlenen bir metoikos

¹⁸⁹ Thukydides, II. 65.

¹⁹⁰ Plutarkhos, Perikles, 37.

¹⁹¹ Anthony J. Podlecki, *Perikles And His Circle*, New York: Routledge, 1998, s.159.

¹⁹² Podlecki, a.g.e., s.159.

¹⁹³ Hansen, a.g.e., s.53.

kolayca Atina vatandaşlığına kabul edilmiştir. Atina nüfusunda yaşanan artış, süreç içerisinde demografik (işsiz ve fakir vatandaşların çoğalmasa gibi) bir sorun haline bürünmüş ve engellenmesi gereken bir mesele halini almıştır. Çare olarak ise kleroukhia, koloni gibi deniz aşırı yerlere insan göndermek ve vatandaşlık yasasını yürürlüğe koymak düşünülmüştür.¹⁹⁴

Vatandaşlık yasasının yürürlüğe girmesini sadece yaşanan nüfus artışıyla açıklamak mümkün değildir. Perikles bu yasa ile demokrasinin nimetlerinden ve kamu için dağıtılan ödeneklerden daha az kişinin yararlanmasını amaçlamıştır. Plutarkhos'un belirttiği üzere; Mısır Kralı olan Psametichus'un, Atina'ya armağan olarak gönderdiği otuz bin medimnoi tahılın dağıtımını, sadece Atina vatandaşı olanlara yapılmıştır. Bu esnada birçok kişi Atina vatandaşı olmamakla suçlanmış ve beş binin üzerinde kişi vatandaşlıktan atılmıştır.¹⁹⁵

Ayrıca Perikles bu yasa ile diğer polislerin aristokratik aileleriyle evlenme yoluyla oluşabilecek bağları engellemeye çalışmıştır.¹⁹⁶ Hali hazırda Atina'daki aristokratik nüfusu kırma yolunda bir sürü adım atan Perikles, bu yolla aristokratların güçlenmesini engellemiştir.

Perikles'in vatandaşlık yasasını çıkartmaktaki amacı ile ilgili diğer görüşler ise; miras paylaşımı yoluyla bölünen toprağın azalmasını engellemek, Atinalı erkeklerin yabancı kadınlardan ziyade Atinalı kadınlar ile evlenmesini sağlamak ve Trakia'lı bir anneden doğan Kimon'a saldırmaktır.¹⁹⁷ Dayanak olarak güçsüz olan bu görüşler amaçtan ziyade yasanın çıkarılmasının sonuçlarındandır.

Perikles'in vatandaşlık yasası, Peloponnesos Savaşının nüfus üzerinde kırııcı etki doğurmasından dolayı savaş yıllarında tam manasıyla uygulanmamıştır. M.Ö. 427 yılında önce Plataililer ve sonra M.Ö. 405 yılında Samoslular, Atina vatandaşı olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁸ M.Ö. 403 yılında demokrasinin restore edilerek tekrar inşa edilmesiyle yasa tekrardan yürürlüğe koyulmuş ve daha sıkı şekilde uygulanmaya başlamıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Hansen, a.g.e., s.53.

¹⁹⁵ Plutarkhos, Perikles, 37.

¹⁹⁶ Podlecki, a.g.e., s.161.

¹⁹⁷ Podlecki, a.g.e., s.160-161.

¹⁹⁸ Hansen, a.g.e., s.54.

¹⁹⁹ Podlecki, a.g.e., s.161.

Perikles çıkartmış olduğu yasalar ile aristokrasiye önemli darbeler indirmiştir. Aristokratik görüşün temsilcisi ve en önde gelenlerinden biri olan Kimon'un M.Ö. 450 yılında Kition kuşatması esnasında ölmesi de aristokratlara ayrı bir darbe vurmuştur. Ancak aristokratlar Kimon'un ölümü üzerine ortaya çıkan boşluğu, Kimon'un da akrabası olan Melesias'ın oğlu Thukydides vasıtasıyla doldurmuşlardır.²⁰⁰

Aristokratik kökene sahip muhafazakârların çoğunda olduğu gibi, Perikles'in reformlarından rahatsız olan Thukydides, Atina'yı eski düzenine çevirmek için çaba harcamıştır. Kimon'dan daha yetenekli bir politikacı olarak bilinen Thukydides, kısa sürede demokratlar ile tutucular arasındaki güç dengesini sarsmış ve Perikles'in koltuğunu sallamaya başlamıştır.²⁰¹ Perikles yönetimi ele aldıktan sonraki süreçte, ilk defa karşısında böyle güçlü bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Plutarkhos bu dönemden şöyle bahsetmiştir: *“Perikles, başka herhangi bir zaman olmaktan çok özellikle o zaman, halkın dizginlerini sertbest bıraktı.”*²⁰² Plutarkhos'un bu ifadesi tutucuların yükselen gücünün bir resmini çizmekte ve Thukydides ile Perikles arasında şiddetlenen, temeli ideolojik farklılıklara dayanan savaşı gözler önüne sermektedir.

Muhalefetin desteğini arkasına alan Thukydides M.Ö. 443 yılında stratejenos seçilmiştir.²⁰³ Ancak Perikles ile yaşamış olduğu bir münakaşa sonucunda görev süresini tamamlayamadan M.Ö. 442 yılında ostrakismos oylaması sonucunda sürgüne gönderilmiştir. Konu ile ilgili olarak Plutarkhos şu bilgileri aktarmaktadır: Thukydides, Perikles'i; Atina'nın imarı için harcadığı para konusunda kamu parasını çarçur etmekle suçlamıştır. Perikles meclisin aynı düşünceleri paylaştığını duyunca; *“Giderler sizin değil benim hesabımdan ödenecek ve yapılar üzerinde benim adım bulunacak”* diye bir çıkış yapmış en sonunda mecliste bulunan yurttaşlarda yapıtların²⁰⁴ kamu maliyesinden karşılanmasını kabul etmiştir. Yaşanan tartışmanın akabinde Perikles ile Thukydides arasında bir ostrakismos oylaması düzenlenmiş ve

²⁰⁰ Plutarkhos, Perikles, 11.

²⁰¹ Plutarkhos, Perikles, 11.

²⁰² Plutarkhos, Perikles, 11.

²⁰³ Sina, a.g.e., s.96.

²⁰⁴ Atina Akropolisinin onarılması, Athena Parthenon Tapınağının inşası ve Propylon Kapısı'nın yapımı

Thukydides sürgüne giden kişi olmuştur.²⁰⁵ Görüldüğü üzere Perikles ile böyle bir yarışa girecek kadar güçlenen Thukydides, halkın eğlence ve gösteriş düşkünü olmasından dolayı haklı da olsa bedelini sürgün ile ödemiştir.

Thukydides'in sürgüne gitmesinin ardından aristokratlar, politik olarak Perikles'in karşısında bir varlık ve beraberlik gösterememiştir. Thukydides'in sürgüne gitmesiyle beraber Perikles, Atina'da siyasi gücü tamamen eline geçirmiştir. M.Ö. 432 yılına kadar yoğun bir muhalefetle karşılaşmadan Atina'yı rahatlıkla idare etmiştir. Muhalefetin sönmesiyle başlayan Perikles'teki değişimi Plutarkhos şöyle kaleme almıştır:

*...Ne halka daha önce olduğu gibi kolayca boyun eğen biriydi, ne de tıpkı her esintiye göre yönünü değiştiren bir dümenci gibi kalabalığın isteklerine teslim olmaya ve onay vermeye hazırdı...*²⁰⁶

Plutarkhos'un yukarıdaki dizelerinden anlaşıldığı üzere kendine karşı olan muhalefeti bertaraf eden Perikles, 10 yıl boyunca yegâne gücü elinde bulundurarak Atina'yı yönetmiştir. Bu yönetim anlayışı Perikles'in demokrasinin gelişimi için yapmış olduğu faaliyetler ile çelişmektedir. Ayrıca Perikles'in demokratik anlayışının süreç içerisinde bir tyranlığa dönüştüğünün göstergesidir. Demokrasinin gerek içte gerekse dışarıda yaşadığı tıkanma²⁰⁷ yüzyıl gibi kısa bir süre içerisinde Platon, Aristoteles gibi ünlü düşünürlerin de demokrasi karşıtı olmasına ve demokrasiyi despotik bir rejim olarak anmalarına sebep olmuştur.²⁰⁸

M.Ö. 432 yılında Thukydides'in sürgünden dönmesi Perikles'e karşı yeni bir muhalefet dalgasının başlangıcı olmuştur. Ancak bu sefer muhalefet şekli Perikles ve yakınlarını suçlamak şeklinde gerçekleşmiştir. Satyros'un, "Yaşamlar" eserinde Perikles'in en yakınlarından biri olan Anaksagoras'ın, bizzat Thukydides tarafından; dinsizlik ve vatana ihanetle suçlandığını belirtmiştir.²⁰⁹ Perikles'in en yakınlarından Aspasia, dönemin en ünlü mimarı

²⁰⁵ Plutarkhos, Perikles, 14.

²⁰⁶ Plutarkhos, Perikles, 15.

²⁰⁷ Perikles sonrasında iktidara gelen Kleon'un kötü yönetimi, Peloponnesos Savaşının kaybedilmesi ve hemen akabinde despotik bir yönetim sergileyen Otuz Tyranlar yönetiminin başlaması.

²⁰⁸ Arslan Toprakaya ve Bengü Özyürek Şahin, "Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, (2015), s.192-193.

²⁰⁹ Laertios, a.g.e., s.72.

kabul edilen Fidiyas ve müzik hocası Damon'da muhalefetin gazabından kendini kurtaramamışlardır.

2.2.2. I. Peloponnesos Savaşı

Perikles'in siyasi yaşamı domine etmesiyle birlikte Atina'nın dış politikasında da değişimler yaşanmış ve bu bağlamda öncesi ile kıyaslandığında daha emperyalist bir politika tatbik edilmiştir. Peloponnesos Savaşı ile ilgili en önemli kaynaklardan biri olan Thukydides, büyük Peloponnesos Savaşının başlıca nedeninin Atina ile Sparta arasında M.Ö. 430'larda birbirlerinin müttefikleri ile ilişkiye girme yetkilerinin olup olmadığı konusundaki anlaşmazlığa dayandığını iddia etmiştir. Bununla beraber gerçekte savaş emperyalist tutkular ve rakiplerin birbirlerinin sahip olduğu güçten çekinmesi sebebiyle başlamıştır. M.Ö. 460 yılında başlayan mücadele'nin, M.Ö. 430 yılında yaşanan mücadelenin sebepleri arasında pek bir fark bulunmamakta birlikte birbirlerinin devamı niteliğindedir ve ikiside emperyalist çelişkiler yüzünden doğmaktadır. Temelde Sparta ve Atina arasında cereyan eden savaşın nedenleri incelendiğinde M.Ö. 460 tarihinde yapılan anlaşma gereği İthome'den çıkartılan Messenialıların Atina tarafından eski bir Lokris yerleşimi olan Naupaktos'a yerleştirilmesi savaşın nedenlerinden biridir.²¹⁰ Sonrasında Sparta'nın en önemli müttefiklerinden biri olan aynı zamanda da Atina'nın en büyük ticari rakipleri arasında yer alan Korinthos ile Megara arasında yaşanan anlaşmazlıkta Atina'nın Megara'nın tarafını tutması iki rakip hizbin karşı karşıya gelmesine vesile olmuştur.²¹¹ Belirtilen gelişmeler sonrasında Atina, Korinthos'un Sicilya ile olan hububat ticaretini tehdit edecek imkânlarla sahip olmuştur. Bu durumun bir yansıması olarak özellikle Korinthos her fırsatta Sparta'yı Atina'ya karşı kışkırtmış ve neticede Korinthos'un faaliyetleri sebebiyle iki güç karşı karşıya gelmiştir.²¹² Bu olaylar ve Atina ile Korinthos arasında yaşanan ticari rekabet savaşı kaçınılmaz kılmıştır.

Atina ve Korinthos arasındaki Halide'de gerçekleşen ilk çatışmayı Korinthos kazanmışsa da Atina donaması Kekeyphaleia'da Peloponnesos

²¹⁰ Thukydides, I.103.

²¹¹ Thukydides, I. 103.

²¹² Mansel, a.g.e., s.288.

donanmasını yenilgiye uğratmıştır.²¹³ Kekeyphaleia'daki Atina zaferi sonrasında ortaya çıkan durumdan zarar gören Atina'nın komşusu Aigina ise Korinthos ile müttefik olmuş ve Atina'ya karşı birlikte mücadele etmeye başlamışlardır. Bununla beraber Atina, rakiplerini yenilgiye uğratmış ardından Aigina'yı kuşatmıştır. Peloponnesoslular, Atina'nın iki cephede savaşmasını fırsat bilip, Atina'nın kuşatmadan vazgeçeğini düşünerek Aigina'ya yardım göndermişlerdir. Ancak Myronides komutasındaki Atinalılar geri çekilmek yerine mücadeleyi sürdürmüşler ve sonuçta her iki tarafta mücadeleyi kesin bir sonuca bağlayamamıştır.²¹⁴ Yaklaşık 2 yıl süren kuşatmanın ardından daha fazla dayanamayan Aigina M.Ö. 456 yılında teslim olmuştur. Yapılan anlaşmaya göre; surlarını yıkmayı, savaş esnasında Atina'ya gemi vermeyi, Attika-Delos Deniz Birliğine katılmayı ve vergi vermeyi kabul etmişlerdir.²¹⁵

M.Ö. 457 yılında Istmos ticaretinin Korinthos'un elinde olmasını isteyen Sparta, Atina'ya karşı harekete geçmiştir.²¹⁶ Argos ve Thessialı süvarilerin desteği ile güçlenen Atina ordusu, Sparta ordusu ile Tanagra (Boiotia) civarında ilk kez karşı karşıya gelmiştir.²¹⁷ Muharebe esnasında Thessialı süvarilerin taraf değiştirmesi sebebiyle Sparta kazanmıştır. Bununla beraber muharebeden iki gün sonra tekrardan harekete geçen Myronides komutasındaki Atina birliği Oenophyta civarında Boiotialıları ağır bir yenilgiye uğratmış ve bölgeye hâkim olmuştur.²¹⁸ Söz konusu hadise sonrasında Atina, Boiotia'yı da ele geçirmek suretiyle rakiplerine karşı büyük bir üstünlük elde etmiştir.

Perikles, M.Ö. 453 tarihinde 100 gemiden oluşan bir donanmanın başında, Sikyon ve Nemea'ya karşı sefere çıkmıştır. Belirtilen bölgelerde elde edilen başarı sonrasında Akhaia'dan da aldığı askeri destek vasıtasıyla Akarnania'yı ele geçirmiş ve Oeniadae kuşatması sonrasında Atina'ya dönmüştür.²¹⁹

²¹³ Thukydides, I. 105.

²¹⁴ Thukydides, I. 105.

²¹⁵ Thukydides, I. 108.

²¹⁶ Mansel, a.g.e., s.289.

²¹⁷ Karayel, a.g.e., s.107.

²¹⁸ Thukydides, I.108.

²¹⁹ Plutarkhos, Perikles, 19.

Kimon'un gayretleri neticesinde M.Ö. 451 tarihinde Attika-Delos Deniz Birliği ve Peloponnesos Birliği arasında barış anlaşması imzalanmıştır. Sparta o esnada helot isyanı ile uğraşmasına ek olarak Elis, Arkadya ve Argos ile mücadele etmesi, bunlarında ötesinde Atina'nın Peloponnesos'da güç kazanmasından duyduğu rahatsızlık, anlaşmaya razı olmasına sebep olmuştur.²²⁰ Atina ise her ne kadar Peloponnesos'da üstünlüğü ele geçirmiş olsa da iki cepheli bir mücadelenin beraberinde getirdiği zorluklar sebebiyle barış anlaşmasını kabul etmiştir. Zira bahsi geçen dönemde Atina, doğuda Persler ile mücadele etmekteydi ve M.Ö. 454 tarihinde Atina, Kypros açıklarında gerçekleşen Salamis muharebesinde ağır bir yenilgiye uğramıştı. Salamis'in bir yansıması olarak daha öncede belirtildiği üzere Persler ile M.Ö. 449 yılında Kallias Barış anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Atina, doğuda Persler ve Hellas'da ise Sparta ile yapmış olduğu anlaşmalar sonrasında gücünü tekrardan toparlamak için bir fırsat yakalamış ve bu dönemde Perikles'in de uyguladığı başarılı politikalar sonucunda kendisi açısından önemli kazanımlar elde etmiştir.

M.Ö. 451 tarihinde imzalanan barış ancak 4 yıl devam edebilmiş ve M.Ö. 447 tarihinde çatışmalar tekrardan başlamıştır. Bununla birlikte bu yeni evrede olaylar Atina'nın istediği şekilde cereyan etmemiştir. M.Ö. 447 yılında isyan eden Boiotialı sürgünler, kısa süre içerisinde en önemlileri Orkhomenos, Khaironeia olmak üzere bazı yerleşimleri ele geçirmişlerdir. Ortaya çıkan yeni durum karşısında Tolmides komutasındaki Atinalılar ve müttefikleri her ne kadar Khaironeia'yı tekrar ele geçirmişlerse de dönüş yolunda Lokrisliler ve Euboialılar tarafından desteklenen Boiotialı sürgünlerin saldırısına uğramışlardır. Neticede Tolmides'de dahil olmak üzere komutasındaki askerlerin bir kısmı öldürülmüş ve kalanlarda esir edilmiştir.²²¹ Atinalılar, yaşanan felaket sonrasında esirlerin iadesini sağlamak için Khaironeia'yı isyancılara terk etmek zorunda kalmışlardır.²²² Plutarkhos, savaş öncesinde Perikles'in Tolmides'i bazı konularda ikaz

²²⁰ Mansel, a.g.e., s.289.

²²¹ Thukydides, I. 113.

²²² Diodoros, XII. 2.

ettiğini, buna karşın Tolmides'in uyarıları görmezden geldiğini iddia etmiştir.²²³

Tolmides'in Boiotialılar karşısında ağır bir yenilgi almasından yararlanmak isteyen Eubolia'daki pek çok yerleşim Atina'ya karşı isyan etmiştir. Perikles, isyanı bastırmak gayesiyle Eubolia'ya geldiği esnada Megara, Korinthos, Sikyon ve Epidauros'un Atina karşıtı harekete dahil oldukları haberini almıştır.²²⁴ Perikles'in Eubolia'ya ulaştığı esnada Pleistoanax komutasındaki Sparta ordusu, Attika'yı yağmaladığı haberinin ulaşması üzerine geri dönmek zorunda kalmıştır.²²⁵ Plutarkhos'un aktardığına göre; Attika'ya dönen Perikles, Sparta kralı Pleistoanax'a rüşvet vermiş, Attika'dan dönmesi için ikna etmiştir.²²⁶ Sparta önderliğinde Peloponnesos Birliği Attika'dan çekilir çekilmez Perikles, tekrardan Eubolia'ya gözünü çevirmiştir. Eubolia'da çıkan isyanı sert bir şekilde bastırılmış ve isyanda önde gelen Hestialılar'ı polisten kovmuştur.²²⁷

İfade edilen hadiseler sonrasında her iki rakip güç arasında M.Ö. 446 tarihinde 30 yıl sürmesi planlanan bir barış anlaşması imzalanmıştır. Yine yapılan anlaşma uyarınca Atina, Peloponnesos'da elde etmiş olduğu toprakların tamamını (Nisaia, Peges, Troizen ve Akhaia) iade etmiş olmasına karşın Aigina, Atina'ya vergi veren özerk bir yerleşim haline gelmiştir. Anlaşma uyarınca taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların oluşturulacak olan hakem heyeti vasıtasıyla çözüme kavuşturulması karar altına alınmıştır. Son olarak taraflardan herhangi birinin bir diğerinin müttefikini kendi birliğine almayacağı hüküm altına alınmıştır.²²⁸

Peloponnesos Birliği ile Atikka-Delos Deniz Birliği arasında yaşanan çatışmanın temelinde Perikles'in emperyal tutkularına ek olarak polisler arasındaki siyasi ve ekonomik çekişmelerin olduğu görülmektedir. Attika-

²²³ Plutarkhos, Perikles, 18.

²²⁴ Thukydides, I. 114.

²²⁵ Plutarkhos, Perikles, 22.

²²⁶ Plutarkhos'un aktardığına göre; Perikles 10 talentlik bir miktarı, savaş sırasında harcanan çeşitli gereksinimler olarak göstermiş ancak bu harcanan 10 talent aslında Spartalı yetkililere barışı sağlamak için gönderilmiştir. Ayrıca ordunun neden geri çekildiğini anlayamayan Spartalıların kendi Krallarına yüklü bir miktarda para cezası kesmiş ve Kral bunu ödeyemeyerek polisten ayrılmıştır. Plutarkhos, Perikles, 22-23.

²²⁷ Thukydides, I. 114.

²²⁸ Mansel, a.g.e., s.290.

Delos Deniz Birliđi'nin lideri konumunda olan Atina, her ne kadar Persler ve Peloponnesos Birliđi karşısında zaman zaman ağır yenilgilere uğramışsa da Perikles'in siyasi kabiliyeti vasıtası ile bu durumu kazanca çevirmiş ve her iki dűřmanı ile barış imzalamaya muvaffak olmuştur. Özellikle Peloponnesos Birliđi ile olan anlaşma 15 yıl devam etmişse de söz konusu dönem, Atina açısından siyasi, ekonomik, sosyal ve özellikle de kűltűrel sahada önemli gelişmelerin yaşanmasına kapı açmıştır.

2.2.3. Atina'nın Műttefiklerine Karřı stűnlűk Sađlaması

Attika-Delos Deniz Birliđi, temelde Persler'e karřı kurulmuř olsa da zaman içinde birliđin yapısından kaynaklanan sebeplerle Atina stűnlűđű ele geçirmiş ve adı geçen yapıyı Helen dűnyasına egemen olmak gayesiyle kullanmıřtır. Bu birlik 30 yıl gibi kısa bir sűre içerisinde bűyűk deđiřime uđramıř ve Atina emperyalizminin tařıyıcılıđını yapmıřtır. Birlik sayesinde Atina, műttefiklerine karřı stűnlűk sađlamıř ve birlik Atina merkezli 300 polisi bűnyesinde barındıran bir deniz imparatorluđu haline dnűřműřtűr.

İfade edildiđi űzere Attika-Delos Deniz Birliđi'ne űye polislerin sađladıkları maddi kaynaklar vasıtasıyla Atina Helen dűnyasının en önemli gűcű haline gelmiş olsa da uyguladıđı politikalar sebebiyle birliđe űye polislerin bir kısmı Helen dűnyasında oldukça deđerli bir kavram olan bađımsızlıklarını kaybetme noktasına gelmişlerdir.

Atina, elde ettiđi gűcűnű korumak gayesi ile birlikten ayrılmak isteyen polisleri zaman zaman ađır bir řekilde cezalandırmıřtır. Örneđin M.. 470 tarihinde Naxos řiddetli bir řekilde cezalandırılmış ve bađımsızlıđına son verilmiştir. Benzer bir řekilde M.. 465 yılında Thasos, M.. 446'da Euboa ve M.. 440 tarihinde ise Khalkis, Naxos'un kaderini paylařmıřtır.²²⁹ Naxos ve Thasos'un Kimon tarafından cezalandırılmış olması Atina'nın Perikles öncesinde bile birliđi korumak gayesi ile műcadele ettiđi ve bu bađlamda Attika-Delos'u kendi amaçları dođrultusunda dnűřtűrdűđűnűn en önemli kanıtıdır.

M.. 460-455 yılı dolaylarında çıkartıldıđı tahmin edilen bir kararname ile Atina, műttefiki olan polislere; kendi lű birimini ve para sistemini

²²⁹ Thukydides, I. 49-50.

kullanmayı dayatmıştır. Tek bir para birimi ve ölçü biriminin olması polisler arasında gerçekleşen ticari faaliyetleri hızlandırmış olmasına rağmen, bağımsız bir polisin en önemli özelliklerinden biri olan para basma yetkisini ellerinden almıştır. Bir başka deyişle, birlik üyesi polisler ekonomik bağımsızlığını kaybetmiş sadece Atina'nın simgesinin bulunduğu gümüş paralar ve ölçü birimleri pazarlara hâkim olmuştur.²³⁰

Yine yayınlanan bir kararname ile birlik üyesi polislerin Panathenaia Şenliklerine adaklar göndermeleri ve geçiş töreninde geleneklere uygun bir biçimde yer alıp törene katılmaları istenmiştir.²³¹ Birlik üyesi polislerin Panathenaia Şenliklerine Atina tanrıları için adaklar göndermesi, Atina tanrılarının üstünlüğünü kabul etmeleri anlamına gelmektedir.

Attika-Delos Deniz Birliğinin kuruluşunda, birlik üyesi bir polis ile Atina arasında yaşanacak bir anlaşmazlığın davasının, Atina'da görüleceği üzerinde anlaşılmıştır. Ancak birliğin yaşadığı dönüşüm ile birlikte Atina, diğer polislerin adli işlerine de kendi çıkarları doğrultusunda karışır olmuştur. Atina Mahkemeleri adaletten ziyade Atina'nın çıkarlarını üstün tutmuş ve aldığı kararlar bu yönde olmuştur.²³²

M.Ö. 454 yılında Attika-Delos Deniz Birliği hazinesinin Atina'ya taşınmasıyla beraber, Perikles'in kararı doğrultusunda hazine Atina'nın imar faaliyetleri için harcanmıştır. Perikles, Persler Helenlere saldırı düzenlemedikçe hazineden yapılan harcamaların hesabını vermenin gereksiz olduğunu ileri sürdürmüştür.²³³ Bu uygulama sonrasında Attika-Delos'a dahil olan polisler yükümlü oldukları vergileri bizzat Atina'ya ödemeye başlamışlardır. M.Ö. 443 yılında gelindiğinde Perikles, daha da ileri giderek birliği Likia, Karia, İonia, Hellaspontus ve Trakia şeklinde vergi bölgelerine ayırmıştır.²³⁴

Atina sahip olduğu üstün donanma gücü vasıtasıyla Hellespontus ve Bosphoros gibi önemli su yollarının egemenliğini ele geçirmiş ve bu sayede dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Daha önce de ifade

²³⁰ Karayel, a.g.e., s.115.

²³¹ Freeman, a.g.e., s.250.

²³² Şenel, a.g.e., s.258.

²³³ Plutarkhos, Perikles, 12.

²³⁴ Mansel, a.g.e., s.292.

edildiği üzere Peloponnesos Savaşı arifesinde yaşanan çatışmaların temelinde Perikles'in emperyal politikaları yatmaktadır. Kuzeydeki ticari faaliyetlerini ve panhelenist politikalarını gerçekleştirmek için ve M.Ö. 443 yılında Sicilya'da koloni yerleşimi olarak Thourioi yerleşimi kurulmuş ve dönemin ünlü şahsiyetleri bu polise yerleştirilmiştir.²³⁵ Böylece Atina etki alanını genişletmiştir. Ama Thourioi yerleşimi 10 yıl sonra Atina'ya karşı bir duruş sergilemiş hatta Peloponnesos Savaşında karşı tarafta yer almıştır.²³⁶ Bu durum Atina'nın Sicilya'da gerçekleştirmek istediği emellerin başarısız olduğunun bir göstergesidir. M.Ö. 437 tarihinde Perikles, Pontus Euksinos kıyılarındaki Helen yerleşimlerini Attika-Delos Birliği'ne dahil etmek gayesi ile sefer düzenlemiş ve sonuçta bazı polisleri Birliğe dahil etmiştir.²³⁷ Attika-Delos Deniz Birliği'nin kurulması ve sonrasında Atina'nın birliğin kontrolünü ele geçirmesine ek olarak Perikles'in de faaliyetleri neticesinde Atina Helen dünyasının ekonomik başkenti haline gelmiştir.²³⁸

Perikles'in müttefiklerine üstünlük sağlamak için yaptığı bir diğer faaliyet ise kleroukhialar kurmak olmuştur.²³⁹ Khersonesos, Naxos ve Trakia'daki bazı yerlere kurulmuş olan kleroukhialar sayesinde hem Atina'nın iâşe sorununa çözüm aranmış hem de müttefiklerinin ayaklanması engellenmeye çalışılmıştır.²⁴⁰ Kurulan bu kleroukhialar Atina'daki fakir vatandaşlara yeni olanaklar sağlamış, fakir halk yeni bir yaşam için buralara yerleşmiştir. Kleroukhos olarak adlandırılan kolonistler genellikle topraksız ya da az toprağa sahip Atina vatandaşları arasından seçilmiştir. Söz konusu yerleşimlere on binlerce yurttaşın gönderildiği bilinmektedir.²⁴¹ İfade edilen rakkamsal büyüklük dikkate alındığında kleroukhiaların Atina yurttaşları açısından birer cazibe merkezi olduğu görülmektedir. Söz konusu yerleşimler

²³⁵ Thourioi kendine gönderilen önemli şahsiyetler; Herodotos, Protagoras, Empedokles, Hippodamos'dur. Mansel, a.g.e., s.294.

²³⁶ Sina, a.g.e., 92.

²³⁷ Diakov ve Kovalev, a.g.e., s.335.; Ayrıca Perikles'in bizzat çıkmış olduğu Karadeniz seferi Atina'nın çok uzak yerlere deniz aşırı seferler yapabildiğini göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Muzaffer Demir, "Perikles'in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum", *Belleten*, C.45, S.243, (Ağustos 2011), s.533.

²³⁸ Karayel, a.g.e., s.117.

²³⁹ Kleroukhialar da yaşayan vatandaşlar diğer kurulmuş olan kolonilerinden farklı olarak Atina vatandaşlığını korumuşlardır ve ana şehre bağımlılıklarını sürdürmüşlerdir.

²⁴⁰ Plutarkhos, Perikles, 11.

²⁴¹ Tanilli, a.g.e., s.269.

vatandaşlık hakları bakımından apoikialardan farklı olmamasından ötürü Atina'nın vatandaş sayısında dolayısıyla askerlik için uygun insan gücünde de bir azalma meydana gelmemiştir.

Peloponnesos Savaşı öncesinde yaşanan çatışmalarında gösterdiği üzere, Atikka düşman saldırılarına karşı oldukça savunmasızdı. Bu sebeple özellikle zengin kesim yatırımlarının bir kısmını görece olarak daha emniyetli olan bölgelere kaydırmışlardır.²⁴² İfade edilen olayla bağlantılı olarak Atina vatandaşlarına ek olarak müttefiklerini de koruma amacıyla stratejik bölgelerde topraklar verilmiş ve askeri garnizonlar meydana getirilmiştir. Söz konusu askeri yapılar savunmaya ek olarak zaman içinde düşman bölgelerde yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sağlayan önemli birer kaynak görevi de görmüşlerdir.²⁴³

Atina; kendi çıkarlarının emrettiği doğrultuda, birlik üyesi polislerin yönetim şekline müdahalelerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Genellikle oligarşi taraftarlarının karşısında yer alan Atina, demokrasi savunucusu ve koruyucusu gibi birlik üyeleri içinde demokrasiyi teşvik etmeye çalışmıştır. Oligarşi taraftarları genel manada Peloponnesos Birliğine yakın bir politika izlediği, demokrasi taraftarlarının ise Atina'ya yakın bir politika izlediği bilinmektedir. Bu sebeptendir ki Atina, müttefiki olan polislerin rejimine karışmış hatta daha sonra ifade edildiği üzere Samos'ta olduğu gibi oligarşi taraftarı hükümeti, askeri müdahale ile devirip yerine kendi safında yer alan bir hükümet kurmuştur.²⁴⁴ Kurulan bu hükümet Atina'nın desteği olmadığı taktirde yıkılacağını bildiği için, Atina'nın istediklerini gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.²⁴⁵ Oligarşi ve demokrasi kavramları bu polisler için sadece bir kılıf olup polislin Sparta'ya mı yoksa Atina'ya mı yakın olduğunu göstermekte ve destekçisi olduğu polis sayesinde mevcut hükümetlerine devam etmişlerdir.

Perikles, Persler ile yaşanan savaşlar esnasında zarar gören yerleşimlerin onarmak, denizlerin güvenliğini tesis etmek ve Helen dünyasında barışı

²⁴² Karayel, a.g.e., s.119.

²⁴³ Şenel, a.g.e., s.257.

²⁴⁴ Freeman, a.g.e., s.250.

²⁴⁵ Şenel, a.g.e., s.259.

egemen kılmak adına Helen konseyi kurmak istemişse de rakiplerinin muhalefeti sebebiyle başarılı olamamıştır.²⁴⁶ Konu hakkında bilgi veren kaynaklar Perikles'in Helenlerin ortak çıkarlarına hizmet etmek gayesiyle söz konusu yapıyı kurmak istediğini ileri sürmüşlerse de gerçekte Perikles, Helenlerin tamamını Atina'nın hegemonyasına sokmak gayesiyle ifade edilen tarzda bir yapı kurmak istemiştir. Perikles planladığı gibi bu konseyi kurmuş olabilseydi müttefik polislerine yaptığı müdahaleler gibi konsey üyesi polislere de müdahale etme imkânı bulacaktı. Bu sayede Atina etki alanını genişletmiş ve büyüklüğünü sadece Atikka-Delos Deniz Birliği üyeleri değil bütün Helen polislerine kabul ettirmiş olacaktı.

2.2.4. Samos Savaşı

Samos, Aegeus Pontos'un Asia sahilleri yakınlarında kurulmuş bir ada yerleşimidir. Ada konumunun sağladığı avantajlar sebebiyle M.Ö. V. yüzyıl boyunca stratejik önemini korumuştur. Samos, Persler ile Helenler arasında gerçekleşen çatışmalar esnasında Perslere başarıyla karşı koymuş ayrıca M.Ö. 478/77 tarihlerinde kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin ilk üyelerinden biri olarak İonlar arasında birliğin yayılmasına da yardımcı olmuştur.²⁴⁷ Bununla beraber M.Ö. 440 yılına gelindiğinde Samos, çeşitli sebeplerden ötürü birlikten ayrılmış ve bu gelişme sebebiyle Atina ile galibi önceden belli olan bir savaşa girmek zorunda kalmıştır.

M.Ö. 440 yılında gerçekleşen Samos Savaşının nedeni; Atina'nın özellikle ticaret yolları üzerinde kurmak istediği hegemonya doğrultusunda gerçekleştirdiği emperyal dış politikadır. Atina ve Samos arasında yaşanan çatışmanın nedenleri arasında Miletoslu Aspasia'nın Perikles'i etkilemiş olduğu da antikçağ kaynakları tarafından dillendirilmiştir.²⁴⁸ Bununla beraber ifade edilen durumun abartılı olduğu kanısındayız. Zira Plutarkhos haricinde başka bir yazar söz konusu iddia hakkında herhangi bir beyanatta bulunmamıştır.

²⁴⁶ Plutarkhos, Perikles, 17.; Ancak Sparta'nın karşı çıkışı ve Perikles'in, bütün Helen polislerinin ilk hasatının kendileri için kutsal manaya gelen Demeter ve Kora'ya sunulmasını önermesi üzerine konsey kurulamamıştır. Ayrıca Bknz. Diakov, a.g.e., s.336.

²⁴⁷ Lain Spance, Douglas Kelly, "Samos", *Conflict in Ancient Greece and Rome: The Definitive Political, Social, and Military Encyclopedia*, C.2, California: ABC-Clio, 2016, s.485.; Podlecki, a.g.e., s.178.

²⁴⁸ Plutarkhos, Perikles, 24.

Samos ve Miletos'un Priene konusunda anlaşmazlık yaşaması ve Atina'nın Miletos lehine olaylara müdahil olması Atina ve Samos'u karşı karşıya getirmiştir.²⁴⁹ Samos'un, Atina'nın müdahalesini kabul etmemesi üzerine Perikles tıpkı Euboia isyanında olduğu gibi kararlı bir tutum takınmıştır.²⁵⁰ Atina, Samos'daki oligarşik yönetime son vermek ve kendi denetiminde demokratik bir yapı kurmak gayesi ile bölgeye bir filo göndermiştir. Samos, Atina'nın gönderdiği sefer kuvvetine uzun süre dayanamamış ve nihayetinde Atina çatışmadan galip olarak ayrılmıştır. Savaşın galibi olan Atina, Samos'da kendine bağlı sözde demokratik bir yapı meydana getirmiştir. Ayrıca Samos 80 talent tutarında bir tazminata mahkûm edilmiş ve aristokratlar arasından seçilen 50 yetişkin ve 50 çocuk rehine olarak Lemnos'a yerleştirilmiştir.²⁵¹ Atina tarafından Lemnos adasına gönderilen rehinelere her biri Perikles'e kurtulmalık olarak 1 talent tutarında rüşvet teklif etmişlerse de Perikles bunları reddetmiştir.²⁵² Yaşanan olaylar karşısında Samos'taki demokrasi karşıtları çareyi Sardeis satrabı olan Pissuthenes'den yardım istemekte bulmuştur. Samos topraklarında ve Aegeus Pontos'da çıkarları olan Pissuthenes ilk iş olarak, Perikles'e on bin altın göndererek esirlerin bağışlanmasını talep etmiş ancak Perikles bu rüşveti de kabul etmemiştir.²⁵³ Beklediği cevabı alamayan Pissuthenes demokrasi karşıtlarının desteğini alarak 700 asker ile bir gece ani bir baskın düzenleyerek şehre girmiş ve demokrasi rejimine son vermiştir. Bununla yetinmeyen Pissuthenes Lemnos'ta bulunan esirleri de kaçırmıştır.²⁵⁴ Söz konusu hadiseler yaşanırken Perslerin, Samos isyanını desteklediğini görüp cesaretlenen Byzantion'da isyana destek vermiştir.²⁵⁵ Yaşanan bu olayların haberini alan Perikles, altmış gemiden oluşan bir donanma ile Samos yakınlarına gelmiştir. On dört gemiyi de Karia civarına göndererek Fenikelilerden gelecek yardımı önlemeye çalışmıştır. Geriye kalan kırk dört Atina gemisi ile yetmiş Samos gemisi arasında bir savaş meydana gelmiş ve

²⁴⁹ Plutarkhos, Perikles, 24.

²⁵⁰ Podlecki, a.g.e., s.118.

²⁵¹ Diodoros, VII. 5.

²⁵² Plutarkhos, Perikles, 25.

²⁵³ Plutarkhos, Perikles, 25.

²⁵⁴ Thukydides, I. 115.

²⁵⁵ Thukydides, I. 115.

bu savaşta Atina donanması galip gelmiştir.²⁵⁶ Ardından polisi her yerden kuşatan Atina donanması, Fenikelilerin yaklaştığı haberini alarak Kaunos'a doğru yelken açmış ve bu fırsattan yararlanan Melissos komutasındaki Samoslar ani bir saldırı ile geride kalan az sayıda Atina gemisini mağlup etmiştir. Melissos'un saldırısı sonrasında Samos bir süre bölgede üstün bir konuma gelmiştir.²⁵⁷

Yaşanan felaket sonrasında müttefiklerinde desteğini alan Perikles liderliğindeki Atina donanması tekrardan Samos üzererine sefere çıkmıştır. Samos ve Atina arasında vukuu bulan deniz çarpışmasını Atina kazanmış, ardından Samos 9 ay sürecek uzun bir kuşatma altına alınmıştır. Kuşkusuz Atina bu kuşatma esnasında çok fazla para harcamak durumunda kalmış ve maliyesi belli bir ölçüde zarar görmüştür. Kuşatmada ilk defa koçbaşı adı verilen kuşatma silahları kullanılmış ve uzun süre direnen Samos'un direnci düşünce ele geçirilmiştir.²⁵⁸ Yapılan anlaşmaya göre; Samos'un bütün gemilerine el konulmuş, surları yıkılmış, savaş tazminatı ile cezalandırılmış ve Samosta demokrasi rejimi kurulmuştur.²⁵⁹ Byzantion ise Atina ile Samos arasındaki mücadeleden fazla yara almamıştır. İsyandan önceki gibi vergisini vermeye ve Atina'ya hizmet etmeye devam etmiştir.²⁶⁰

Görüldüğü üzere Atina ile Samos arasında yaşanan mücadele sadece salt bir savaş şeklinde değil, aynı zamanda demokratlar ile aristokratların mücadelesi şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü demokrasi yanlısı hükümetler Atina yanlısı bir politika izlemekte, resmiyette olmasa da Atina'ya bağlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu savaş Atina'nın Aegeus Pontos'daki hakimiyetini pekiştirmiş ve ilk defa kuşatma silahlarının kullanılması bakımından tarihte önem teşkil etmiştir. Ayrıca Perikles'in bu yayılmacı dış politikası, Peloponnesos Harbine giden sürecin kaldırım taşlarından birini oluşturmuştur.

²⁵⁶ Thukydides, I. 116.

²⁵⁷ Thukydides, I. 116-117.

²⁵⁸ Diodoros, VII. 5.

²⁵⁹ Thukydides, I. 117.

²⁶⁰ Thukydides, I. 117.

3. BÖLÜM

PELOPONNESOS SAVAŞI

M.Ö. 431 yılında patlak veren Peloponnesos Savaşı Helenlerin, Pers savaşlarından sonra tanıklık ettiği en büyük savaş olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Gerçekleşen savaşın başlıca nedeni Helen dünyasında yaşanan emperyal çekişmeler ve Atina'nın güçlenmesinin doğurduğu huzursuzluk ortamı olmuştur.²⁶¹ Atina'nın başını çektiği Attika-Delos Birliği ile Sparta'nın başını çektiği Peloponnesos Birliği arasında gerçekleşmiş olan savaş 27 yıl sonra M.Ö. 404 yılında son bulmuştur. M.Ö. 431 yılında başlayan ve M.Ö. 421 yılında imzalan Nikias Barışı ile sona eren savaşın ilk bölümü Archidamos Savaşı olarak adlandırılmıştır. Nikias Barışı gerçekleşen savaşın sonunu getiren bir anlaşmadan ziyade bir ateşkes anlaşması olmaktan öteye gidememiştir. Archidamos savaşının ilk yıllarında Perikles (M.Ö. 429) hayatını kaybetmiştir. Nikias barışı, M.Ö. 415 yılında, Atina'nın emperyalist tutkuları sonucunda gerçekleştirdiği Sicilya seferi ile son bulmuş ve çatışmalar tekrardan alevlenmiştir. Yeniden alevlenen savaş, öncelikle Atinalılar için sonun başlangıcı olmuştur. Peloponnesos Savaşı Helen dünyasını derinden etkilemiş olup, yaşanan çatışma sonrasında Atina'nın üstünlük dönemi son bulurken ortaya çıkan güç boşluğunu bir süre Sparta ve Thebai doldurmuş, nihayetinde ise II. Philippos Helen dünyasını Makedonia egemenliğine sokmuştur.

3.1. Savaş Öncesi Durum

Tarih boyunca yaşanan her çatışmada olduğu gibi Peloponnesos Savaşında birbiri ile bağlantılı ya da bağlantısız pek çok nedeni vardır. Atina liderliğindeki Attika-Delos Deniz Birliği ile Sparta önderliğindeki Peloponnesos Birliği arasında çatışmanın temelinde özellikle Pers Savaşlarını takiben Atina'nın giderek güçlenmesi karşısında, rakiplerinin duyduğu endişeden kaynaklanmıştır. Daha önceden de Atina bu sebeplerden dolayı

²⁶¹ Olcay Turan, "Thukydides'in Aktarımına Göre Atina Salgınının Gerçek Etkileri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.4, S.2, (Ağustos 2018), s.91.

Peloponnesos Birliği ile mücadele ettiğini ve bu mücadelenin sonunda çatışmaları belli bir süre durduracak olan 30 yıl barışının imzalandığını söylemiştik. Görüldüğü üzere 30 yıllık barış anlaşması sorunu kökünden çözmemiş ve M.Ö. 431 yılında savaş tekrar patlak vermiştir.

Peloponnesos Savaşının başlamasındaki bir diğer neden ise Atina'nın Sicilya ticaretini kontrol altına alma arzusundan kaynaklanmıştır. Bununla beraber Peloponnesos Birliği'nin en güçlü ticaret devleti olan Korinthos, Atina'nın emellerine ulaşması durumunda ciddi zarar göreceğinden endişe etmiş ve Sparta'yı sürekli olarak Atina'ya karşı kıskırtmıştır. Hatta Sparta'yı, duruma müdahale etmezse Atina safına geçmekle bile tehdit etmiştir. Nihayetinde Korinthos'un eski bir kolonisi olan Korkyra ile arasında yaşanan çatışmaya Atina'nın tarafgirane müdahalesi iki rakip hizbin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.²⁶²

Korkyra ile Korinthoslular arasındaki mücadelenin temeli Epidamnos üzerinde anlaşamamalarından kaynaklanmaktadır. Epidamnos, Korkyralılar tarafından, Korkyra ise Korinthoslular tarafından kurulmuştur. Bu polislerin üçü de Sicilya ticareti yolu üzerinde bir köprü rolü görmesinden dolayı kısa sürede güçlenmiş ve Epidamnos Korkyra'yı, Korkyra'da Korinthos'un üstünlüğünü kabul etmemiştir.²⁶³

Epidamnos'da aristokratların iktidara gelmesiyle beraber demokratlara karşı bir kıyım başlamış ve demokratlarda Korkyra'dan yardım istemişlerdir. Korkyra Epidamnos'un yardım teklifini kabul etmemesine karşı Korinthos söz konusu teklifi kabul etmiştir. Ancak Korinthos'un, Epidamnos'a yardım etmeye kalkması üzerine Korkyra, Epidamnos'u kuşatmış ve bu hadise sonrasında (M.Ö. 435 yılında) Korinthos ile Korkyra arasında savaş patlak vermiştir. Gerçekleşen savaşta Korkyra galip gelmiş, Epidamnos'u ele

²⁶² Tanilli, a.g.e., s.274.; Atina'nın Sicilya ticaretine hâkim olması Sparta ve diğer Peloponnesos polislerinin ticaretine ağır bir darbe vurulması anlamına gelmektedir. Korkyra ile Korinthos arasındaki mücadele ise Atina'nın iştahını kabartmış ve 30 yıl barışı ile kısa bir süreliğine kapattığı Sicilya defterini bu sayede tekrar açmıştır. Savaşın tetikleyici unsuru ise Korkyra ile Korinthos arasında Epidamnos konusunda yaşadıkları anlaşmazlık olmuştur. Bu anlaşmazlık domino taşı görevi görmüş ve devamında Potideialıların isyanı ve Atina'nın çıkardığı Megara Karamamesini doğurmuştur. Bu olaylar sırasıyla savaşı yakınlaştırmış ve savaşın alevlenmesi için kıvılcım rolü görmüştür. Ayrıca Bknz. Thukydides, I.24-25.

²⁶³ Thukydides, I. 30.

geçirmiş ve Korinthos'un safında yer alan bazı polisleri şiddetle cezalandırmıştır.²⁶⁴

Kış mevsiminin gelmesiyle beraber savaşa ara verilmiş ancak Korinthos, Korkyra'ya tekrar bir saldırı düzenlemek için hazırlıklara başlamıştır. Kapısındaki savaşın farkında olan Korkyra ise çözümü ittifak aramakta bulmuştur. Korinthos'un, Peloponnesos Birliğinde yer almasından dolayı, Korkyra'nın ittifak için fazla bir seçeneği bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı M.Ö. 433 yılında ittifak için çaldığı kapı Atina olmuş ve Atina'yı ikna etmek için elçiler göndermiştir. Korkyra'nın Atina ile ittifak girişiminde bulunması Korinthosluları da harete geçirmiş ve bu ittifakı önlemek için Atina'ya elçilerini yollamışlardır.²⁶⁵

Korkyralı elçilerin savı; hali hazırda kendi donanmalarının güçlü olduğu ve Spartalılar ile Atinalıların savaşının kaçınılmaz olduğu bu konuda kendileri ile ittifak yapmaları ve Sicilya yolu üzerinde bir müttefik kazanmaları üzerinde olmuştur. Ayrıca kendileri ile ittifak yapmanın 30 yıllık barış anlaşmasını bozmayacağını, çünkü kendilerinin hiçbir polisle ittifak ilişkisi içinde olmadıklarını iddia etmişlerdir.²⁶⁶ Korinthoslular ise 30 yıllık barış anlaşmasının bozulmuş olacağını, Samos Savaşını görüşmek için toplanan Peloponnesos Birliği toplantısında Atinalıların haklılığı üzerine oy verdiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeplerden ötürü Atina'nın ya tarafsız kalması gerektiğini ya da kendi yanlarında yer almaları gerektiğini dile getirmişlerdir.²⁶⁷ Atina'nın uzun zamandır hedeflediği Sicilya ticaretinin egemenliği konusunda kapısını aralayan bu meselede tarafsız olması beklenemezdi. Ancak 30 yıllık barış anlaşmasını bozan taraf olmamak için Korkyra ile tam bir ittifak anlaşması yerine sadece savunma üzerine bir ittifak anlaşması yapmışlardır.²⁶⁸

M.Ö. 433 tarihinde Korinthos ve Korkyra donanmalarını Siboto adası açıklarında karşı karşıya gelmişlerdir. Atina ise Korkyra lehine olaya müdahil olmak amacıyla Kimon'un oğlu Lakedaemonios komutasında 10 gemiden

²⁶⁴ Thukydides, I. 30.

²⁶⁵ Thukydides, I. 31.

²⁶⁶ Thukydides, I. 33-35.

²⁶⁷ Thukydides, I. 40.

²⁶⁸ Mansel, a.g.e., s.301.

oluşan bir filo göndermiştir.²⁶⁹ Atina filosu Korkyra ile yapılan anlaşmanın şartlarına bağlı kalarak muharebenin başlangıcında çatışmaya müdahale etmese de Korkyra'nın savaşı kaybedeceğinin belli olması üzerine Korkyra'nın safına çatışmaya dahil olmuştur. Bir süre sonra bölgeye yeni bir Atina filusunun gelmesi üzerine Korinthoslular'ın savaşı kazanma ümitleri tamamen son bulmuş ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²⁷⁰

Yukarıda ifade edilen gelişmeler sonrasında, Korinthoslular ile Atinalıların arasının daha fazla açılmasına sebep olan hadiseler gerçekleşmiştir. Anlaşmazlık konusu bu sefer, Korinthos kolonisi ve aynı zamanda Attika-Delos Birliği üyelerinden biri olan Potideia üzerinde yaşanmıştır. Atina, Potideia'dan Pallene tarafındaki surlarını yıkmamasını ve Korinthoslu magistratların polisten gönderilmesini talep etmiştir.²⁷¹ Ancak Korinthos, Makedonia Kralı Perdikkas'ı da yanına alarak kolonisi olan Potideia'nın M.Ö. 432 yılında Attika-Delos Birliğinden ayrılmasını ve Atina'ya karşı savaşa girmesini sağlamıştır. Potideia'nın takınmış olduğu tutum sonucunda Atina, hadiseyi askeri kanalları kullanmak suretiyle çözüme kavuşturmak için sefer düzenlemek zorunda kalmıştır. Atinalıların sefere çıktığı haberini alan Korinthoslular, Aristeos komutasında bir ordu hazırlayarak kolonisi Potideia'ya desteğe gelmiştir. Makedonia, Korinthos, Potideia birliklerinden oluşan ordu ile Atina ordusu arasında yaşanan savaşı Atina kazanmış ve Potideia'yı kuşatma altına almıştır. Görüldüğü üzere Korinthos'un, Potideia savaşından Atina'ya karşı ordu göndermiş olması, Atina ve müttefikleri ile Peloponnesos Birliği arasında M.Ö. 446 yılında imzalanan 30 yıllık barış anlaşmasının bozulması manasına gelmektedir.²⁷² Ancak meselenin Korinthoslular ile Atinalılar arasında olmuş olmasının anlaşmayı yapan birlikleri bağlamayacağı düşüncesi ile anlaşma çok kısa bir süre daha devam etmiştir.²⁷³

Potideia'nın, Korinthosluların yanında yer alıp Atina'ya karşı isyan etmesine misilleme olarak Atina Meclisi de M.Ö. 432 yılında Megara

²⁶⁹ Plutarkhos, Perikles, 29.

²⁷⁰ Thukydides, I.54.

²⁷¹ Thukydides, I. 56.

²⁷² Mansel, a.g.e., s.303.

²⁷³ Thukydides, I. 66.

Kararnamesi yayınlayarak cevap vermiştir. Atina böylece ticaret yollarındaki üstünlüğünü kullanarak bir Peloponnesos yerleşimi olan Megara'yı ticari ambargo altına almıştır. Kararnamenin yayınlanmasına gerekçe olarak ise Megara'nın kutsal Eleusis topraklarına yaptığı saldırıyı göstermişlerdir.²⁷⁴

Aristophanes'in *Barış* adlı tragedya eserinde Megara Kararnamesi, Peloponnesos Savaşının başlıca nedeni olarak göstermekte ve Perikles'i baş sorumlu tutmaktadır. Megara Kararnemesinin meclisten geçtiği dönemde Perikles'in yönetimdeki gücünü yitirmeye başlamasından ötürü Aristophanes yazdığı bu dizelerde pek de haksız sayılmaz: "...*Kendi yıkımını önlemek için tutuşturdu devleti; Bir kıvılcım gibi attı ortaya Megara Fermanını...*".²⁷⁵ Ayrıca Aristophanes "*Kömürcüler*" adlı oyununda ise savaşın ve kararnamenin sorumlusu olarak Perikles'in sevgilisi Aspasia'yı göstermiştir. Aristophanes'in bu konuda kaleme aldıkları şunlardır:

*...Gel gör ki birtakım delikanlılar,
Kumar ve şarap taşkınlığıyla,
Megara'ya gidiyorlar bir koşu,
Simaita orospusunu kaçırıyorlar.
O zaman Megaralılar azgın horozlara dönüp,
Kaçırıyorlar öç almak için
Aspasia'nın konağından iki yosmayı.
Bunun üzerine patlıyor savaş...*²⁷⁶

Atina'nın dış politikada sergilediği saldırgan tavır sebebiyle başta Megara ve Korinthos olmak üzere Peloponnesos Birliğinin bazı üyeleri Sparta'ya başvurarak, Atina karşıtı bir tavır almasını talep etmişlerdir. Hatta Korinthos, müttefiki Sparta üzerinde daha fazla baskı oluşturmak gayesiyle onu en önemli düşmanlarından olan Argos ile ittifak kurabileceği yönünde tehdit etmiştir.²⁷⁷ Konunun Sparta Meclisinde görüşüldüğü esnada Arkhidamos olayın vahametini fark etmiş ve daha ihtiyatlı davranılması gerektiğini ileri sürmüştür. Atina'nın denizler üzerinde bulunan egemenliği ve mali konularda Sparta'dan üstün olduğunu belirten Arkhidamos, hemen

²⁷⁴ Plutarkhos, Perikles, 30.

²⁷⁵ Aristophanes, a.g.e., s.277.

²⁷⁶ Aristophanes, a.g.e., s.211-212.

²⁷⁷ Mansel, a.g.e., s.303.; Bir başka görüşe göre ise, Korinthos'un birlikten ayrılıp Atina ile ittifak yapmakla tehdit etmiştir. Martin, a.g.e., s.255.

savaş ilan etmek yerine 2-3 yıl kadar savaş hazırlığı yapmanın daha mantıklı olacağı düşüncesini savunmuştur.²⁷⁸ Diğer bir deyişle Arkhidamos, savaş taraftarlarına karşı daha ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir.²⁷⁹ Ancak mecliste Arkhidamos'un görüşü yerine Sthenelaidas'ın savaş yanlısı görüşü daha fazla destek görmüş ve Sparta Meclisi savaş kararı almıştır.²⁸⁰

Her ne kadar Sparta savaşa hazır olsa da savaşı başlatan taraf olarak algılanmak istemediği için savaşın vebalini Atina'nın omuzlarına yüklemek gayesiyle harekete geçmiştir. Bu bağlamda Atina'ya gönderilen elçiler anlamsız isteklerde bulunarak Atina'yı çatışmaya çekmeye çalışmışlardır. Elçiler ifade edilen hedefe ulaşmak için ilk olarak M.Ö. 630 tarihinde tyran olmak gayesi ile harekete geçen Kylon'un başarısızlıkla sonuçlanan girişimi sonrasında akropole sığınan destekçilerinin aksi yönde söz verilmiş olmasına karşın cezalandırılmaları sebebiyle, Sparta'dan tazminat talebinde bulunmuştur.²⁸¹ Perikles'in anne tarafının bu olayla ilişkisi olduğunu bilen Spartalılar, burada Perikles'in şahsı üzerinden Atina'yı hedef almıştır. Bu olay, savaş suçunu Perikles'e yüklemeye ve şahsına karşı itibarsızlaştırma saldırısıdır.²⁸² Atina Meclisi ise Spartalı elçilere Tenare'de bulunan Poseidon²⁸³ tapınağı yakınına sığınan helotları katlettiğini hatırlatarak Sparta'nın da bu katliamın bedelini ödemesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁴ Gönderdikleri elçi heyetinden istediği sonucu alamayan Sparta, tekrardan elçiler göndermiş ve Atina'nın kabul etmesi mümkün olmayan yeni isteklerde bulunmuştur. Sparta'nın savaşın ana nedenini Atina'ya yıkmak için yapmış olduğu istekler şunlardır; Aigina'yı serbest bırakmaları, Potideia'da süren kuşatmayı sona erdirmeleri ve Megara Kararnamesinin kaldırılması. Ancak bu istekler arasında en önde geleni Megara Kararnamesinin kaldırılması olmuştur.²⁸⁵ Bu sebepten Aristophanes savaşın ana nedenini saptamakta yanılmıştır ve savaşın ana nedenini Perikles'in ve Atina Meclisinin, Megara

²⁷⁸ Thukydides, I. 82.

²⁷⁹ Donald Kagan, *The Archidamian War*, İthaca and London: Cornell University Press, 1974, s.21.

²⁸⁰ Thukydides, I. 86-87.

²⁸¹ Thukydides, I.126.

²⁸² Thukydides, I. 127.

²⁸³ Poseidon, Helen mitolojisinde deniz tanrısıdır.

²⁸⁴ Thukydides, I.128.

²⁸⁵ Thukydides, I.139.

Kararnamesinden geri dönmemesi olarak görmüştür. Aristophanes; Sparta'nın, Megara Kararnamesinin kaldırılması için yapmış olduğu girişimlerin başarısız olmasını şu dizeleri eleştirmiştir:

...Megaralılar da ne yapıyor o zaman:

Açlık canlarına tak deyince

Lakedemonyalılara başvuruyorlar

Geri aldırınlar diye

Üç yosma yüzünden çıkan fermanı.

Ama biz bütün başvuruları

“Olmaz!” diye geri tepiyoruz hep...²⁸⁶

Sparta'dan gelen elçiler talepleri bildirdikten sonra Atina Meclisi toplanma kararı almıştır. Perikles mecliste yapmış olduğu konuşmada her iki polis arasındaki farklara değinmiş ve Atina'nın izlemesi gereken stratejinin ana hatlarını çizmiştir. Meclis toplantısı sonrasında ise Spartalı elçilere; “Atinalıların başkalarının kararları ile hareket etmeyeceklerini” bildirmişler ve Sparta'nın taleplerini geri çevirmişlerdir.²⁸⁷ Perikles'in, Atina Meclisini, Sparta'nın tahakkümlerini reddetmesi konusunda ikna eden konuşması; ileride savaşın sorumlusu olarak Perikles'in görülmesine sebep olmuştur. Atina Meclisinin almış olduğu bu karar ile Sparta istediğini elde etmiş ve savaşın sorumlusu olarak Atina'yı göstermiştir.

Tarih boyunca gerçekleşen her çatışmada olduğu gibi Peloponnesos savaşının ve söz konusu mücadele içerisinde tarafların uyguladıkları strateji ve taktiklerin daha iyi anlaşılabilmesi için Atina önderliğindeki Attika-Delos Deniz Birliği ile Sparta liderliğindeki Peloponnesos Birliği'nin sahip olduğu özelliklerin irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

Sparta; geçimini tarım ile sağlayan, yasalarına göre ticaretin yasaklanmış olduğu, haliyle denizcilikle ve ticaretle münasebeti fazla olmayan bir kara polisiydi.²⁸⁸ Bu durum Sparta'nın ticaretle uğraşan polislerle kıyaslandığında daha ilkel bir ekonomiye sahip olmasının sebebidir. Haliyle

²⁸⁶ Aristophanes, a.g.e., s.212.

²⁸⁷ Thukydides, I. 140-145.

²⁸⁸ Thukydides, I.141.

böyle bir polisin uzun soluklu bir savaşta başarı kazanması olanaklı gözükmemektedir.²⁸⁹ Sparta'nın kara kuvveti olarak büyümesinin avantajı ise denizci toplumlara göre daha savaşçı bir kimliğe sahip olmasıdır. Savaş öncesinde Sparta 30.000 ile 40.000 kişi arasında bir kara ordusuna sahipti²⁹⁰ ve Sparta'nın hoplitleri, Atinalı hoplitlere nazaran daha yetenekli ve daha deneyimliydi.²⁹¹ Sparta hoplit gücü sayesinde, Atina ile karada karşı karşıya gelmesi durumunda savaş kazanma ihtimali oldukça yüksekti. Bununla beraber Atina ile kıyaslandığında Peloponnesos Birliği'nin sahip olduğu deniz gücü oldukça yetersizdi. Peloponnesos Birliğinde içerisinde donanma bakımından en güçlü olan polis Korinthos, kolonisi Korkyra ile mücadele edemezken Atina'ya denizlerde rakip olması beklenemezdi.²⁹²

Atina başta kurulduğu bölgenin coğrafi yapısına ek olarak, tarihsel süreçte ortaya çıkan birbirinden farklı pek çok hadise sebebiyle oldukça güçlü bir denizcilik geleneğine sahip Helen dünyasının en önemli polisidir.²⁹³ Atina'nın denizcilik konusunda rakiplerine göre gelişmiş olması, polisin ticaret yoluyla zenginleşmesini ve deniz aşırı seferler yapabilmesini mümkün kılmıştır. Attika-Delos Deniz Birliğini kontrol altına alması Atina'ya muazzam miktarda gelir sağlamıştır ki konu bu açıdan ele alındığında rakibi olan Peloponnesos Birliği ile ekonomik açıdan kıyaslanamayacak bir noktadadır. Savaşın başlangıcında Atina kasasında 5.000 talenti savaş için ayrılmış toplam 6.000 talent birikmiştir. Atina donanmasının gücü 300 geminin üzerindeydi ve 13.000 kişilik kara ordusuna sahipti.²⁹⁴ Atina görüldüğü üzere denizlerde Sparta'ya karşı büyük bir üstünlüğe sahiptir. Ayrıca alınacak bir yenilgide Sparta gibi kara polislerinin aksine adalara sığınma olanağı da bulunmaktadır.²⁹⁵ Ancak Atina kara savaşında, Sparta ile boy ölçüşecek kudrete ve güce sahip değildir. Atina'nın, Sparta'ya karşı

²⁸⁹ Turan, Atina'da Salgın, s.92.

²⁹⁰ Turan, Atina'da Salgın, s.92.; Mansel, a.g.e., s.304.

²⁹¹ Donald Kagan, The Archidamian War, s.19.

²⁹² Mansel, a.g.e., s.304.

²⁹³ Thukydides, I. 142.

²⁹⁴ Mansel, a.g.e., s.304.

²⁹⁵ Thukydides, I.143.

girişeceği bir kara savaşını kaybetmesi sonucunda, Peloponnesos'a göndereceği donanma için asker toplamakta zorluk çekeceği de aşikârdır.²⁹⁶

İfade edilen farklılıklar sebebiyle rakip güçler birbirine taban tabana zıt savaş stratejileri benimsemişlerdir. Spartalıların, Atinalılar ile her zaman bir kara savaşı yapmayı istedikleri düşünülebilir. Atina'nın müttefikleriyle bağlarını kopartmaya ve Atina'yı yalnız bırakmaya çalıştıkları da aşikârdır. Helenlerin ve ezilen polislerin savunucusu rolüne bürünen Sparta, bu sayede Atina'ya siyasi, askeri ve mali bir darbe indirmeyi hedeflemiştir.²⁹⁷ Atina, stratejisinin temelini uzun yıllar boyunca diktikleri surlar, Pire limanı, zengin maliyesi ve mevcut donanması oluşturmaktaydı. Dönemin kuşatma teknolojisi bu surları aşabilecek kabiliyete ve güce sahip değildi.²⁹⁸ Yani savaş esnasında Atinalılar surların arkasında güvende kalırken, aynı zamanda Pire limanı aracılığıyla, birlik hazinesinin kasasında bulunan birikmiş para sayesinde gerekli yaşamsal ürünleri de karşılayabileceklerdi.²⁹⁹ Bu sebepten dolayı Perikles'in stratejinde mevcut surun ve limanın yeri azımsanmayacak kadar büyüktür. Spartalıları ile karada karşı karşıya gelmenin kendilerine bir felaket getireceğinin farkında olan Perikles için Attika toprakları ve ekili alanlar feda edilebilir yerlerdi. Ancak insanlar feda edilemez ve bu insanların Atina surları içerisine taşınması gerekmektedir. Yani Perikles vatandaşlarını Atina'ya toplayarak güvende tutup, hali hazırda zengin maliyesi ve donanması sayesinde uzun süren ve sabır gerektiren bir yıpratma savaşında rakiplerine üstünlük sağlayabileceğini düşünmüştür.³⁰⁰

3.2. Savaşın İlk Yılı

Thebailerin, M.Ö. 431 yılının mart ayında beklenmedik bir şekilde Plataia'ya saldırmasıyla savaş resmen başlamıştır. Thebaialıların savaşta ilk saldıran polis olmasının ve hedef olarak Plataia yerleşimini seçmesinin elbette haklı sebepleri vardır. Thebaililer, sınır olarak Atinalılara yakın bir mevzideydi ve her an Atina tarafından bir saldırıya uğrama riski ile karşı

²⁹⁶ Joisah Ober, "Thucydides, Pericles, and The Strategy of Defence", *The Craft of The Ancient Historian: Essays in Honor of Chester G. Starr*, ed. John W. Eadie and Hoisah Ober, Lanham, MD: University Press of America, 1985, s.173.

²⁹⁷ Mansel, a.g.e., s.304.

²⁹⁸ Martin, a.g.e., s.257.

²⁹⁹ Turan, Atina'da Salgın, s.92.

³⁰⁰ Mansel, a.g.e., s.305.

karşıyaydılar. Ayrıca Thebai ve Atina, Boiotia topraklarının egemenliği konusunda da zaman zaman anlaşmazlık yaşamış ve bu topraklar üzerinde emeller beslemekteydiler.³⁰¹ Doğal olarak Thebai, kendinden güçlü olan Atina tarafından gelebilecek ani bir saldırıda saf dışı kalabilirdi ve bu sebepten ilk saldıran taraf kendisi olmalıydı. Bu sayede Atina tarafından ani bir saldırı gelmeden önce Peloponnesos Birliği ordularını savaşa çekerek kendini güvence altına alabilirdi. Thebai'nin saldırmış olduğu Plataia'da rasgele seçilmiş bir hedef değildi. Plataia, küçük bir yerleşim olmasına rağmen Atina'nın müttefikiydi ve Thebai ile Megara'yı, Atina sınırlarından geçmeden Peloponnesos topraklarına bağlayan tek yol buradan geçmekteydi.³⁰² Ayrıca Boiotia birlikleri Attika topraklarına saldırdıkları esnada, Plataia müttefiki olan Atina ile hareket edip düşman birliklerine zarar verebilirdi. Görüldüğü üzere Thebai'nin kişisel çıkarları ve Plataia'nın stratejik önemi, ilk saldıran tarafın Thebai olmasında ve saldırılan yerin ise Plataia'yı seçmesinde önemli rol oynamıştır.

M.Ö. 431 yılının Mart ayında Thebai kuvvetleri Plataia'daki demokrasi karşıtlarının da yardımıyla 300 kişiden oluşan az bir kuvvetle Plataia'ye saldırmışlardır.³⁰³ Thebaililer böyle bir baskın sonucunda kenti kolayca ele geçireceklerini, Plataia'daki demokrasi karşıtları ise oligarşi taraftarı bir hükümet kuracaklarını tahayyül etmişlerdir.³⁰⁴ Gece karanlığında gerçekleşen bu ani baskın bir süreliğine işlerin Thebaililerin istediği gibi gitmesini sağlamış ve polislerin geleceği için pazarlıklar yapılmıştır. Ancak günün aydınlanmaya başlamasıyla birlikte Thebaililerin sayısal olarak az oldukları ortaya çıkmış ve bu durum Plataia'lıları cesaretlendirmiştir. Evlerinin duvarlarında açtıkları delikler sayesinde birbirleri ile gizlice toplanma imkânı bulan Plataialılar kısa sürede işgale karşı bir direniş hareketi örgütlemişlerdir.³⁰⁵

Polislerini savunmak için Thebaililere saldıran Plataialılar, başlangıçta çok sayıda kayıp verseler de bu direnişe çocuklarda dahil bütün halkın

³⁰¹ Kagan, *The Archidamian War*, s.43.

³⁰² Kagan, *The Archidamian War*, s.44.

³⁰³ Thukydides, II. 3.

³⁰⁴ Kagan, *The Archidamian War*, s.46.

³⁰⁵ Thukydides, II. 3.

katılmasıyla kısa sürede üstünlüğü ellerine geçirmişlerdir.³⁰⁶ Üstünlüğün Plataialıların eline geçmesiyle beraber Thebaili işgalciler dağılarak kaçıtmaya başlamıştır. Bu kaçışma esnasında ise işgalcilerin bir kısmı hayatını kaybetmiş ve 180 kişi ise Plataialıların eline esir düşmüştür.³⁰⁷

Plataia'da bunlar yaşanırken, 300 Thebali askerin şehre girmesinden bir süre sonra plan dahilinde Thebaililerin hazırda bekleyen ana ordusu destek için yola çıkmıştır. Ancak şiddetle yağın yağmur Asopos Nehrinin kabarıp taşmasına ve ana ordunun gecikmesine sebep olmuştur. Thebai'nin ana ordusu yaşanan doğa olayı yüzünden kendi askerleri esir düştükten sonra Plataia seherine ulaşabilmiştir. Desteğe gelen Thebaililer esir düşen yurttaşlarını geri almak için Plataia surlarının dışındaki Plataialıların bir kısmını esir almışlardır. İki polis arasında yapılan diplomatik görüşmelerin ardından Thebaililerin işgale son vermeleri ve geri çekilmeleri durumunda Plataialılar tarafından esirlerin geri verileceği konusunda anlaşılmıştır. Ancak Plataialılar, Thebaililerin geri çekilmesinin ardından ellerinde bulunan esirlerin hepsini öldürmüşlerdir.³⁰⁸

Thebailerin bu başarısız işgal girişiminden sonra Atinalılar, Plataia'nın korunması için bir ordu göndermiştir. Ayrıca poliste bulunan yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve savaşamayacak durumda olan herkes Atina'ya taşınmıştır.³⁰⁹

Thebailerin Plataia'yı işgal girişimi, savaşın saflarının sıklaşmasına ve savaş için hazırlıkların hat safhaya çıkarılmasına neden olmuştur.³¹⁰ Spartalılar hızlı bir şekilde Attika'yı işgal edecek ordunun hazırlanması emrini vermiş ve müttefiklerinin sahip oldukları ordularının 3'te 2 sinin savaş

³⁰⁶ Diodoros, VII. 7.

³⁰⁷ Thukydides, II. 4.

³⁰⁸ Thukydides, II. 5.

³⁰⁹ Diodoros, VII. 7.

³¹⁰ Peloponnesos polislerinden Argos, Akhaia ve Pellene tarafsız kalırken diğer bütün Peloponnesos polisleri Sparta tarafında cephe almıştır. Sparta tarafında cephe alan diğer polisler ise Megara, Lokris, Boiotia, Phokis, Ambrakia, Anaktorion, Korinthos, Leukas, Sicilyada bulunan tüm dor yerleşimleri (Syracuse ve Camarina hariç), Sparta'nın İtalyada kurmuş olduğu Locri ve Taros kolonidir. Atinalılar ise Aegeus Pontos'da bulunan adalar (Melos ve Thera hariç), Asia kıyılarında yer alan İonia, Karia, Hellaspontus ve Dor yerleşimleri, Trakia'nın güneyinde bulunan yerleşimler (Chalcidica ve Potidie hariç), Boiotia'da bulunan Plataia polisi, geçmişte Naupaktos'a yerleştirilen Messainialılar, Peloponnesos bölgesinin batısında yer alan Zakynthos adası ve Sicilya yolu üzerinde bulunan Korkyra ile itifak halindedir. Thukydides, II. 9.; Ayrıca Bknz. Diodoros, VII. 7.; Kagan, The Archidamian War, s.19.

için gönderilmesini emretmiştir. Kalan 3'te 1'lik kısım ise olası bir kötü gidişatta polislerinin korunması için bıkakılmıştır. Attika'yı işgal etmek için hazırlanan bu ordunun komutanı, savaş aleyhinde oy kullanan Sparta Kralı Arkhidamos olmuştur.³¹¹

Arkhidamos, Attika'yı yağmalak için ordusunu hazırlarken, Atina da savaş hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Peloponnesos savaşı öncesi çatışmalarda olduğu gibi Sparta ve müttefiklerinin yine Attika'yı yağmalayacağını farkında olan Perikles, buna karşı planladığı taktiği uygulamaya başlamıştır. Attika topraklarında bulunan halk ve halkın sahip olduğu taşınabilir mallar, Atina surlarının içine taşınmış, hayvan sürüleri ise Euboa Adasına gönderilmiştir.³¹² Şanslı olan insanlar akrabalarının yanına yerleştirilmiş, diğerleri ise akropolis'e, eleusinion'a, tapınaklara, uzun surlar ile Pire Limanı arasında kalan yerlere ve hatta kehanete göre yasak olan Pelasgikon'a yerleşmek zorunda kalmışlardır.³¹³ Uzun yıllar boyunca kırsalda yaşayan bu halkı, topraklarından ayırmak ve topraklarının yanmasını izletmek kuşkusuz planın en acı tarafıydı.³¹⁴

Arkhidamos komutasında yola çıkan ve sayısı 60.000'i bulan devasa ordunun planı ise Attika topraklarını yağmalamak ve Atina'yı zorla kara savaşına sokmaktır.³¹⁵ Peloponnesos ordusunun ilk hedefi Megara ile Boiotia arasında yer alan, surlarla çevrili küçük bir polis olan Oenoe olmuştur. Oenoe polisinin ani bir saldırı ile ele geçirilme ihtimalinin yüksek olmasına rağmen, Arkhidamos uzun süren bir kuşatma hazırlığına girmiştir. Arkhidamos'un uzun süre oyalanmasının nedeni; Atinalıları daha güçlü görmesi ve Attika'nın işgali başlamadan önce Atinalılar ile bir antlaşma yapma düşüncesidir.³¹⁶ Kuşatma hazırlıkları sonunda Oenoe kuşatılsada ele geçirilememiş ve Peloponnesos ordusu asıl hedefi olan Atina'ya yakın topraklara doğru yani Oenoe'dan güney'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Oenoe'dan sonra, Peloponnesos ordusu, Atina'dan yaklaşık 10 mil uzakta olan Eleusis ve Thria topraklarını yağmamıştır. Peloponnesos ordusunun karşısına Atinalı küçük

³¹¹ Kagan, The Archidamian War, s.48.; Thukydides, II. 10.

³¹² Thukydides, II. 14.

³¹³ Thukydides, II. 17.

³¹⁴ Martin, a.g.e., s.258.

³¹⁵ Plutarkhos, Perikles, 33.

³¹⁶ Kagan, The Archidamian War, s.49.

bir süvari birliği çöksada büyük olasılıkla bu birlik Peloponnesos ordusunun ne yaptığını izlemek için görevlendirilmiştir.³¹⁷

Peloponnesos ordusunun bir sonraki hedefi ise Kropia olmuş ve ardından Atina'ya 7 mil mesafede bulunan Akharnei'ye gelmişlerdir. Akharnei, Atina'ya 3.000 hoblit veren ve Attika'da en fazla nüfusa sahip olan yerlerden biriydi.³¹⁸ Arkhidamos'un, ordusunu Akharnei'ye getirmesinde ki amacı, Attika'nın yağmalanmasını Atinalıların da görmesini sağlayarak psikolojik olarak üstünlük kurmak ve Atina'yı bir kara savaşı yapmaya mecbur kılmaktı.³¹⁹

Arkhidamos'un Akharnei'e kadar gelmesini beklemeyen Atina'da, bu durum gerçekten de büyük bir endişe uyandırmıştır. En başta Akharnei gençleri olmak üzere topraklarının yakılıp yıkıldığını gören Atinalılar, saldırı emri verilmesini beklemişlerdir.³²⁰ Ancak Arkhidamos komutasında Akharnei'ta bulunan ordunun, Atina halkı üzerinde yarattığı etkinin farkında olan Perikles, savaş kararı alınmasını engellemek ve savaşın getirdiği korku ile alınabilecek kötü kararların önüne geçmek için Ekklesia'nın toplanmasını engellemiştir.³²¹

Perikles'in on strategos'tan biri olarak Ekklesia'nın toplantısını nasıl engellediği tartışma konusudur. Perikles, Ekklesia'nın toplanmasını engellemek için Ekklesia ve diğer generaller üzerinde sahip olduğu nüfuzu kullandığı kabul edilebilir.³²² Perikles saldırı emrini vermek konusunda yetkili organ olan Ekklesia'yı ve diğer strategonaları böyle bertaraf ettikten sonra sadece ufak süvari birlikleri yollayarak düşmanın verdiği zararı azaltmaya çalışmıştır. Perikles'in Attika'nın işgali esnasında Peloponnesos ordusuna karşılık vermemesi, başta Kleon olmak üzere savaş taraftarları tarafından korkaklıkla itham edilmesine sebep olmuştur.³²³

Perikles'in karada Peloponnesos ordusunun karşısına çıkmaması ve Peloponnesoslular'ın işgale devam edecek kadar ikmallerinin kalmaması

³¹⁷ Thukydides, II. 19.

³¹⁸ Thukydides, II. 21.; Ayrıca Bknz. Martin, a.g.e., s.258.

³¹⁹ Thukydides, II. 20.

³²⁰ Thukydides, II. 21.

³²¹ Thukydides, II. 22.; Ayrıca Bknz. Plutarkhos, Perikles, 33.

³²² Kagan, The Archidamian War, s.56.

³²³ Plutarkhos, Perikles, 33.; Ayrıca Bknz. Kagan, The Archidamian War, s.53.; Thukydides, II. 21.

sonucunda, Arkhidamos yaklaşık 1 ay süren Attika işgaline son vererek, geri dönüş yolunu tutmak zorunda kalmıştır.³²⁴ Boiotia üzerinden geri dönen Peloponnesos ordusu, son olarak Oroposluların yaşadığı Gracie'yi yakıp yıkarak ülkelerine dönmüşlerdir.³²⁵

Arkhidamos'un, Attikka işgali boyunca soğuk kanlı davranan Perikles, Peloponnesos ordularının çekilmeye başlamasıyla kendi kozunu oynamaya başlamıştır. Attika'nın istilasını boyunca önlem için sefere göndermediği donanmasını, düşman ordularının çekilmeye başlaması üzerine Peloponnesos kıyılarını yıpratmaya göndermiştir. Corcinus, Proteos ve Sokrates komutasında 100 gemiden oluşan ve amacı Peloponnesos kıyılarına zarar vermek olan bu donanmanın içinde 1.000 hoplit ve 400 okçu yer almıştır.³²⁶

Atina donanmasının Peloponnesos seferine Korkyra'da üç katlı olan 50 trirem ile destek sağlamıştır.³²⁷ Müttefiklerinin desteğiyle güçlenen Atina donanması, kıyı boyunca bazı yerleri tahrip ederek, Sparta'nın güneyinde yer alan Epidauros ve Hermionide'ye ulaşmışlardır.³²⁸ Ardından surları güçsüz ve savunmasız bir yerleşim olan Methone'ye sadırı düzenlemişlerdir. Atina ve müttefiklerinin Methone'ye saldırdığı haberini alan Brasidas yanındaki 100 kişilik hoblit birliğiyle beraber Methone'yi savunmaya gelmiştir. Brasidas'ın göstermiş olduğu üstün çaba sonrasında Atinalılar, Methone'yi zapt edememiştir. Methone'de başarısızlığa uğrayan Atina donanması, İon Denzine kıyısı bulunan Elis'teki Pheia'ya yelken açmıştır. Elis ve Pheia civarındaki yerlere bir süre zarar veren Atina ve müttefikleri, havanın bir anda sertleşmesi üzerine mevcut konumlarını terk ederek Pheia limanına sığınmışlardır. Elaia'da toplanan Peloponnesos ordusunun yardıma geldiğini haber alan Atinalılar ve müttefikleri, Pheia'dan ayrılarak kıyıları yağmalamayı aksatmadan, Akarnania üzerinden Korint körfezine giriş yapmıştır.³²⁹ Burada Sollion, Astakos ve Cephallenia adasını ele geçiren Atinalılar, kış mevsiminin yaklaşması ve Megara'nın istilasını için hazırlanan devasa Atina ordusuna katılmak için ülkelerine dönüş yapmıştır.

³²⁴ Kagan, The Archidamian War, s.57.

³²⁵ Thukydides, II. 23.

³²⁶ Thukydides, II. 23.

³²⁷ Diodoros, VII. 7.; Ayrıca Bknz. Thukydides, II. 25.

³²⁸ Kagan, The Archidamian War, s.59.

³²⁹ Thukydides, II. 25.; Ayrıca Bknz. The Archidamian War, s.62.

Peloponnesostan dönen donanma ve müttefikleriyle birleşen Atina ordusu, sonbaharın başında Megara'yı istilaya başlamış ve yakıp yıkmıştır.³³⁰

Atina, batıda Peloponnesos kıyılarını yağmalarken, doğuda ise Euboa adasını korumak için faaliyetlere girişmiştir. Euboa adası Atina için stratejik öneme sahip ve aynı zamanda sığınak görevi gören bir yerdi.³³¹ Bu sebeptendir ki Cleopompus komutasında 30 gemiden oluşan bir filo Lokris topraklarına saldırmak için görevlendirilmiş ve Euboa adasının karşısında yer alan Thronium yerleşimini ele geçirmiştir. Yaz aylarının sonunda ise yine aynı bölgede yer alan Atalante ele geçirilmiş ve bir garnizon yerleştirilerek, Euboa adasına gerçekleşecek olası bir saldırının önüne geçilmeye çalışılmıştır.³³²

Atina'nın savaşın ilk yılının yaz aylarında uğraştığı diğer bir mesele de Aigina'nın durumudur. Aigina polisinin, M.Ö. 456 yılında Atina tarafından ele geçirilmiş olduğunu ve her ne kadar 30 yıl barışı ile özerk bir konuma erişse de Atina'ya vergi vermeye devam ettiği ifade edilmişti. Bu nedenle Peloponnesos Harbi öncesinde bağımsızlıklarının elden gittiğini söyleyerek Sparta'yı savaş için kışkırtmıştır.³³³ Ayrıca Aigina, Atina'ya 17 mil Pire Limanına ise 20 mil mesefade bulunduğundan, gerek Sparta gerekse Atina için oldukça stratejik bir öneme sahipti.³³⁴ Eğer Sparta, Aigina'ya hâkim olursa hem Atina ticaretine darbe indirebilir hem de Atina filosunun kalbi olan Pire Limanına tehdit oluşturabilirdi.³³⁵ Aigina'nın takındığı Sparta taraftarı tutum ve bulunduğu stratejik konum, savaşın ilk yılında Atinalılar tarafından adada yaşayan herkesin sürülmesine sebep olmuştur. Boşalan ada topraklarına bir Atina birliği yerleştirilmiş ve bu topraklar kura yoluyla Atinalı vatandaşlara paylaştırılmıştır. Topraklarından sürülen Aiginalılar,

³³⁰ Thukydides, II. 30-31.

³³¹ Kagan, *The Archidamian War*, s.62.

³³² Thukydides, II. 31-32.; Ayrıca Bknz. Diodoros, VII. 7.

³³³ Thukydides, II. 67.

³³⁴ Anton Powell, "Aiginetan Attitudes (c.500-424 BC): Athens As Eyesore", *The Eyesore of Aigina': Anti-Athenian Attitudes Across The Greek, Hellenistic And Roman Worlds*, ed. Anton Powell and Katerina Meidani, Swansea: The Classical Press of Wales, 2016, s.51.

³³⁵ Kagan, *The Archidamian War*, s.62.

Spartalılar tarafından Peloponnesos'un doğusunda Argolis ile Lakonia arasında yer alan Thyrea Ovasına yerleştirilmişlerdir.³³⁶

Atinalılar, M.Ö. 431 yılı yazında bir yandan Peloponnesoslularla mücadele ederken, diğer yandan ise Trakia'da itifak arayışına girmişlerdir. Bu itifak için en uygun yolu seçen Atina, Odrys Kralı Sitalkes'in kızı ile evli olan Nymphodoros'u Proksenos³³⁷ olarak seçmiş ve Sitalkes ile itifak kurmayı başarmıştır. Atina'nın bu itifaktan beklentisi; nüfusu oldukça kalabalık olan Trakia kentlerini³³⁸ kendi safında savaşa katarak rakiplerine karşı üstünlük sağlamaktır. Ayrıca Atina, Nymphodoros'un girişimleriyle Makedonia Kralı Perdikkas ile de bir itifak kurmuş ama bu itifak Perdikkas'ın M.Ö. 428 yılında taraf değiştirmesi sonucunda kısa sürmüştür.³³⁹

Kış mevsiminin gelmesiyle beraber Atinalılar, eski geleneklerine uyarak savaşta kaybettikleri için bir cenaze töreni düzenlemişlerdir. Cenaze töreni şu şekilde yapılmıştır: Üstü açık olarak bekletilen ölümler için 3 gün boyunca adaklar adanmış ve her kabile sedirden yapılmış bir tabut hazırlamıştır. Ölümler bu tabutların içerisine koyulduktan sonra gömülecekleri yerlere getirilmiş ve mezaları başında yakınları tarafından türküler söylenip, gömülmüşlerdir. Son olarak ölenleri yağdetmek için, Perikles tarafından bir konuşma yapılmıştır.³⁴⁰

Perikles'in yapmış olduğu bu konuşma, bir cenaze ağıtından uzak, daha çok bir Atina övgüsü şeklindedir. Kuşkusuz eseri kaleme alan Thukydides'in görüşlerini de yansıtmakta olan bu söylev hem Perikles'in hem de Thukydides'in, Atina sevgisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu metin Atina'nın, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamı hakkında birçok bilgiyi de barındırmaktadır.³⁴¹

³³⁶ Thukydides, II. 32.; Ayrıca Bknz. Plutarkhos, Perikles, 34.; Kagan, a.g.e., s.62.; Powell, a.g.e., s.52.

³³⁷ Başka bir poliste, kendi yurttaşlarının haklarını koruyan magistratlardır. Modern konsolosların aksine, atandığı polis'in vatandaşlığına mensuptur. Bu sebepten günümüzdeki fahri konsolos'a benzemektedir. Filiz Cluzeau, "Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: Proksenia", *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*, ed. Hamdi Şahin, Erkan Konyar ve Gürkan Ergin, Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011, s.98.

³³⁸ Herodotos'a göre Trakialılar, Hintlilerden sonra yer yüzünün en kalabalık ikinci kavimidir. Herodotos, V. 3.

³³⁹ Thukydides, II. 29.; Ayrıca Bknz. Thukydides, II. 80.

³⁴⁰ Thukydides, II. 34.

³⁴¹ Thukydides, II. 35-46.

Perikles'in Peloponnesos Savaşının ilk yılının sonunda yapmış olduğu bu konuşma, tarih boyunca Antik Çağın en önemli konuşmalarından biri olarak görülmüştür. Hatta günümüzde “İnsan Hakları Beyannamesiyle” sık sık mukayese edilmektedir.³⁴²

3.3. Perikles'in Son Askeri Operasyonları ve Ölümü

Savaşın ikinci yılında, tıpkı birinci yılında olduğu gibi yaz mevsimi gelince, Arkhidamos komutasındaki Peloponnesos ordusunun 3'te 2 si Attika'yı yağmalamak için yola çıkmıştır. Atina'nın Pers Savaşlarında başarı sağlamasında büyük yer tutan Laureion madenlerinin bulunduğu yere kadar gelen ve geçtiği yol üzerinde bulunan yerleri yakan Peloponnesoslular, Atina'da bir salgın hastalığın başladığı haberini duyunca, Attika topraklarında 40 gün kalmış ülkelerine dönmüşlerdir.³⁴³

Thukydides'in veba olarak bahsettiği salgın, Atina'da bazen oldukça şiddetli bazen ise şiddetini azaltarak yaklaşık 4-5 yıl kadar sürmüştür. Thukydides'in aktarımına göre bu salgın, ilk olarak Aitiophia'da ortaya çıkmış ve sırasıyla Mısır, Libya, Pers topraklarından geçerek Lemnos'a ulaşmıştır. Atina topraklarına ilk yayılması ise Pire limanı üzerinden gerçekleşmiştir.³⁴⁴ Aitiophia'da başlayan hastalık büyük olasılıkla Pire limanına gelen, bir gemi aracılığıyla taşınmıştır.³⁴⁵ Bu geminin bir ticaret gemisi olması ya da Atina gibi bir metropole insan taşıyan bir gemi olması muhtemeldir.

Thukydides hastalığın insan üzerindeki seyrinden şöyle bahsetmiştir:

...Genelde hiçbir ön belirti olmuyordu. İnsanlar sağlıklıyken birdenbire ateşleri çıkmaya başlıyor, gözleri yanıyor, boğaz ve dilde kanlanma oluyor, nefes alıp vermede düzensizlik yaşanıyor, ağızda kötü bir koku oluyordu. Daha sonra göğüste şiddetli bir ağrı başlıyordu. Bununla beraber gelen öksürüğü midedeki akıl almaz ağrılar takip ediyordu. Hekimler burada bir safra kanaması yaşandığını belirtirler. Hastaların bir kısmı bundan sonra kusmaya başlıyorlardı. Bir kısmı ise kusmuyor ve hıçkırmaya başlıyorlardı.

³⁴² Aleksandros Hacopulos, *Thucydides Tarihinden Perikles'in Ağıt Nutku: İkribaslar-Mukayeseler*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş., 1973, s.22.

³⁴³ Thukydides, II. 55-57.

³⁴⁴ Thukydides, II. 47-48.

³⁴⁵ Robert J. Littman, “The Plague of Athens: Epidemiology and Paleopathology”, *Mount Sinai Journal of Medicine*, C. 76, S.5, (2009), s.460.

Hiçkırık kimi hastalarda uzun süre devam ederken kimilerinde kısa bir süre sonra kesiliyordu. Dışarıdan bakıldığında hasta çok ateşli görünmüyordu. Ancak içten epeyce yanıyorlardı. Deri kırmızıya çalıyor ve pürüzsüz bir hal alıyordu. İnsanların içlerindeki ateş en hafif giysileri bile giymelerine engel oluyordu. Hastalar o kadar çok yanıyorlardı ki kendilerini soğuk suların olduğu kuyulara atmak istiyorlardı. Kendilerine bakılmayanlar gerçekten de böyle yaptılar. Fakat ne kadar su içilirse içilsin rahatlayamadılar. Ayrıca vücutta daimî bir yorgunluk ve susuzluk hissediliyordu. Yedi veya dokuz gün içinde hastaların birçoğu ölüyordu. Eğer bu kısmı atlatmayı başarırlarsa bu kez de hastalık bağırsaklara iniyordu. Ardından şiddetli bir ishal başlıyor ve bu aşamada yaşamlarını kaybediyorlardı. İlk zamanlar baş kısımlarında başlayan bu sıkıntılar zaman içinde vücudun tamamına yayılıyordu. Kimi zamanlar hastalık cinsel organlardan, ayak ve ellerin en uç noktalarına kadar bile taşınıyordu. Bazen insanlar bu uvuzlarından bazılarını kaybederek hastalıktan kurtulmak yoluna gidiyorlardı. Bu arada gözlerinden olanlar bile oldu. Hastalıktan kurtulmayı başaranlar da bilinçlerini kaybediyorlar ve kendilerinin ve akrabalarının kim olduklarını hatırlamıyorlardı.³⁴⁶

Diodoros ve Plutarkhos salgının ortaya çıkma nedenini Perikles'in uygulamış olduğu politikadan kaynaklandığını savunmaktadırlar. Her ikisinin düşüncesine göre de halkın surların içerisine toplanmasının yarattığı kalabalık, temiz havayı kirletmiş ve hastalık nüks etmiştir.³⁴⁷ Ancak Perikles'in politikasının salgını ortaya çıkartmaktan ziyade salgının daha hızlı yayılmasına ve daha fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olduğu ortadır. Ayrıca Thukydides, Peloponnesosların Pire'deki su kuyularına zehir atıldığı söylentilerinin yayıldığını da belirtmiştir.³⁴⁸

Thukydides'in hastalık hakkında vermiş olduğu bu bilgiler ışığında gerek tıp dünyasında gerekse tarih alanında bu hastalığın ne olduğu konusunda birçok görüş öne atılmıştır. Thukydides'in anlatımından yola çıkarak; ispanyol gribi, ebola, kızamık, hıyarcıklı veba, tifo, şarbon, toksit şok sendromu, kızıl hastalığı, rift vadisi ateşi, abrovirüs enfeksiyonları, tifüs, çiçek hastalığı, lassa ateşi, frengi, çavdar mahmuz hastalığı, sıtma, dong

³⁴⁶ Thukydides, II. 49.

³⁴⁷ Diodoros, VII. 7.; Plutarkhos, Perikles, 34.

³⁴⁸ Thukydides, II. 48.

hastalığı, egzotizm olabileceği yönünde bir çok hastalık ismi iddia edilmiştir.³⁴⁹ Bu hastalıkların çoğu Antik Çağ'da toplu ölümlere sebep olabileceği etkinin kat ve kat altındadır. Bunun sebebi de insanoğlunun yıllar boyunca karşılaştığı hastalıklara karşı direnç geliştirmesinde saklıdır. Örneklendirmek gerekirse 16. yy'da çiçek hastalığı, bakir bir medeniyet olan Azteklerde toplu ölümlere sebep olurken, Avrupa'da o dönem için böyle büyük bir etkiye sahip değildir.³⁵⁰

Yukarıda saymış olduğumuz hastalıklardan çiçek, kızamık, tifüs, ebola ve tifo, diğer adaylara göre bir adım önde durmaktadır. Ancak Thukydides'in hastalığın ilerleyişi ve belirtileri hakkında vermiş olduğu bilgileri, hemen yukarıda saymış olduğumuz ve diğerlerinden önde gördüğümüz beş hastalıkla kıyasladığımızda daha net bilgiler elde edebiliriz.

Çiçek hastalığının belirtileri içerisinde sırt ağrısı bulunmaktadır.³⁵¹ Ayrıca fazla kaşınması sonucunda vücutta leke tarzında izler bırakabilir. Ancak Thukydides hastalık hakkında ne sırt ağrısından ne de vücutta leke bırakmasından bahsetmiştir. Hastalığa yakalanan ve seyri hakkında bir doktor kadar olmasada ayrıntı bilgi veren Thukydides'in salgının çiçek olması durumunda bu belirtileri es geçeceği düşünülemez.

Kızamık hastalığının belirtilerinin çoğu Thukydides'in aktarmış olduğu bilgiler ile örtüşmektedir.³⁵² Ancak Thukydides hastalığın cinsel organlara ve parmaklara kadar indiğinden bahsetmesi ve bağırsaklara da etkide bulunması, yayılan salgının kızamık olma ihtimalini düşürmektedir.³⁵³

Perikles'in stratejisi uyarınca insanların surların içerisine toplanması kuşkusuz Atina'da hijyenin azalmasına sebep olmuştur. Bu durum insanların tifüs hastalığına yakalanmasında önemli bir faktör olan bitlerin daha fazla

³⁴⁹ Mitchell Berger, "Influenza, not Ebola, More Likely the Cause of 430 BCE Athenian Outbreak", *Clinical Infectious Diseases*, C. 61, S.9, (November 2015), s.1492.; Littman, a.g.m., s.459.; Powel Kazanjian, "Ebola in Antiquity", *Clinical Infectious Diseases*, C.61, S.6, (Eylül 2015), s.966.; M.A. Soupios, "Impact of the plague in Ancient Greece", *Infectious Disease Clinics of North America*, C.18, S.1, (Nisan 2004), s.47.; James Longrigg, "The Great Plague of Athens", *History of Science*, C. 18, S.3, (1980), s.209.

³⁵⁰ Logrigg, a.g.m., s.210.

³⁵¹ Soupios, a.g.m., s.47.

³⁵² Kızamık hastalığının belirtileri; yüksek ateş, gözlerde yanma, vücutta kırmızı lekeler, kaşıntı, yorgunluk, kuru öksürtü.

³⁵³ Logringg, a.g.m., s.219.

yayılmasına sebep olabilir.³⁵⁴ Ayrıca insanların tifüs hastalığına yakalanmasında etkili olabilecek diğer bir canlıda sıçanlardır. Ancak, salgının yaşandığı dönemde ne Thukydides'in aktarımında ne de mevcut olan bilgiler arasında Atina'da sıçan olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.³⁵⁵ Son olarak ise tifüs hastalığının belirtileri arasında kusma, bağırsaklarda kanama ve ishal bulunmaz.³⁵⁶

Diğer bir güçlü iddia ise salgın hastalığın Afrika'dan kuzeye doğru yayılan Ebola olabileceğidir. Kazanjian'nın yayınlanmış olduğu bir makalede Ebola hastalığının belirtileri ile Thukydides'in aktarımı arasında ki paralellik dikkat çekicidir.³⁵⁷ Ama yayılan salgının kesin olarak ebola olabileceğine dair somut kanıtlar bulunmamaktadır. Ebola'nın primat ve kemirgenler arasında yayıldığı bilinmektedir. Kuş ve diğer hayvanlara yayıldığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Thukydides'in anlattığına göre bu hastalıktan kuşlar ve köpeklerde etkilenmiştir. Bu sebepten salgının ebola olma ihtimali düşüktür.³⁵⁸

Tifo hastalığının belirtilerinin birçoğu Thukydides'in hastalığın seyri hakkında vermiş olduğu bilgiler ile uyumaktadır.³⁵⁹ Ayrıca yayılan salgın hastalık hakkında somut delillerle desteklenen en güçlü iddia da tifodur. 1992-1997 yılları arasında ve 2001 yılında Atina'nın Kerameikos mevkinde yapılan kazılarda salgının yayıldığı tarihte uyuyan toplu mezarlara rastlanmıştır. Yapılan DNA incelemelerinin sonucunda bu insanların ölüm nedeninin su kaynaklı bir patojen olan ve tifo hastalığına yol açan salmonella typhi bakterisi olduğu tespit edilmiştir. Thukydides'in belirttiğine göre hastaların kendilerini su kuyularına atmış olmaları ve insanların da bu su kuyularından ihtiyaçlarını karşılamaları, hastalığın daha etkili bir şekilde halka nüfuz etmesine sebep olmuştur.³⁶⁰ Yayılan salgın hastalığın tifo olabilme olasılığı

³⁵⁴ Souprios, a.g.m., s.48.

³⁵⁵ Longrigg, a.g.m., s.215.

³⁵⁶ Longrigg, a.g.m., s.218.

³⁵⁷ Kazanjian, a.g.m., s.966.

³⁵⁸ Berger, a.g.m., s.1493.

³⁵⁹ Tifo hastalığının belirtileri; yüksek ateş, yorgunluk, terleme, karın ağrısı, kusma, ishal, vücutta oluşan kırmızı renkli lekeler, boğazda yaralar, kalp atışının düzensiz olması ve iç organlarda büyüme.

³⁶⁰ Turan, Atina'da Salgın, s.94.

ağır basıyor olmasına rağmen elimizdeki bulguların azlığından dolayı kesin bir kaniya varmak gúçtür.

Thukydides'in vermiş olduğu bilgiye göre salgın, halkın günlük yaşamını da alt üst etmiş ve toplumsal kurallar olarak görülen bazı normların yerini kargaşa almıştır. İnsanlar geleneklerinden uzaklaşmış, salgın korkusundan dolayı insanlara eskisi gibi cenaze törenleri yapılmamış, insanlar rasgele ve yanlarına gelenek olarak koyulan eşyalar konulmadan gömülmüşlerdir. Bazı kişiler ise yakınlarını gömmekten ziyade yakma yoluna gitmişlerdir. Ölen insanların mallarına el koyanlar ortaya çıkmış ve insanlar tanrılardan korkmaz olmuştur. Suç işleyenlerde yakında lceklerini düşündükleri için bu durumu nemsememiştir.³⁶¹ Ancak, Atina'nın vazgeçilmezlerinden olan tiyatro oyunlarının bu yıllarda da faaliyetlerine devam etmeleri, salgının halk üzerinde etkisinin Thukydides'in aktardığı kadar ağır olmadığını göstermektedir.³⁶² Euripides'in M.. 428 yılında sergilenen Hippolyos oyununda, hastalığın yankıları bulunmaktadır ve oyunun salgın yıllarının içinde gösterime çıktığını göz önüne alırsak, halkın toplumsal faaliyetlere katılımının devam ettiğini düşünebiliriz. Ayrıca M.. 427'de başlayan ve 424'te biten Athena Nike Tapınağının inşaası, M.. 460'lı yıllarda başlayan ve M.. 420 yılına kadar inşaası devam eden Hephaistos Tapınağının yapımının devam etmesi toplumsal düzende Thukydides'in aktardığı kadar büyük bir yozlaşmanın olmadığını kanıtıdır.³⁶³

Peloponnesosluların Attika işgali esnasında, Perikles savaşın ilk yılında olduğu gibi ihtiyatlı davranmaya devam etmiş ve Peloponnesos ordusu ile karada savaşmaktan kaçınmıştır. 100 gemilik bir donanma hazırlayarak Peloponnesos topraklarına göndermiştir. 4.000 hoblit ve 300 süvariden oluşan bu donanmaya ek olarakta Khios ve Lesbos 50 gemiden oluşan bir destek sağlamıştır. Atina ve mtfevik donanmasının Peloponnesos topraklarında ilk hedefi Epidauros olmasına karşın ele geçirilememiştir. Epidauros'da yaşanılan başarısızlıktan sonra Atina ve mtfevikleri Trezene, Halieis ve Hermione topraklarında yağmalar gerçekleştirmiş ve son olarakta

³⁶¹ Thukydides, II. 52-53.

³⁶² Turan, Atina'da Salgın, s.103.

³⁶³ Turan, Atina'da Salgın, s.103.

Spartalılar için önemli bir üs olan Prasiai ele geçirmiştir. Prasiai'nın ele geçirilmesinin ardından Atinalılar ve müttefikleri geri dönüş yolunu tutmuş ve ülkelerine vardıklarında Peloponnesosluların, Attika'dan çekildiklerini görmüşlerdir.³⁶⁴

M.Ö. 430'un yaz aylarında Atinalıların giriştiği diğer bir hareket ise Khalkidikeliler ve Potideia'nın üzerine sefer düzenlemek olmuştur. Hagnon ve Kleopompos komutasında gerçekleşen bu seferde, Atinalıları vuran salgın hastalık nedeniyle tam bir başarı kazanılamamıştır. Thukydides'in iddiasına göre sefer sırasında 4.000 hoblitten 1500'ü veba yüzünden hayatını kaybetmiş, geri kalanlar ise Potideia'yı kuşatmaya devam etmiştir.³⁶⁵

M.Ö. 432 yılında Perikles'e karşı artan muhalefet, savaşın başlaması ve salgının Atina'da yaratmış olduğu etki birleşince, yaşanan her şeyin sorumlusu olarak Perikles görülmüştür. Hatta savaşı sona erdirmek için Sparta'ya elçi gönderilip, gönderilmemesi tartışma konusu olmuştur. İtibarının ve mevkisinin sarsıldığının farkında olan Perikles çareyi meclisi toplantıya çağırmakta ve halkı ikna etmekte bulmuştur. Ama bu çabası yeterli olmamış, meclis tarafından para cezasına çarptırılmıştır.³⁶⁶ Ayrıca M.Ö. 445'ten beri yürütmüş olduğu strategosluk görevine M.Ö. 430 yılında seçilememiştir.³⁶⁷

Perikles'in strategos olarak seçilmeyi başaramadığı M.Ö. 430 yılının yaz ayları içerisinde Peloponnesoslular, bir donanma oluşturarak Atina ile itifak halinde olan ve Peloponnesos'a komşu konumunda bulunan Zakynthos adasına 100 gemi ile bir sefer düzenlemiş ancak ele geçirememişlerdir.³⁶⁸ Yine aynı dönemde Spartalılar savaşa devam etmek adına ihtiyaç duyduğu maddi kaynağı karşılamak için Pers Krallığı ile itifak girişiminde bulunmuş olsalar da bu olay Atinalıların doğru zamanda, doğru yerde olması sayesinde engellenmiş ve Pers Krallığına doğru yola çıkan elçiler yakalanarak öldürülmüştür.³⁶⁹

³⁶⁴ Thukydides, II. 56.

³⁶⁵ Thukydides, II. 58.

³⁶⁶ Bahsedilen cezanın miktarını Plutarkhos 50 talent, Diodoros ise 30 talent olduğu belirtmiştir.

³⁶⁷ Sina, a.g.e., s.142.

³⁶⁸ Thukydides, II. 66.

³⁶⁹ Thukydides, II. 67.

Kış mevsiminin gelmesiyle iki kuvvet arasındaki çarpışmalar azalmış olsada, bazı yerlerde devam etmiştir. 20 geminin komutasını eline alan Phormion, Peloponnesosluların, Korinthos ve Krisa körfezlerine girişlerini engellemeye çalışmıştır. Melesandros ise Karia ve Lykia kıyılarına doğru 6 gemi ile yola çıkmış ve Peloponnesosluların bölge ile olan ticaretini engellemeye çalışmıştır. Ancak Melesandros, Lykia kıyılarında girdiği savaş sonucunda öldürülmüş ve Atinalıların planı başarısız olmuştur.³⁷⁰

Kış mevsiminde yaşanan diğer bir gelişme ise bir süredir Atinalıların kuşatmasına karşı direnen Potideia'nın düşmesi olmuştur. Kuşatmanın yaratmış olduğu etki o kadar derin hissedilmiş ki Thukydides insanların açlıktan dolayı insan eti yediklerini iddia etmiştir.³⁷¹ Yapılan anlaşmaya göre; erkekler bir çift, kadınlar ise iki çift takım giysi yanlarına alarak şehri terketmiştir.³⁷²

Potideia kuşatmasının Atina'nın lehine sonuçlanması büyük bir sevinç yaratmış ve Perikles son kez yapacağı strategos görevine tekrar seçilmiştir.³⁷³ Ancak Plutarkhos, bu esnada Perikles'in hasta olduğunu ve Alkibiades ile yakın dostlarının iknası sonucunda siyasal yaşama geri döndüğünü belirtmiştir.³⁷⁴

Perikles'in ömrünün son yılı olan M.Ö. 429 yılında Peloponnesoslular, Atina'daki salgından dolayı Attika'yı işgal etmemiş, Plataia'yı hedef almışlardır. Peloponnesoslular ile Atina'nın müttefiki olan Plataialılar arasında yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla beraber Plataia, Peloponnesoslular tarafınca kuşatılmıştır. Plataialılar bu kuşatma esnasında üstün bir direnç göstermiş ve teslim olmamıştır. Plataia'da bunlar yaşanırken Atina'da misilleme olarak 2000 hoblit ve 200 atlıdan oluşan bir birlik ile Khalkidikeliler ve Boiotialıların üzerine yürümüş ancak ağır bir yenilgiye uğramıştır.³⁷⁵ Yine M.Ö. 429 yılında 20 gemiden oluşan Atina donanması ile 47 gemiden oluşan Peloponnesos donanması arasında savaş yaşanmıştır. Yaşanan savaşta Atinalılar 12 gemiyi eli geçirmiş olsada kısa bir süre sonra

³⁷⁰ Thukydides, II. 69.

³⁷¹ Thukydides, II. 70.

³⁷² Diodoros, VII. 7.; Thukydides, II. 70.

³⁷³ Mansel, a.g.e., s.306.

³⁷⁴ Plutarkhos, Perikles, 38.

³⁷⁵ Thukydides, II. 71-79.

tekrar toparlanan Peloponnesoslular tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Peloponnesoslular kazandıkları zaferi kutlarken misilleme olarak Atinalıların saldırısıyla karşılaşmıştır. Hemen akabinde Krisa körfezi ve Korinthos'a doğru geri çekilmiş ve yaz mevsimi böylece sona ermiştir.

Kışın hemen başında, Krisa körfezi ve Korinthos'a çekilen Peloponnesos donanması, korumasız durumda bulunan Pire limanına ani bir saldırı yapmayı hedeflemiştir. Pire limanına yapılacak olan bir saldırı ile hem Atina donanmasını hem de Atinalıları zor durumda bırakmayı düşünmüşlerdir. Ancak böyle bir saldırının yaratacağı tehlike ve yaşanan birtakım aksaklıklar saldırıyı mümkün kılmamıştır. Peloponnesos donanması Pire limanına saldırmak yerine Salamis'e doğru ilerlemiştir. Peloponnesosluların, Pire'ye ve Salamis'e kadar geldiğini öğrenen Atinalılar arasında büyük bir endişe yayılmış ve hemen harekete geçmişlerdir. Salamis'e doğru hareket eden Atinalılar, Peloponnesosluların Megara ve Korinthos'a yönelmesi sonucunda düşman kuvvetleri ile karşılaşmadan geri dönmüşlerdir.³⁷⁶

Peloponnesos Savaşında bunlar yaşanırken, Perikles tam tarihi bilinmesede bu yıl içerisinde hayatını kaybetmiştir. Atina'da yayılan salgın hastalık üzerine yapılan genellemelerin kurbanı olarak Perikles'in ölümü de yayılan salgın hastalık ile ilişkilendirilmiştir.³⁷⁷ Plutarkhos ise Perikles'in ölümü ile ilgili şu dizeleri aktarmıştır:

*...Bu sıralarda görünürde başkalarında olduğu gibi keskin ve şiddetli bir atakla değil, ama uzunca bir zaman boyunca birçok değişiklik göstererek ilerleyen ağır bir rahatsızlıkla, veba Perikles'i yakaladı, yavaş yavaş bedeninin gücünü tüketti ve ruhunun soylu yetilerini zayıflattı...*³⁷⁸

Plutarkhos'un bu aktardıkları, Thukydides'in daha önceden belirtmiş olduğumuz salgının belirtileri ile örtüşmemektedir. Buradan yola çıkarak Perikles'in ölümünün sanıldığı gibi salgın hastalık neticesinde olmadığı sonucuna varılabilir. Ancak Perikles'in tam olarak hangi rahatsızlıktan hayatını kaybettiğini söylemek elimizdeki bulgular ile mümkün değildir.³⁷⁹

³⁷⁶ Thukydides, II. 93-94.

³⁷⁷ Tanilli, a.g.e., s.276.; Martin, a.g.e., s.259.; Freeman, a.g.e., s.252.; Diakov, a.g.e., s.342.; Mutlu, a.g.e., s.19.

³⁷⁸ Plutarkhos, Perikles, 38.

³⁷⁹ Turan, Atina'da Salgın, s.98.

SONUÇ

Perikles, M.Ö. 461 tarihinde Atina'nın siyasi yaşamında baskın bir konuma gelmiştir. Dikasteria adı verilen mahkemelerin kurulması, kamu çalışanlarının göreve göre kura ile atanması, kamu görevlilerine maaş uygulamasına geçilmesi, mülkiyet sınırlamasının aza indirilmesi, Ekklesia ve Boule Meclisinin öneminin artması gibi gerçekleştirmiş olduğu reformlar, tarihe adını demokrasinin en büyük adamlarından biri olarak yazılmasını sağlamıştır. Ayrıca dış politikada uygulamış olduğu emperyalist politika ve Attika-Delos Deniz Birliği üzerinde kurmuş olduğu hegomonya sayesinde, Atina'da kültürel anlamda büyük gelişmeler yaşanmış, polislin refahında gözle görülür bir artış sağlanmıştır.

Ancak Perikles'in demokrasinin gelişimi için gerçekleştirdiği düşünülen reformları, diyalaktik olarak demokrasinin gelişimine katkı sunmasına rağmen kendi döneminde iktidarını korumak için bir araç olarak kullanılmıştır. Perikles, zengin Kimon ile baş etmenin yolunu belli bir kamu görevi karşısında halka kendi parasını dağıtmak olduğunun farkına varmıştır. Halka kura ile belli görevler vererek kendilerini değerli hissetmelerini sağlamış ve demogoji yeteneğini kullanarak halkı arkasına almıştır. Böylece mevcut aristokrasinin nüfuzunu kırarak yerini sağlamlaştırmıştır. Kimon'un hayatını kaybetmesinin (M.Ö. 450) ardından muhalif kanadın lideri olan Thukydidies, gerçekleştirmiş olduğu muhalefetle Perikles'i bir süre tedirgin etse de bunun bedelini M.Ö. 442 yılında sürgün edilerek ödemiştir. Rakiplerinden kurtulan Perikles bu tarihten sonra Atina'daki siyasi gücü tek başına domine etmiştir. Atina'daki yönetim şekli ismen demokrasi olmasına rağmen aslında bir monarşiye dönüşmüştür. Ayrıca Perikles tarafından, M.Ö. 451 yılında çıkarılan vatandaşlık yasası ile Atina ve Atina demokrasisinin getirilerinden yararlanan kişiler sadece Atinalı anne ve babadan doğan kişiler olarak sınırlandırılmış ve birçok kişi vatandaşlıktan atılmıştır. Demokrasi olgusuyla örtüşmeyen bu uygulama Atina'da yaşayanlar ile Atina vatandaşı kabul edilen küçük bir azınlık arasında eşitsizliğin doğmasına sebep olmuştur.

Perikles döneminde, Atina'nın kültürel olarak gelişmesi ve refahında yaşanan artış, Perikles'in bir kahraman olarak anılmasına vesile olmuştur.

Atina'da yaşanan bu iyileşme tamamen Perikles'in uygulamış olduğu dış politika ile ilintilidir. Dış politikaya emperyalist bir bakışla yaklaşan Perikles liderliğindeki Atina, Atikka-Delos Deniz Birliği üyesi kentleri kendine bağımlı kılmış ve kendi zenginliğine zenginlik katmıştır. Birlikten ayrılmak isteyen polisler Atina'nın çıkarları doğrultusunda cezalandırılmış, çıkartılan kararnameler ve uygulanan yaptırımlarla birlik, Atina'ya bağılı bir imparatorluğa dönüşmüştür. Attika-Delos Deniz Birliği aynı zamanda Atina emperyalizminin bir taşıyıcısı olmuştur. Ancak Perikles'in birlik üzerinde kurmuş olduğu tahakküm ve uygulamış olduğu emperyalist politika, Atina'yı sonu gelmez savaşlara mahküm etmiştir. Uygulanan politikalar gereği sık sık Peloponnesos birlikleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu emperyalist yayılmacı politika Atina'ya gerek kültürel gerekse refah yönünden katkı sunmuş ve Perikles'in iktidarını korumuş olsa da Atina'nın sonunu getirmiştir. Temeli emperyalist tutkular sonucunda patlak veren; Peloponnesos Savaşında gerçekteşen hesap dışı olaylar Atina'nın sonunu getirmiş ve II. Philippos'un Helen dünyasını Makedonia egemenliğine sokan süreci doğurmuştur.

KAYNAKÇA

- AĞAR, Belkan. *Antik Çağda Deniz Gücü ve Önemli Deniz Savaşları*, Yüksek Lisans Tezi, Konya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.211437).
- AİSKHÜLOS. *Persler*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- ARİSTOPHANES. *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunları*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu-Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- ARİSTOTELES. *Atinaluların Devleti*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- ARİSTOTELES. *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975.
- ARSLAN, Murat. *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi Klasik ve Helenistik Dönemler*, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010.
- AZOULAY, Vincent. *Pericles of Athens*, çev. Janet Lloyd, Foreword by Paul Cartledge, English ed. Princeton, N.j.: Princeton University Press, 2010.
- BERGER, Mitchell. "Influenza, not Ebola, More Likely the Cause of 430 BCE Athenian Outbreak", *Clinical Infectious Diseases*, C. 61, S.9, (November 2015), ss.1492-1493.
- BORNARD, Andre. *Antik Yunan Uygarlığı*, çev. Kerem Kurtgözü, C.1 İlyada'dan Parthenon'a, İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 2004.
- BOYANA, Hülya. "Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia ile ilişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 21, S.1, (Temmuz/2006), ss.19-48.
- CHİSHOLM, Jane ve öte. *Antik Yunan Ansiklopedisi Mezopotamya, Mısır, Yunanistan ve Roma*, çev. Zeynep Tür, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2012.
- CLUZEAU, Filiz. "Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: Proksenia", *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*, ed. Hamdi Şahin, Erkan Konyar ve Gürkan Ergin, Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011.

- CROMEY, Robert D. “On Deinomache”, Published by: Franz Steiner Verlag, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C. 33, S.4 (4/4, 1984), ss.385-401.
- CROMEY, Robert D. “Perikles’ Wife Chronological Calculations”, *Virginia Commenweath University*, C.23, S.3, (Haziran, 1982), ss.203-212.
- David Padrusch (Yönetmen), *Judgement Day at Marathon*, Bölüm: 8, Yayın Tarihi, 1 Mayıs 2009.
- DEMİR, Muzaffer. “Genel Hatlarıyla Atina Demokrasisi ve Liderleri (MÖ 600-400)”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.103-104, (Temmuz-Ekim 2001), ss.39-45.
- DEMİR, Muzaffer. “Perikles’in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Bellekten*, C.45, S.243, (Ağustos 2011), ss.529-540.
- DEMİRALP, Didem. Eski Yunan Kültüründe Kadının Yeri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Bilim ve Eleştiri*, C.5, S.9, (2008), ss.135-145.
- DİAKOV, V. ve KOVALEV, S. *İlkçağ Tarihi 1- Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, çev. Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap, 2017.
- DOĞAN, Cevriye. *Pers-Grek Askeri ve Siyasi Münasebetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 346163).
- FREEMAN, Charles. *Mısır, Yunan ve Roma Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı, Ankara: Dost kitabevi Yayınları, 2003.
- GÖZLÜ, Ahmet. “Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikleri”, *Folklor/Edebiyat, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayınları*, C.21, S.81, (2015/1) ss.179-190.
- GREGORY, Tsoucalas. “Aspasia and Cleopatra Metrodora, Two Majestic Female Physician – Surgeons in the Early Byzantine Era”, *Journal of Universal Surgery*, C.4, S. 3:55, (Ağustos 2016), ss.1-5.
- HACOPULOS, Aleksandros. *Thucydıdıs Tarihinden Perikles’in Ağıt Nutku: İkribaslar-Mukayeseler*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş., 1973.
- HANSEN, Mogens Herman. *The Athenian Democracy In The Age Of Demosthenes*, çev. J.A. Crook, London: University of Oklahoma Press Norman, 1999.

- HERODOTOS. *Tarih*, çev. Muntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent. *Hellen ve Roma Tarihinin Ana hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- KAGAN, Donald. *Pericles Of Athens And The Birth Of Democracy*, New York: Free Press, 1991.
- KAGAN, Donald. *The Archidamian War*, İthaca and London: Cornell University Press, 1974.
- KARAASLAN, Derya. “Antik Yunanda Kadın Olmak”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, (2014), ss.159-174.
- KARAKOÇ, Eren. Yunan-Pers Savaşları, Maraton Savaşı, Termopil Savaşı, Salamis Deniz Savaşı, Platea Savaşı”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.61, (Ocak-Şubat 2018), ss.94-106.
- KARAYEL, Emel. *Atina Demokrasisi ve Thukydides'in Eserine Yansıması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 102474).
- KAZANJIAN, Powel. “Ebola in Antiquity”, *Clinical Infectious Diseases*, C.61, S.6, (Eylül 2015), ss.963-968.
- KİA, Rukiye Akkaya. “Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (2015), C.73, S.1, ss.7-20.
- LAERTİOS, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- LEONARD, Hense. *Helen-Latin Eski-Çağ Bilgisi*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948.
- LEVİ, Peter. “Eski Yunan”, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, çev. Neşe Erdilek, C.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.
- LİTTMAN, Robert J. “The Plague of Athens: Epidemiology and Paleopathology”, *Mount Sinai Journal of Medicine*, C. 76, S.5, (2009), ss.456-467.
- LONGRİGG, James. “The Great Plague of Athens”, *History of Science*, C. 18, S.3, (1980), ss.209-225.
- MANSEL, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.

- MARTİN, Thomas R. *Eski Yunan: Tarih öncesinden Helenistik Çağ'a*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- MOMİGLİANO, Arnaldo. “Sea Power in Greek Thought”, *The Cassical Review*, C.58, S.1 (Mayıs, 1944), ss.1-7.
- MUTLU, Fatma Güliz. *Euripides'in Oyunlarında Peloponnesos Savaşı'nın Yankılanışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.228132).
- NEPOS, Cornelius. *Ünlü Komutanların Yaşamları*, çev. Furkan Akderin, İzmir: Yakın Kitapevi, 2011.
- OBER, Joisah. “Thucydides, Pericles, and The Strategy of Defence”, *The Craft of The Ancient Historian: Essays in Honor of Chester G. Starr*, ed. John W. Eadie and Hoisah Ober, Lanham, MD: University Press of America, 1985.
- ÖZÜDOĞRU, Şükrü. *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2008, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.229316).
- PAUSANİAS. *Description of Greece 1-2*, ed. William Henry Samuel Jones, The Loeb Classical Library, 1918.
- PELLİNG, Christopher, Aiskhylos'un Persler Oyunu ve Tarih”, çev. Ayşen Sina, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, S.46/1, (2006), ss.109-136.
- PLUTARKHOS. *Hayatlar Kimon – Lucullus*, çev. Ayşen Sina, Ankara: Hel Yayıncılık, 2013.
- PLUTARKHOS. *Yaşamlar Perikles ve Fabius Maximus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınevi, 2005.
- PLUTARKHOS. *Yaşamlar Themistokles ve Camillus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.
- PODLECKİ, Anthony J. *Perikles And His Circle*, New York: Routledge, 1998.
- POWELL, Anton. “Aiginetan Attitudes (c.500-424 BC): Athens As Eyesore”, *The Eyesore of Aigina': Anti-Athenian Attitudes Across The Greek, Hellenistic And Roman Worlds*”, ed. Anton Powell and Katerina Meidani, Swansea: The Classical Press of Wales, 2016.

- SÍCULUS, Diodoros. *Bibliotheke*, ed. C. H. Oldfather, Diodorus Sicily II., Loeb Classical Library, London, 1953.
- SİNA, Ayşen. *Atinalı Perikles Yaşamı ve Dönemi*, Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011.
- SOUPİOS, M. A. “Impact of the plague in Ancient Greece”, *Infectious Disease Clinics of North America*, C.18, S.1, (Nisan 2004), ss.45-51.
- SPANCE, Lain ve KELLY, Douglas. “Samos”, *Conflict in Ancient Greece and Rome: The Definitive Political, Social, and Military Encyclopedia*, C.2, California: ABC-Clio, 2016.
- STARR, Chester G. *Antik Çağda Deniz Gücü*, çev. Gürkan Engin, İstanbul: Homer Kitapevi, 2000.
- STUTTARD, David. *Sappho'dan Sokrates'e 50 Hayat Hikayesiyle Antik Yunan Tarihi*, çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- ŞENEL, Alaeddin. *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimleri Yayınları No:307, 1970.
- TANİLLİ, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, İstanbul: Adam Yayınları, 1999.
- TEKİN, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- TEKİN, Oğuz. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- THUKYDİDES. *Peloponnesos Savaşları*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Belge Yayınları, 2017.
- TOPRAKKAYA, Arslan ve ŞAHİN, Bengü Özyürek. “Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, (2015), ss.191-210.
- TULAY, A. Semih. *Miletoslu Aspasia*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- TURAN, Olcay. “Kyzikos Deniz Muharebesi Özelinde Perslerin Deniz Gücüne Bakışı” *Tarih Okulu Dergisi*, S.37, (Aralık 2017), ss.885-900.
- TURAN, Olcay. “Thukydides'in Aktarımına Göre Atina Salgınının Gerçek Etkileri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.4, S.2, (Ağustos 2018), ss.89-108.
- ÜSTÜN, Ayşen. *Euripides'in 'Medeia' Adlı Oyunu ve Çağdaş Bir Anlayışla Sahnelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal

Blimler Enstitüsü, Konya 2007, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 217414).

VICKERS, Micheal. "Alcibiades and Aspasia: Notes on the Hippolytus", *Dialogues d' Histoire Ancienne*, C.26, S.2, (2000), ss.7-17.

EKLER

EK 1: Perikles'in Migferli Heykeli

EK 2: Perikles ve Kimon'un İsmi Yazılı Olduğu Ostrakismos Oylaması İçin Kullanılan Çömlek Parçaları

EK 3: Perikles'in En Büyük Siyasi Rakiplerinden Biri Olan Kimon'un Heykeli

EK 4: Perikles'in Hayran Olduğu Politikacı Themistokles'in Heykeli

EK 5: Athena Nike Tapınağının Günümüzdeki Halinin Bir Fotoğrafı

EK 6: Atina Akropolünün Günüümüzdeki Halinin Bir Fotoğrafi

EK 7: Perslerin Helen Topraklarına Saldırmasını Konu Alan Harita

EK 8: Atina'nın M.Ö. 440 Yılındaki Durumunu Gösteren Harita

EK 9: Peloponnesos Savaşında Atina'nın ve Sparta'nın İttifaklarını Gösteren Harita

